

50 let

socialno delo

letnik 44 – junij 2005 – št. 3

fakulteta za socialno delo
ljubljana

socialno delo

Izdaja Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredniški odbor

Srečo Dragoš

Mojca Urek

Darja Zaviršek

Svetovalka uredništva

Jo Campling

Uredniški svet

Vika Bevc Blaž Mesec

Gabi Čačinovič Vogrinčič Mara Ovsenik

Bojan Dekleva Jože Ramovš

Vito Flaker Pavla Rapoša Tajnšek

Andreja Kavar Vidmar Tanja Renner

Zinka Kolarič Bernard Stritih

Anica Kos Marta Vodeb Bonač

Marjan Vončina

Naslov uredništva

Topniška 31, 1000 Ljubljana, tel. (01) 2809260, faks 2809270

e-pošta socialno.delo@fsd.si, internet www.fsd.si/sd

Časopis Socialno delo objavlja znanstvene in strokovne članke s področja socialnega dela in drugih področij, interdisciplinarne študije, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, knjižne recenzije, pisma in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja dvomesečno, razen v primeru združenih številki, ki pa sledijo istemu dvomesečnemu ritmu izhajanja. Navodila za pošiljanje prispevkov so objavljena na zadnjih straneh časopisa.

Povzetki člankov so vključeni v **podatkovne baze** International Bibliography of the Social Sciences, Linguistics & Language Behavior Abstracts, Mental Health Abstracts, Social Planning/Policy & Development Abstracts, Sociological Abstracts, Studies on Women Abstracts.

Avtorske pravice za prispevke, poslane za objavo, pripadajo avtorju/avtorici in časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Mojca Urek, Fakulteta za socialno delo, Topniška 33, 1000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, mora biti v uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnica, naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Fotografija na naslovnici: **Meta Krese** (2004).

Časopis finančno podpira Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo

Tisk: Darima, Maribor

France Kresal

SOCIALNA POLITIKA NA SLOVENSKEM DO DRUGE SVETOVNE VOJNE KOT VIR ZA ZGODOVINO SOCIALNEGA DELA

UVOD

Velikost našega države, kakor se je oblikovala v zgodovini, je splošno, sistematično in trajno vprašanje in veljavna teoretična vprašanja v državi. Socialna politika je vsebinsko gospodarska politika, ki proučuje razmerja in svobodnih delavcev v njih odnosih s kapitalističnimi družbe v

Iz urednikove beležke

Najprej informacija, ki bi morala biti objavljena v prejšnji letošnji številki revije *Socialno delo*: uredila jo je Darja Zaviršek. Članke Lene Dominelli, Jelene Jarskaje – Smirnovne in Dietke Sanders je prevedla Polona Mesec.

Revija bo v prihodnjem letu spremenila podobo. Sprememba se nakazuje že tukaj, čeprav bolj zaradi priložnosti kakor iz estetskih razlogov. Letos namreč obhajamo petdesetletnico izobraževanja za socialno delo v Sloveniji, jubilej pa je zaznamovan s priložnostnim znakom; ta je v pričujoči številki zamenjal naš dosednji znak (iz katerega je sicer izpeljan) in bo spremljal vse letošnje produkte izobraževalne ustanove, ki je izdajatelj te revije in zares lahko slavi, saj je iz nekdanje višje šole za socialne delavce najprej zrasla v visoko šolo, danes pa je fakulteta za socialno delo.

ORIS SOCIALNOPOLITIČNE UREDITVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

V drugi polovici 19. stoletja se je po meščanski revoluciji 1848 razvila uradna monarhijska parlamentarna ureditva ob nekaterih in omejenih volilnih pravicah, ki so v veljem političnem uveljavljanju

monarhijskih strank. Družbenopolitični razvoj je bil z razvojem kapitalizma in razvojem delavskega gibanja. V drugi polovici 19. stoletja se je po meščanski revoluciji 1848 razvila uradna monarhijska parlamentarna ureditva ob nekaterih in omejenih volilnih pravicah, ki so v veljem političnem uveljavljanju

monarhijskih strank. Družbenopolitični razvoj je bil z razvojem kapitalizma in razvojem delavskega gibanja. V drugi polovici 19. stoletja se je po meščanski revoluciji 1848 razvila uradna monarhijska parlamentarna ureditva ob nekaterih in omejenih volilnih pravicah, ki so v veljem političnem uveljavljanju

monarhijskih strank. Družbenopolitični razvoj je bil z razvojem kapitalizma in razvojem delavskega gibanja. V drugi polovici 19. stoletja se je po meščanski revoluciji 1848 razvila uradna monarhijska parlamentarna ureditva ob nekaterih in omejenih volilnih pravicah, ki so v veljem političnem uveljavljanju

monarhijskih strank. Družbenopolitični razvoj je bil z razvojem kapitalizma in razvojem delavskega gibanja. V drugi polovici 19. stoletja se je po meščanski revoluciji 1848 razvila uradna monarhijska parlamentarna ureditva ob nekaterih in omejenih volilnih pravicah, ki so v veljem političnem uveljavljanju

France Kresal

SOCIALNA POLITIKA NA SLOVENSKEM DO DRUGE SVETOVNE VOJNE KOT VIR ZA ZGODOVINO SOCIALNEGA DELA

UVOD

Vsebina socialne politike, kakor se je oblikovala v zgodovini, je načrtno, sistematično in trajno urejanje in reševanje socialnih vprašanj v državi. Socialna politika je nasprotje gospodarske politike. Je produkt kapitalizma in svobodnih denarno-tržnih odnosov meščanske družbe v okviru meščanskega reda. Tak razvoj je na slovenskem ozemlju potekal okrog 30 let v okviru Avstrije oziroma avstrijske polovice avstro-ogrske monarhije in 20 let v okviru Jugoslavije (do druge svetovne vojne). Drugih oblik reševanja socialnih vprašanj v tej razpravi ne bomo obravnavali. Opozorim pa naj na ključne razprave s seznama literature, ki obravnavajo individualno in kolektivno samopomoč (zavarovalništvo, delavsko združništvo), dobrotelost in vlogo sindikatov in delavskih ustanov (delavska zbornica, sindikat) pri izgrajevanju socialne politike (in navajajo vire). To problematiko je obravnaval inštitut za novejšo zgodovino v okviru raziskovalnega programa Gospodarska in socialna zgodovina Slovencev. V tem okviru je slovenska akademija znanosti in umetnosti v letih 1970–1980 obravnavala socialno problematiko agrarnih panog. V zadnjem poglavju članka so predstavljeni viri za zgodovino socialne politike na Slovenskem do druge svetovne vojne po ustanovah socialne politike, ki so bile ob svojem delovanju ustvarjalke arhivskih fondov. Nakazana so nahajališča pomembnejših arhivskih virov za zgodovino socialne politike v slovenskih arhivih. Na koncu seznama literature so navedeni najpomembnejši arhivski vodniki.

ORIS SOCIALNOPOLITIČNE UREDITVE DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

V drugi polovici 19. stoletja se je po meščanski revoluciji 1848 razvila ustavna monarhija s parlamentarno ureditvijo ob neenaki in omejeni volilni pravici ter ob vse večjem političnem uveljavljanju meščanskih strank. Družbenopolitičnim spremembam so sledile gospodarske spremembe. Odpravljeni so bili fevdalni odnosi. Do leta 1852 je bilo z zemljiško odvezo odpravljen podložništvo in v kmetijstvu so zavladali zgolj denarno-tržni odnosi, ki jim večina malih kmetov ni bila kos in mnogi so zašli v veliko revščino. Obrtni zakon iz leta 1859 je uvedel popolno obrtno svobodo in odpravil cehovsko ureditev. Svobodna proizvodnja je sicer pospešila splošen gospodarski razvoj neagrarne proizvodnje, razvoj industrije in rudarstva, ustvarila pa tudi velik sloj delavstva in obubožanega obrtništva.

Svobodnemu delovanju kapitala v obdobju liberalnega kapitalizma so sledile motnje na tržišču in tudi malverzacije. Za ureditev poslovanja gospodarskih družb in ustrezno kapitalsko kritje je bil leta 1862 sprejet trgovinski zakon, ki je urejal obliko in delovanje gospodarskih družb; razvile so se komanditne družbe, delniške družbe in družbe z omejenim jamstvom. Zdržni zakon iz leta 1873 je omogočil razvoj združništva. Naj tu omenim samo kranjsko industrijsko družbo iz leta 1869, trboveljsko premogokopno družbo iz leta 1873 in številne združne organizacije, ki so se na Slovenskem razvile od sedemdesetih let naprej. Gospodarstvo naj bi pred malverzacijami varoval konkurzni zakon iz leta 1868.

Kako je družba reagirala na nova socialna vprašanja, ki jih je ustvarjal liberalni kapitalizem? Pred nastankom moderne meščanske družbe so social-

na vprašanja reševali na patriarhalni način z metodami samopomoči, dobrotelčnosti in ubožnih skladov. Neprijetne zunanje oblike (npr. beračenje, prostitucija, upori) so tudi preganjali. Socialna vprašanja podložnega kmečkega prebivalstva so reševali v okviru zemljiških gospodstev, socialna vprašanja svobodnega mestnega in obrtniškega prebivalstva pa v okviru cehovske ureditve. S spremembo družbenopolitičnih in gospodarskih razmer v drugi polovici 19. stoletja so nastajali novi in večji socialni problemi. Ko je bil odpravljen podložniški sistem zemljiških gospodstev, ta niso več imela obveznosti do svojih nekdanjih podložnikov v stiski, še vedno pa so imela gospodarsko oblast v obliki veleposestev, ki so jih obdržala in naprej izgrajevala na kapitalistični osnovi. Neagrarno mestno in obrtniško prebivalstvo pa je po razpadu prej enotne cehovske organizacije razpadla na stan podjetnikov, industrialcev in veletrgovcev in na stan delojemalcev, delavcev, proletarcev. Patriarhalne cehovske solidarnosti med mojstri-delodajalci na eni strani in pomočniki in vajenci na drugi strani ni bilo več, državne socialne politike pa še ni bilo. Tudi v teh razmerah je bilo prvotno reševanje socialnih problemov mogoče samo z metodami dobrotelčnosti in kolektivne samopomoči. Poleg cerkvene Karitas so se razvila številna meščanska dobrotelna društva, delavci in obrtniki so ustanavljali različna izobraževalna, bolniška in podporna društva ter razvili delavsko združništvo. Svobodni poklici so v okviru svojih zbornic ustanavljali podpirne in pokojninske sklade. V delavske podpirne in bolniške sklade so plačevali tudi mnogi podjetniki, vendar neobvezno. Te oblike samopomoči so se marsikje ohranile tudi po izgradnji sistema socialnega zavarovanja in so v nekaterih tovarnah obstajale vse do druge svetovne vojne.

Odnos med kapitalom in svobodnim delom, ki se je razvil v neenakopravne mezdne odnose, je bilo treba zaščititi z delavsko zaščitno zakonodajo; to je bil zakon o inšpekciji dela iz leta 1883 in novela obrtnega zakona iz leta 1885. Prvi je urejal varstvo pri delu, drugi je omejil delovni čas, nočno delo žensk in mladoletnih, urejal pogodbe o delu, izplačevanje mezd in delovne pogoje. Delno socialno zavarovanje delavcev je uvedel zakon o bolniškem in nezgodnem zavarovanju iz let 1887 in 1888. Delavci niso imeli vsi enakega statusa. Rudarji in metalurgi so imeli v okviru svojih bratovskih skladnic bolniško, nezgodno in pokojninsko zavarovanje; enako socialno zavarovanje

so imeli tudi železničarji in javni uslužbenci. Do prve svetovne vojne se je z novelami in novimi zakoni delavska zaščita še povečala (npr. zakon o sklepanju kolektivnih pogodb iz leta 1907 in zakon o pokojninskem zavarovanju privatnih nameščencev iz leta 1906). Socialne probleme nedelavskih slojev prebivalstva so reševali samo z upravnimi sredstvi, dobrotelnostjo in kolektivno samopomočjo.

Prva svetovna vojna in revolucionarno vrenje po njej sta močno vplivala na razvoj delavske zaščite. Med te okoliščine štejem tudi določbe versajskega mirovnega sistema in mednarodne organizacije dela.

V okviru jugoslovanske države se je takoj po vojni povečala delavska zaščita. Uveden je bil 8-urni delovnik, podpiranje brezposelnih, inšpektorji dela so imeli velika pooblastila, uvedeni so bili delavski zaupniki in delavske zbornice. Delavski sindikati so imeli popolno svobodo delovanja. Delavske stranke so imele v prvem jugoslovanskem parlamentu tretjino poslancev. Vendar se ta trend ni nadaljeval. Že leta 1920 je prišlo do policijskih in vojaških intervencij za zadušitev stavkovnega gibanja. Z Obznano in zakonom o zaščiti države v letih 1920 in 1921 je bila svoboda sindikalnega dela omejena.

Po vidovdanski ustavi iz leta 1921 je bilo delo pod posebno državno zaščito in vlada je imela ministrstvo za socialno politiko. Ustava iz leta 1931 tega ni imela več, socialno ministrstvo so priključili ministrstvu za narodno zdravje, kjer se je zadušilo.

Jugoslovanska delavska zaščitna zakonodaja iz dvajsetih let je bila že močno omejena. Zakon o inšpekciji dela iz leta 1921 je z omejenimi denarnimi sredstvi onemogočal večje pristojnosti inšpektorjem dela, po letu 1925 se je njihovo delo zadušilo z administriranjem v zvezi z zaposlovanjem tujih delavcev. Javne borze dela od leta 1922 niso dobivale več sredstev za podpiranje brezposelnih in so se morale financirati samo s prispevki od delavskih mezd, pa še ta sredstva so leta 1927 porabili za stanovanjsko gradnjo. Zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922 je zavrl razvoj delavskih zbornic, ki so do leta 1925 delovale kot začasne brez rednega financiranja in izvoljenih organov. Delavski zaupniki, ki so bili v posameznih obratih osnovni zaščitniki delavskih pravic (zlasti v obratih, kjer ni bilo sindikalnih organizacij), niso mogli uveljavljati svojih pravic, ker do leta 1927 ni bilo uredbe o načinu njihovih izvolitev. Zakon o zava-

rovanju delavcev iz leta 1922 ni poenotil socialnega zavarovanja zaposlenih, ampak je ohranjal vso neenakost pravic, pokojninsko zavarovanje pa je odložil vse do konca leta 1937.

Sklepanje kolektivnih pogodb je bilo neurejeno vse do leta 1937, ko je izšla uredba o sklepanju kolektivnih pogodb, določanju minimalnih mezd, razsodništvu in arbitraži, ki je odražala odkrito težnjo po omejevanju sindikalne svobode pri sklepanju kolektivnih pogodb. Po tej uredbi je država odločala o minimalnih mezdah, razsojala o sporih med delavci in delodajalci ob mezdni gibanjih in stavkah ter tudi odločala o veljavnosti kolektivnih pogodb.

Za reševanje socialnih vprašanj nedelavskih slojev je bilo narejeno še dosti manj. Tega prebivalstva je bilo še vedno nad polovico, zlasti kmečkega prebivalstva, ki se ni moglo preživljati z gospodarjenjem svojega premoženja in je bilo večkrat še v težjem gmotnem položaju kot delavsko prebivalstvo, ki se je preživljalo z odvisnim delom.

Za izvajanje javnega zdravstva in za reševanje socialnih vprašanj je imela država ministrstvo za socialno politiko in narodno zdravje, po banovinah pa ustrezne oddelke. V kriznih obdobjih so za reševanje najhujših socialnih problemov ustanavljali bednostne fonde in fonde za javna dela, v katere so iz državnega proračuna namenjali omejena finančna sredstva. Javno zdravstveno varstvo in zdravstvena zaščita sta se financirala iz občinskih proračunov po zdravstvenih okoliših. Zdravljenje ni bilo brezplačno, plačevati so ga morali sami porabniki ali pa bolniške blagajne za svoje zavarovance. Socialno skrbstvo po občinah je bilo zelo skromno in odvisno od zmogljivosti občinskih proračunov. Reševanje socialnih problemov je bilo zlasti na tem področju izven domene državne socialne politike in se je reševalo zlasti z metodami dobrotelnosti, sosedске samopomoči in skladov podpornih društev, v drugi polovici tridesetih let tudi z zavarovalniškimi metodami posebnega ljudskega zavarovanja Karitas pri vzajemni zavarovalnici in življenjskega zavarovanja pri zavarovalnici Slavija; takih zavarovancev je bilo nad sto tisoč.

V obdobju razvitega kapitalizma do druge svetovne vojne je bilo na Slovenskem reševanje socialnih problemov pluralno in so ga izvajali:

1. državne, deželne oziroma banovinske in občinske socialne in socialnoskrbstvene ustanove v okviru socialne politike,
2. cerkvene dobrotelne ustanove,
3. meščanska dobrotelna društva,

4. bivše stanovske ustanove, ki so se preoblikovale v podporne sklade posameznih poklicnih skupin in dejavnosti v okviru trgovskih in obrtnih zbornic in tako imenovanih obrtniških zadrug,

5. delavska podporna društva, ki so reševala socialne probleme svojih članov v okviru kolektivne samopomoči,

6. sistem ustanov socialnega zavarovanja in delavske zaščite, ki je bil najpomembnejša oblika reševanja socialnih problemov.

USTANOVE ZA IZVAJANJE SOCIALNE POLITIKE IN DELAVSKE ZAŠČITE

Zdravstveno zavarovanje so izvajale bolniške blagajne, ki jih je bilo več vrst: okrajne, obratne, združne in društvene. Pri rudarskih in topilniških podjetjih so imeli bratovske skladnice. Zavarovanje državnih železničarjev so izvajale bolniške podporne blagajne pri železniških direkcijah. Enako zavarovanje so imeli tudi železničarji južnih železnic od 13. januarja 1876. Podjetnik, ki je zaposloval več kot 100 delavcev, je lahko ustanovil obratno bolniško blagajno. Sredstva, s katerimi so bolniške blagajne pokrivalle svoje stroške, so morali preskrbeti delavci in podjetniki skupaj. Dve tretjini zneskov so morali prispevati delavci, tretjino pa delodajalci; vendar prispevki delavcev niso smeli presegati 3 % njihovih mezd. Bolniške blagajne so dajale zavarovancem v primeru bolezni denarne podpore v višini 60 % povprečne mezde; ta podpora je lahko trajala največ 20 tednov. Zavarovanci so imeli pravico do zdravniške oskrbe, porodniške pomoči, zdravljenj in po potrebi tudi pravico do zdravljenja v bolnišnici. Vendar je bilo zdravljenje v bolnišnici na stroške blagajne časovno omejeno na največ štiri tedne in stroški zdravljenja niso smeli presegati vsote, ki bi jo zavarovanec prejel za bolniško, če bi se zdravil doma. Ob smrti zavarovanca je znašala pogrebna 20-dnevno povprečno mezdo.

Zavarovanje delavcev za onemoglost, starost in smrt ni bilo splošno. Pokojninsko zavarovanje so imeli le rudarji v okviru bratovskih skladnic od leta 1854, državni železničarji od leta 1858 in železničarji južnih železnic od leta 1876 pri železničarskem pokojninskem zavodu na Dunaju, nameščenci pa od leta 1906. Nameščenci so bili zavarovani pri pokojninskem zavodu za nameščence na Dunaju.

Nezgodno zavarovanje je bilo organizirano

posebej in vse stroške nezgodnega zavarovanja so morali pokrivati podjetniki. Organizirano je bilo po panogah. Tovarniški delavci so bili nezgodno zavarovani pri delavskih nezgodnih zavarovalnicah; za Kranjsko in Primorsko je bil sedež v Trstu, za Koroško in Štajersko pa v Gradcu. Železničarji so bili nezgodno zavarovani pri železničarski nezgodni zavarovalnici na Dunaju. Rudarji so bili do leta 1914 nezgodno zavarovani pri svojih bratovskih skladnicah, potem pa do leta 1918 pri posebni nezgodni zavarovalnici za rudarje na Dunaju.

Socialno zavarovanje tudi v okviru Jugoslavije ni bilo niti enotno, z enakimi pravicami za vse zaposlene delavce, niti splošno. Rudarji so bili zavarovani v okviru krajevnih bratovskih skladnic pri rudarskih in metalurških podjetjih, ki so bile podrejeni glavni bratovski skladnici s sedežem v Ljubljani. Zavarovanje železničarjev je izvajal humanitarni in bolniški fond državnega prometnega osebja pri direkciji državnih železnic v Ljubljani. Vse te ustanove so za svoje zavarovance izvajale bolniško, nezgodno in pokojninsko zavarovanje. Javni in privatni nameščenci so bili bolniško in nezgodno zavarovani pri trgovskem bolniškem in podpornem društvu, pokojninsko pa pri pokojninskem zavodu za nameščence v Ljubljani. Državni uslužbenci so bili zavarovani pri državnem pokojninskem skladu. Delavci v industriji, obrti in drugod zaposleni so imeli samo bolniško in nezgodno zavarovanje. Pokojninsko zavarovanje za te delavce je bilo uvedeno šele 1. septembra 1937. Za izvajanje zavarovanja je bil namesto prejšnje zveze bolniških blagajn za Slovenijo ustanovljen okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani, ki je imel sedež na Miklošičevi cesti v lastni stavbi. Imel je največ zavarovancev (83% vseh), a bistveno manj železničarjev in rudarjev. Za vzdrževanje in delovanje delavskih zdravstvenih ustanov in za izplačevanje bolniških podpor so od zavarovancev zbrali letno okrog sto milijonov dinarjev obveznih prispevkov, za pokojnine pa še dodatnih sto milijonov. Okrožni urad je imel ambulate v Ljubljani, Kranju, Mariboru, Celju in na Ptuj; v večjih podjetjih so delali zavodski zdravniki v tovarniških ordinacijah, drugod pa pogodbeni zdravniki. Imel je tudi zdravilišča in okrevališča. Svojim zavarovancem je plačeval zdravljenje v javnih bolnišnicah in disperanzijah. Rudarji in metalurgi so imeli svoje bolnišnice v Trbovljah in na Jesenicah, zdravstvene ambulate so imeli pri vseh krajevnih bratovskih skladnicah v Trbovljah, Hrastniku, Zagorju, Ko-

čevju, Laškem, Velenju, Krmelju, Brestanici, na Jesenicah, v Celju, Štorah, na Mežici, v Prevaljah in na Ravnah. Železničarji niso imeli svojih bolnišnic in sanatorijev. Imeli pa so razvejano mrežo 45 ambulant, oddelke pri zdraviliščih na Golniku, v Vrnjački banji in v Rogaški Slatini, za klimatsko zdravljenje železničarskih otrok pa mladinski dom v Martuljku.

Število zavarovancev je hitro naraščalo; samo na Kranjskem je od 13.125 zavarovancev leta 1889 naraslo na 32.140 leta 1913. Na vsem slovenskem ozemlju je bilo pred prvo svetovno vojno okrog 95.000 zavarovancev. Do druge svetovne vojne je bilo v slovenskem delu Jugoslavije v socialno zavarovanje vključenih prek 140.000 zavarovancev, kar je bilo okrog 59 % slovenskih gospodinjstev.

Javna zdravstvena služba je skrbela za zdravniško pomoč, zdravstveno zaščito in omejevanje nalezljivih in socialnih bolezni vsega prebivalstva. Izvajale so jo državne, pokrajinske (banovinske), občinske in krajevne zdravstvene ustanove in javne bolnišnice in zdravilišča. V Sloveniji je bilo 113 združenih in 7 samostojnih zdravstvenih občin z nastavljenimi zdravniki, 12 javnih bolnišnic in 5 zdravilišč. Bolnišnice so bile javne in privatne. Privatne so bile zlasti bolnišnice bratovskih skladnic, redovniške (Kandija pri Novem mestu, Ormož) in bolnišnica Rdečega križa v Slovenskih Konjicah. Sanatoriji so bili vsi v privatni lasti. Sanatorij »Šlajmerjev dom« je bil last trgovskega bolniškega in podpornega društva, sanatorij »Emona« je bil last primarija dr. F. Derganca, sanatorij »Leonišče« je bil lasti družbe sv. Vincencija Pavelskega. V Mariboru sta bila dva sanatorija; enega je imel dr. Mirko Černič, drugega pa dr. Benjamin Ipavec. Javne splošne bolnišnice so bile državne, banovinske (prej deželne) in občinske. Vse so v letih do druge svetovne vojne prenovili in povečali. Na novo so leta 1923 odprli bolnišnico za ženske bolezni v Ljubljani in leta 1932 bolnišnico za duševne bolezni v Novem Celju. Zavetišče onemoglim so ponujali hiralnici na Ptuj in v Vojniku in več privatnih in občinskih zavodov. Tudi največja zdravilišča (Rogaška, Laško, Dobrna, Topolšica, Golnik) so bila v javni lasti, bodisi v državni ali v lasti zavodov zdravstvenega zavarovanja.

Vse javne bolnišnice je leta 1918 prevzela narodna vlada za Slovenijo in jih podredila zdravstvenemu oddelku, ki je deloval do 19. aprila 1919, ko je vse zdravstvo v Sloveniji prevzela osrednja vlada v Beogradu. V državni upravi so bile do leta 1927, ko so prišle pod pokrajinsko samoupravo.

Zdravstvena odbora pokrajinskih samouprav v Ljubljani in Mariboru sta delovala do 1. januarja 1930, ko je njihove naloge prevzel oddelek za socialno politiko in narodno zdravje pri banski upravi Dravske banovine, ki je odslej izvajal javno zdravstveno službo. V javnem zdravstvu je delovalo 120 državnih zdravnikov po zdravstvenih občinah, 28 državnih zdravstvenih domov, 2 specialni šolski polikliniki, 2 samostojni posvetovalnici za matere z dojenčki in več protituberkuloznih dispanzerjev, ki jih je do polovice financirala država, preostalo pa občine. V zdravstvenih domovih so bile splošne ambulante, šolska poliklinika, otroški dispanzer in posvetovalnica za nosečnice. Zdravstvena zaščita se je financirala iz javnih sredstev, zdravljenje občanov, ki so ga izvajali javni in privatni zdravniki, pa za plačilo ustreznega honorarja in materialnih sredstev. Za bolnišnično zdravljenje je oskrbne stroške določala država. Občani, ki niso imeli zdravstvenega zavarovanja (kmetje, obrtniki ipd.), so morali te stroške plačevati sami ali s pomočjo socialnega skrbstva. Letni stroški zdravstvene zaščite so znašali okrog 3,5 milijona dinarjev, stroški zdravljenja bolezni in poškodb pa okrog 51,7 milijona; slabo tretjino te vsote so poravnale različne bolniške blagajne za svoje zavarovance. Nezavarovano kmečko prebivalstvo so zdravstveni stroški bremenili skoraj toliko, kot so znašali njihovi zemljiški davki.

Socialno skrbstvo občin in mestnih občin je reševalo socialne probleme vseh občanov. Po vidovdanski ustavi iz leta 1921 je bila za socialno politiko zadolžena država. Izdajala je zakone in uredbe, izvajanje socialne politike pa so morale prevzeti ustanove socialnega zavarovanja z lastnim financiranjem. Na zakonodajnem in finančnem področju se je država angažirala skoraj samo pri reševanju socialnega vprašanja delavstva. Socialno skrbstvo in reševanje socialnih vprašanj ostalih ljudi v stiski je prepustila v reševanje banovinom in občinam. Delavci in nameščenci so imeli zadovoljivo socialno zavarovanje, ki so ga financirali z obveznimi prispevki. Z davkom na delo so prispevali tudi velik del proračunskih sredstev socialnega skrbstva. Država je finančno sodelovala samo v izrednih primerih z enkratnimi ali občasnimi dotacijami.

Veliko slabše od delavskih so bile materialne možnosti za reševanje socialnih problemov kmečkega prebivalstva in ostalih kategorij ogroženega prebivalstva ter za razvoj socialnega skrbstva. To obliko socialne politike so izvajale občine iz svojih

proračunskih sredstev, iz kreditov (za občinska stanovanja) in iz ubožnih skladov. Ubožnih skladov je bilo malo, namenjeni so bili oskrbi ubožnih meščanov. Kredite za gradnjo občinskih stanovanj so najemale samo mestne občine in zelo industrializirane podeželske občine Trbovlje, Zagorje, Šoštanj, Kočevje, Ruše in Ravne. Glavno breme socialnega skrbstva je šlo iz občinskih proračunov. Občine so za socialno skrbstvo dajale med 6 in 8 % svojih proračunskih sredstev. Obseg teh sredstev je bil odvisen od velikosti in gospodarske razvitosti občin. Zlasti pereče je bilo izvajanje socialnega skrbstva podeželskih občin s prevladujočim deležem kmečkega prebivalstva, ki je bilo brez vsakršnega socialnega zavarovanja. Revščine in socialnih problemov je bilo med kmečkim prebivalstvom veliko. Socialnopolitičnih ukrepov ni bilo, organizirane kolektivne samopomoči tudi ne (kmetijsko združenstvo je imelo drugačno vlogo). Socialne probleme so reševali skoraj samo z dobrodelnostjo. Socialno skrbstvo podeželskih občin je bilo zelo skromno. Malo je bilo redno podpiranih občanov in še te podpore so bile bolj miloščina kot pa socialno skrbstvo. V vseh občinskih zavetiščih za onemogle na podeželju je bilo prostora komaj za 240 oseb. Večina občin takih zavetišč sploh ni imela. Na podeželju je bila še zelo razvita oskrba onemoglih občanov po hišah in beračenje. Beračiti so morali pogosto tudi tisti onemogli občani, ki so bili v občinskih zavetiščih ali pa so prejeli občinsko podporo, ki je bila nezadostna.

Oblike socialnih pomoči so bile različne. Najpogostejše so bile denarne podpore, občasne podpore v obliki hrane, kurjave in obleke, stanovanje v zavetiščih ali občinskih stanovanjih ali samó stanovanje, hrana pa pri občanah. Popolna oskrba je bila zelo redka. V mestnih občinah je bilo več sredstev za izvajanje socialnega skrbstva. Vendar so bile v mestih tudi potrebe večje in življenje dražje. Mestne občine Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj so imele socialnopolitične urade in organizirano obliko socialnega skrbstva. Socialno skrbstvo je obsegalo starostno oskrbo onemoglih občanov, mladinsko skrbstvo, delavsko skrbstvo in podpiranje socialnih in dobrodelnih organizacij. Po obsegu najpomembnejša je bila starostna preskrba.

Po podatkih za leto 1929 je bilo starostnih oskrbovancev v Ljubljani 1.238, v vseh štirih avtonomnih mestih pa 2.556. Za njihovo starostno preskrbo so ta mesta prispevala 4.851 milijona dinarjev, največ v Ljubljani. Polovica teh sredstev je bila porabljena za vzdrževanje mestnih zavetišč

za onemogle, kjer je prebivalo 422 oskrbovancev. Za okrog 1.500 onemoglih oseb so izplačevali redne in izredne denarne podpore, ki so znašale po 1.700 do 2.500 din letno, kar je bilo manj kot tretjina eksistenčnega minimuma. Poleg teh so bile še druge oblike starostne preskrbe: obleka, obutev, zdravila, prehrana in drva, oskrba bolnika na domu, oskrba onemoglega občana v zunanjih zavodih (103 primeri).

Mladinsko skrbstvo je obsegalo redne in izredne denarne podpore, obleko in obutev, podpore za šolske potrebščine, oskrbo v dnevnih zavetiščih in v zavodih. Manjše vsote in za manjše število otrok so namenjali počitniškim kolonijam, varstvu, rejninam. Iz mladinskega skrbstva je dobilo pomoč 995 otrok v višini 1.678.305 dinarjev.

Za delavsko skrbstvo so mestne občine namenile 445.000 dinarjev. Te vsote niso delili individualnim porabnikom, pač pa skladu za brezposelne, za vajence, za delavske izobraževalne tečaje in za delavsko zatočišče (azil v delavskem domu), kjer so se lahko brezposelni delavci in iskalci zaposlitve na potovanju spočili in pozimi ogreli. Dobrodelne in socialne organizacije so avtonomna mesta podprla z vsoto 431.500 dinarjev.

Izven socialnega skrbstva so bila sredstva, ki so jih mestne občine namenjale za reševanje stanovanjskih vprašanj socialno ogroženih občanov. Ta sredstva so do leta 1929 znašala 92 milijonov dinarjev (samo v Ljubljani 61.933.326) in z njimi je bilo zgrajenih 960 stanovanj. Občine so pomagale pri reševanju stanovanjskih vprašanj tudi na druge načine: jamstvo za stanovanjsko posojilo, prodaja poceni občinskega zemljišča za zidavo, popravilo starih hiš, denarna podpora, posredovanje pri odpovedi stanovanja, določanje maksimiranih stanarin, zaščita stanovalcev. Poverjenišтво za socialno skrbstvo pri narodni vladi je takoj po vojni s posebno odredbo razglasilo občine, za katere so veljali predpisi o začasnem odvzemu praznih stanovanj (Ljubljana, Maribor, Celje, Kranj, Jesenice, Tržič in Zagorje). Za odvzem in razdeljevanje stanovanj so bili ustanovljeni stanovanjski uradi. Premožnejši najemniki niso bili zaščiteni. Stanovanjska zaščita in dodeljevanje stanovanj sta prenehala 1. novembra 1929. Stanovanjska zaščita v povojnem času splošnega pomanjkanja je bila pomembna in učinkovita.

Samo zaradi primerjave z obsegom dela javnega socialnega skrbstva omenjamo zasebno dobrodelnost, ki je izvajala podobno dejavnost, vendar v veliko večjem obsegu. V obdobju razvitega

kapitalizma in meščanskega družbenega reda so pretežni del reševanja socialnih problemov prevzele državne, deželne oziroma banovinske in občinske ustanove. Vendar zaradi tega ni prenehala zasebna dobrodelnost, niti ni nazadovala. Ohranila je svoje področje dela in ga celo razširila; državna oblast je to dejavnost dopuščala in tudi podpirala. Materialna osnova zasebne dobrodelnosti je bilo premoženje ustanov, ki se je oblikovalo iz volil in donacij in iz premoženja verskih skladov (največji je bil kranjski verski sklad) in ubožnih skladov ter se je dopolnjevalo tudi iz javnih sredstev. Pred drugo svetovno vojno je na Slovenskem delovalo nad 1.000 dobrodelnih društev, razvejana mreža podružnic slovenskega Rdečega križa in številni zavodi in ustanove verskih kongregacij s socialno vsebino dela. Večina teh organizacij in ustanov je delovala že od srede 19. stoletja naprej. Po prvi svetovni vojni je bil v Ljubljani ustanovljen slovenski Rdeči križ in več dobrodelnih društev jugoslovanskega značaja. Po obsegu in razvejanoosti karitativnega delovanja je bila najpomembnejša družba svetega Vincencija Pavelskega; za prostovoljno oskrbovanje revežev in varstvo mladine je bila ustanovljena leta 1876 v Ljubljani in leta 1879 v Mariboru. Pred drugo svetovno vojno je imela ta družba v Sloveniji 34 podružnic in konferenc; leta 1937 je na primer za podporo 4.000 revežev porabila 2 milijona dinarjev. Iz bivšega patronata za mladino te družbe je bilo leta 1918 ustanovljeno škofijsko društvo za varstvo sirot v Ljubljani. Leta 1920 je bila ustanovljena družba svete Elizabete za ljubljansko škofijo s 14 konferencami. Zelo številna so bila dobrodelna katoliška društva, ki so skrbela za socialno ogrožene, za mladino in za ostarele; v njihovem okviru so delovali otroški vrtci, internati, domovi za socialno in zdravstveno prizadeto mladino, dijaške in ljudske kuhinje, počitniški domovi, zavetišča za ostarele in onemogle. Za izseljence je skrbela družba svetega Rafaela. Za koordinacijo katoliških dobrodelnih društev sta bili leta 1930 ustanovljeni karitativni zvezi v Ljubljani in Mariboru. Številne cerkvene ustanove so vzdrževale svoje bolnišnice, podpirale bolnišnično zdravljenje in s svojim osebjem delovale tudi v javnih bolnišnicah. Obseg dela cerkvenih dobrodelnih ustanov in društev je bil velik in raznolik. Med dvema vojnoma so samo Vincencijeve in Elizabetine družbe podpirale po okrog 5.000 oskrbovancev v višini 3 milijone dinarjev letno.

Posredovanje dela in podpiranje brezposelnih delavcev so v prvih letih po vojni prevzele občine.

Po zakonu o zaščiti delavcev iz leta 1922 so te pristojnosti prešle na državne borze dela, ki so se leta 1928 preoblikovale v javne borze dela z lastnim financiranjem iz prispevkov od delavskih mezd. Vendar to ni bila zadovoljiva oblika zavarovanja za primer brezposelnosti. Brezposelnim so dajale podpore v denarju, hrani ali v drugi obliki; imele so tudi delavska zatočišča, kjer so brezposelni delavci in delavci na poti do nove službe dobili hrano v delavskih kuhinjah, najosnovnejše zavetišče v velikih čakalnicah in prenočiščih. Delavska zatočišča so bila urejena v Ljubljani, Kranju, Celju, Mariboru in Murski Soboti. V Ljubljani je bil to Delavski dom, kjer je bila tudi poslovalnica borze dela. Oskrba v delavskih zatočiščih je bila brezplačna.

Inšpekcije dela so dobile velike pravice in dolžnosti pri delavski zaščiti. Nadzirale so izpolnjevanje predpisov o varovanju zdravja in življenja delavcev v delavnicah in tovarniških prostorih, predpisov o zaposlovanju delavstva, delovnem času in počitku med delom, predpisov o delovnih redih in o izplačevanju delavskih zaslužkov. Morale so posredovati v sporih med delavci in delodajalci. Inšpektorji dela so reševali tudi prošnje tujih državljanov za podaljševanje zaposlitve. Vloga inšpekcij dela se je pozneje skrčila samo na ugotavljanje pomanjkljivosti in formalni pregled industrijskih obratov, ničesar pa niso storile za zagotovitev pravic delavcev.

DELAVSKE ORGANIZACIJE

Delavski zaupniki in delavske zbornice so bile obvezne delavske zaščitne ustanove in ustanove za zastopanje stanovskih interesov delavcev in nameščencev, ki so jih volili vsi zaposleni. Dejavní so bili tudi na področju socialne politike. Delavski zaupniki so bili predstavniki vseh zaposlenih delavcev in nameščencev po posameznih obratih. Slovenska narodna vlada jih je v industrijskih obratih uvedla z uredbo že 18. decembra 1918. V razmerah ob koncu prve svetovne vojne in takoj po njej so delavci na številnih zborovanjih zahtevali uvedbo delavskega nadzora tovarniških obratov. Poznejše uredbe in zakon o zaščiti delavcev iz leta 1922, ki je vpeljal delavske zaupnike v vsa podjetja, jim je določil le zaščitno vlogo. Imeli so pravico varovati gospodarske, socialne in kulturne interese delavcev, sodelovati pri sklepanju kolektivnih pogodb in posredovati v sporih med delavci

in delodajalci. Delavske zaupnike so volili iz svojih vrst vsi zaposleni delavci obrata (od 2 do 16 glede na število zaposlenih). Uživali so zaupniško imuniteto; delodajalci jih niso smeli odpustiti. Če ni bilo v podjetju sindikalne organizacije, so bili delavski zaupniki edini zastopniki delavcev in njihovih pravic v posameznem obratu. Splošno stanovsko zastopstvo, zaščito ekonomskih, socialnih in kulturnih interesov vseh delavcev in nameščencev so izvajale delavske zbornice.

Delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani je bila ustanovljena z uredbo 21. maja 1921; do izvolitve samoupravnih organov zbornice leta 1925 je delovala kot začasna. Njene ekspoziture so bile v Mariboru, Celju, Kranju in Murski Soboti; prostore so imele v lastnih zgradbah. V Ljubljani si je delavska zbornica leta 1927 zgradila poslovno zgradbo na Miklošičevi cesti. V novi stavbi delavske zbornice so dobile svoje prostore še druge delavske ustanove, in sicer borza dela, inšpekcija dela, izseljeniški urad, javna kuhinja z delavsko menzo, knjižnica delavske zbornice, delavske kulturne in strokovne (sindikalne) organizacije. Člani delavske zbornice so bili vsi zaposleni delavci in nameščenci, starejši od 18 let. Zbornica je imela za svoje delovanje lastna sredstva; dobivala jih je iz obveznih delavskih prispevkov. Z njimi je financirala tudi delovanje delavskih zaupnikov, podpirala delavske strokovne organizacije in občasno podpirala brezposelne in delavce v materialni stiski.

Meščanske stranke praviloma niso imele večjih socialnih programov. Delavska socialnodemokratska stranka je od devetdesetih let 19. stoletja naprej gradila svoj minimalni program zlasti na socialnih reformah (socialisti reformisti). Na osnovi papeške enciklike *Rerum novarum* iz leta 1891 se je razvil socialni program krščanskega socializma. Borbeni del za uvajanje in izvajanje socialne politike pa so bile delavske sindikalne organizacije, ki so vodile delavsko gibanje. Razvijale so se v okviru treh sindikalnih central. Najmočnejše in najstarejše je bilo socialistično delavsko gibanje, nekoliko pozneje se je razvilo šibkejše krščansko-socialistično gibanje. Narodnosocialne delavske organizacije so bile manj številčne in tudi uveljavile so se pozneje. Največ članstva so imele med železničarji in uslužbenci.

Sindikalne organizacije so vodile delavsko gibanje za izboljšanje svojega socialnega in materialnega položaja, za boljše delovne pogoje, krajši delovni čas, predvsem pa za višje mezde. Poleg

tega so s sredstvi sindikalne članarine reševali tudi socialne stiske svojih članov. Slaba polovica teh sredstev je bila namenjena za solidarnostno pomoč članom v stiski in za stavkovni sklad, preostali del je bil namenjen upravnim stroškom, sindikalnemu tisku, izobraževanju in agitaciji. Nekatere sindikate so finančno podpirale tudi politične stranke. Članstvo v njih je namreč temeljilo tudi na višjih denarnih podporah, ki jih je tak sindikat dajal svojim članom ob bolezni, nezgodi in stavki.

VIRI ZA ZGODOVINO SOCIALNE POLITIKE

Arhivsko gradivo, ki je nastalo ob delovanju upravnih državnih organov in socialnopolitičnih ustanov, se hrani v javnih arhivih. Pregled arhivskega gradiva v arhivih Slovenije vsebujejo različni arhivski vodniki. Prvi je leta 1960 izšel *Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS*. Pomembne dopolnitve splošnega pregleda je prinesel *Vodnik po arhivih Slovenije*, ki ga je leta 1965 izdalo društvo arhivarjev Slovenije. Leta 1980 je izšel *Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, ki je v dopolnjeni obliki izšel še leta 1992. Leta 1984 je v Beogradu izšel seznam vseh arhivskih fondov in zbirk v arhivih in arhivskih oddelkih Slovenije, ki ga je izdala zveza arhivskih delavcev Jugoslavije v okviru skupne edicije osmih knjig po republikah in avtonomnih pokrajinah s skupnim naslovom *Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ*. Leta 1999 je izšel *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva republike Slovenije* v treh obsežnih knjigah enciklopedičnega formata. Leta 1999 je izšel vodnik po arhivskem gradivu nadškofijskega arhiva v Ljubljani. Vsakoletne nove pridobitve fondov in zbirk arhivov v zadnjih dveh desetletjih objavlja glasilo arhivskega društva in arhivov Slovenije z naslovom *Arhivi*.

Arhivsko gradivo, ki je nastalo ob delovanju upravnih organov državne oblasti centralnih ustanov s sedežem v Ljubljani, je v arhivu republike Slovenije. Gradivo, ki je nastajalo pri lokalnih organih oblasti, pa je v pokrajinskih arhivih, in sicer za Štajersko v pokrajinskem arhivu Maribor, v zgodovinskem arhivu Celje in v zgodovinskem arhivu Ptuj, za Primorsko v pokrajinskem arhivu Koper in v pokrajinskem arhivu Nova Gorica, za osredno Slovenijo pa v zgodovinskem arhivu Ljubljana. Zgodovinski arhiv Ljubljana je organiziran po enotah, in sicer: mestni arhiv Ljubljana, enota za obljublansko območje v Ljubljani, enota za

Dolenjsko in Belo Krajino v Novem mestu, enota za Gorenjsko v Kranju, enota v Škofji Loki in enota v Idriji. Zgodovinski arhiv Ljubljana se omejuje dokaj ujema z območjem nekdanje dežele Kranjske. Za socialno politiko je največ gradiva v fondih upravnih organov. Vsebuje gradivo za ubožne in dobrodelne zadeve, policijske zadeve (prisilne delavnice), zdravstvene zadeve (najdenčki), zavetišča za onemogle, za reveže, za zadeve mladinskih, šolskih in socialnih ustanov (Marjanišče, Zavod za usposabljanje Janez Levec ipd.).

Nadškofijski arhiv v Ljubljani hrani arhivsko gradivo, ki je nastalo ob delovanju ljubljanske škofije, njenih uradov, ustanov in župnij. Hrani gradivo številnih dobrodelnih ustanov in društev.

V arhivu republike Slovenije je za našo raziskavo pomembno troje vrst arhivskega gradiva: primarni arhivski viri s področja državne uprave, s področja zdravstva in sociale, s področja političnih strank in sindikatov in posamezne arhivske zbirke. Arhivsko gradivo, ki je nastalo in se ohranilo v okviru delovanja državne uprave in javnih služb do leta 1918, je v arhivu republike Slovenije samo za Kranjsko, in sicer kranjskih deželnih in državnih (deželno knežjih) organov oblasti, uradov in komisij dežele Kranjske s sedežem v Ljubljani. Za slovenski del Štajerske in Koroške je to gradivo do leta 1918 v arhivih v Gradcu in Celovcu, za Primorsko pa do leta 1946 v Trstu.

Za Kranjsko je do leta 1918 arhivsko gradivo za zgodovino socialne politike v arhivskih fondih. Deželni stanovi za Kranjsko obsegajo gradivo za starejše obdobje in do leta 1861. Med gradivom so zanimivi podatki o ubožnih ustanovah in najdenčkih. Arhivski fond deželnega zbora in deželne vlade v Ljubljani obsega gradivo za obdobje od 1861 do 1918. Gradivo vsebuje podatke o ubožnih zadevah, dobrodelnih ustanovah, o zavodih za slepe in gluhe, o prisilnih delavnicah. Deželno predsedstvo za Kranjsko obsega gradivo za čas od 1791 do 1918, in sicer o splošni bedi, o ustanovitvi in o odpravi župnijskih ubožnic. Okrajna glavarstva vsebujejo gradivo zdravstvenih in ubožnih zadev, tudi dobrodelnih ustanov na lokalni ravni za obdobje 1849 do 1918. Fondi bratovskih skladnic in bolniških blagajn vsebujejo podatke o socialnem zavarovanju.

Po letu 1918 in ustanovitvi Jugoslavije arhivsko gradivo obsega jugoslovanski del Slovenije. Gradivo za zgodovino socialne politike je v arhivskih fondih državnih upravnih ustanov. Oddelek za socialno skrbstvo narodne vlade za Slovenijo in

pokrajinske uprave za Slovenijo obsega gradivo za čas od 1918 do 1924. Arhiv vsebuje gradivo o mladinskem skrbstvu, okrajnih bolniških blagajnah, o vojnih invalidih in o stanovanjski zaščiti (stanovanjsko sodišče). Oddelek za socialno politiko velikega županstva ljubljanske in mariborske oblasti obsega gradivo za čas od 1924 do 1929. Banski svet Dravske banovine je bil posvetovalni organ bana in je razpravljal tudi o socialnih zadevah. V stenografskih zapisnikih njegovih sej je gradivo za čas od 1929 do 1941. Oddelek za socialno politiko in narodno zdravje kraljevske banske uprave Dravske banovine obsega gradivo za čas od 1929 do 1941. Arhivsko gradivo vsebuje spise inšpekcije dela (nadzorniška poročila, kolektivne pogodbe, minimalne mezde), spise o izseljencih, o sezonskih zaposlitvah, spise sklada za zidanje delavskih stanovanj in spise o upravljanju državnih bolnišnic. Državna posredovalnica za delo in javna borza dela v Ljubljani obsega gradivo za čas od 1918 do 1941. Gradivo vsebuje zapisnike sej in poročila o delu in poslovanju, finančne zadeve in načrte stavb javne borze dela v Celju in v Kranju.

Arhivsko gradivo s področja samoupravnih socialnih in delavskih ustanov ima delavska zbornica za Slovenijo v Ljubljani za čas od 1921 do 1941. Gradivo vsebuje zapisnike sej skupščine, predsedstva in upravnega odbora zbornice, sej tarifnega, kulturno-prosvetnega in knjižničnega odseka, splošne upravne zadeve, finance, dopise z ekspoziturami v Celju in Mariboru, z osrednjim tajništvom v Beogradu in z drugimi zbornicami, gradivo o socialni zakonodaji, o delavskih zaupnikih, o mezdni gibanjih in stavkah, o kolektivnih pogodbah, o sindikalnih organizacijah in o drugih delavskih zadevah. Fondi glavne bratovske skladnice v Ljubljani in 13 krajevnih bratovskih skladnic vsebujejo poročila o poslovanju v obdobju od 1854 do 1945. Okrajna bolniška blagajna v Ljubljani obsega gradivo za čas od 1889 do 1922. Okrožni urad za zavarovanje delavcev v Ljubljani in 9 njegovih poslovalnic obsega gradivo za čas od 1922 do 1941. Zavod za slepe vojne invalide prve svetovne vojne in zavod za slepe otroke v Ljubljani in v Kočevju sta predhodnika zavoda za slepo in slabovidno mladino v Ljubljani, ki obsega gradivo za čas od 1919 do 1944.

Trije arhivski fondi vsebujejo socialnopolitično gradivo do druge svetovne vojne, in sicer: jugoslovanska socialnodemokratska stranka, pokrajinska sekcija socialistične delavske stranke Jugoslavije

(komunistov) in jugoslovanska strokovna zveza.

Viri za zgodovino socialne politike so zakoni in uredbe, objavljeni v uradnih listih. Letna in občasna poročila ustanov socialne politike in delavske zaščite je v tiskani obliki objavljala večina ustanov. Nekatere ustanove so izdajale tudi mesečne publikacije, ki so bile deloma uradna glasila, deloma pa socialnostatiščne revije. Vse tiskane publikacije se praviloma hranijo v narodni in univerzitetni knjižnici. Tiskana letna poročila so o svojem poslovanju izdajali inšpekcija dela, javna borza dela, delavska zbornica, pokojninski zavod za nameščence, okrožni urad za zavarovanje delavcev in glavna bratovska skladnica. Vsa okvirna delavskozaščitna zakonodaja je izšla v *Delovnopravnem zborniku*, ki ga je leta 1940 izdalo društvo Pravniki v Ljubljani, priredil ga je in opombe napisal dr. Stojan Bajič.

Radnička zaščita, ki jo je 15. aprila 1919 začela izdajati Zemaljska blagajna za potporu bolesnih radnika i za osiguranje protiv nezgodama v Zagrebu kot svoje uradno glasilo, je bila tudi socialnopolitična revija, ki je objavljala članke in razprave s področja socialnega zavarovanja pri nas in v drugih državah. Ko je bil 1. julija 1922 ustanovljen osrednji urad za zavarovanje delavcev (SUZOR) s sedežem v Zagrebu, je *Radnička zaščita* postala njegovo uradno glasilo in je poleg okrožnic in zakonov objavljala mesečna poročila o številu zavarovanih delavcev po industrijskih vejah, mezdni razredih, starostnih skupinah, po spolu in po okrožnih uradih; še naprej je ostala tudi socialnopolitična revija. Izhajala je do leta 1941.

Socijalni arhiv, ki ga je leta 1935 začela izdajati Središnja uprava za posredovanje rada v Beogradu, je bila deloma socialnopolitična revija, deloma pa uradno glasilo. V prvem delu je prinašala razprave in študije s področja socialne politike doma in v tujini, v drugem delu pa uradna poročila osrednje uprave za posredovanje dela, zakone, pravilnike in uredbe in statistiko o zaposlenosti, številu prostih delovnih mest in številu brezposelnih. Revija je izhajala mesečno do leta 1941.

Zelo koristne so razprave in statistični podatki, ki jih je prinašala statistična revija *Indeks*. Revijo je leta 1929 začela izdajati delavska zbornica v Zagrebu. Odgovorni urednik je bil Arthur Benko Grado; napisal je večino razprav in statističnih študij ter leta 1936 postal tudi lastnik revije. Izhajala je četrtletno do konca leta 1940.

Sindikalna glasila vsebujejo gradivo o socialnih razmerah delavstva, o njihovem delavskem giba-

nju za izboljšanje materialnega položaja, zlasti podatke o mezdah in gibanjih in stavkah, o delavskih strokovnih organizacijah. *Die Gewerkschaft* je bil glasilo avstrijske centralne strokovne komisije in socialnopolitična revija, ki je izhajala na Dunaju od 1899 do 1918. Vsebuje izčrpno statistično gradivo o številu članstva v socialistični strokovni komisiji po deželah in po strokah, o mezdah in stavkovnih gibanjih. Revija je objavljala tudi socialnopolitične razprave. Podatke o socialnih razmerah slovenskega delavstva pred prvo svetovno vojno je objavljala *Rdeči prapor*, glasilo jugoslovanske socialne demokracije, ki je izhajalo od 1899 do

1905 v Trstu in nato do 1920 v Ljubljani. *Delavec*, ki je izhajal od 1914 do 1941, je bil glasilo socialistične strokovne komisije za Slovenijo. *Strokovna borba* je bila glasilo komunističnih neodvisnih sindikatov in je izhajala od 1922 do 1924. *Ujedinjeni sindikati*, ki so izhajali od 1926 do 1940 v Beogradu, so bili glasilo socialističnih Ursovih sindikatov, ki so bili v Sloveniji zelo aktivni pri oblikovanju delavske socialne politike. *Delavska pravica* je bilo sindikalno glasilo krščansosocialistične jugoslovanske strokovne zveze in je izhajalo od 1928 do 1941.

LITERATURA

- S. ANŽIČ (2002), *Skrb za uboge v deželi Kranjski. Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.
- A. BRUSATTI (1965), *Österreichische Wirtschaftspolitik vom Josephinismus zum Ständestaat*. Wien: Jupiter Verlag.
- S. ILEŠIČ (1939), *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja*. V: *Gospodarska struktura Slovenije v luči poklicne statistike in delavskega zavarovanja / Socialno ekonomski inštitut v Ljubljani*, zbirka študij št.5. Ljubljana: Geografski inštitut Univerze kralja Aleksandra v Ljubljani.
- M. JERAJ (1995), *Slovenski sindikati in socialna politika 1945-1950*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- V. KISOVEC (1913), *Delavsko zavarovanje proti nezgodam. Kratek pregled zavarovanja in zavarovalnic s posebnim otirom na Slovence*. Gorica: Socialna matica.

- F. KRESAL (2003), Socialna politika na Slovenskem do druge svetovne vojne. V: O. LUTHAR, J. PEROVŠEK (ur.), *Zbornik Janka Pleterškega*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU (297-304).
- (2003), Zavarovalništvo in socialno zavarovanje na Slovenskem 1890-1990. V: *Zbornik ob sedemdesetletnici Marije Oblak-Čarni*, Arhivi, 26, 1: 145-152.
 - (2002), Dobrodelnost in socialna politika v razmerju cerkve do države v Sloveniji do druge svetovne vojne. V: A. Šelih in J. Pleterški (ur.), *Država in cerkev: izbrani zgodovinski in pravni vidiki*. Ljubljana: SAZU (197-190).
 - (2002), Zbornice in združenja v Sloveniji 1918-1945. *Prispevki za novejšo zgodovino*, 42, 1: 33-44.
 - (1998), *Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji od liberalizma do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
 - (1997), Gradnja socialnih stanovanj in stanovanjska zaščita v Sloveniji med vojnima. *Zgodovina v šoli*, 6, 3: 16-22.
 - (1997), Posestna struktura od zemljiške odveze do agrarne reforme na Slovenskem. *Zgodovina v šoli*, 6, 1: 16-25.
 - (1995), Gospodarska politika v Sloveniji v okviru prve Jugoslavije. *Arhivi*, 18, 1-2: 30-42.
 - (1985), Sindikati in njihov boj za izboljšanje socialnega in materialnega položaja delavstva v Sloveniji v obdobju 1918-1941. V: *Sindikalno gibanje na Slovenskem*. Ljubljana: Delavska enotnost (15-32).
 - (1970), Delavsko združništvo na Slovenskem. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 10, 1-2: 67-79.
 - (1969), Pregled razvoja delavsko zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnima. *Prispevki za zgodovino delavskega gibanja*, 8-9, 1-2: 103-190.
- F. URATNIK (1938), Poljedelsko delavstvo v Sloveniji. V: H. MAISTER, F. URATNIK (ur.), *Socialni problemi slovenske vasi*, II. zvezek. Ljubljana: Socialno ekonomski inštitut v Ljubljani (3-90).
- (1933), *Pogledi na družabno in gospodarsko strukturo Slovenije*. Ljubljana: Tiskovna zadruga v Ljubljani.
- A. VOGELNIK (1940), Poklicna razdelitev slovenskega prebivalstva v razdobju 1890 do 1931. *Tehnika in gospodarstvo*, 6, 1-2: 43-48.
- Zasebna dobrodelnost (1939). V: J. LAVRIČ, J. MAL, F. STELE (ur.), *Spominski zbornik Slovenije. Ob dvajsetletnici Kraljevine Jugoslavije*. Ljubljana: založba Jubilej (540).
- Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ: SR Slovenija* (1984). Beograd: Savez arhivskih radnika Jugoslavije.
- Compass: Finanzielles Jahrbuch 1936, Jugoslawien - Financijalni godišnjak 1936, Jugoslavija* (1936). Wien: Compassverlag.
- Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev: Zgodovina agrarnih panog*, II. zvezek: *Družbena razmerja in gibanja* (1980). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Poročilo delavske zbornice za Slovenijo za leti 1929 in 1930* (1930). Ljubljana: Delavska zbornica za Slovenijo.
- Splošni pregled fondov državnega arhiva LRS* (1960). Ljubljana: Državni arhiv LRS.
- Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije* (1999). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije.
- Vodnik po fondih in zbirkah Nadškofijskega arhiva Ljubljana* (1999). Ljubljana: Nadškofijski arhiv Ljubljana.
- Vodnik po fondih Zgodovinskega arhiva Ljubljana* (1980). Ljubljana: Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Ana Kralj

ZAPORI ZA REVNE, TABORIŠČA ZA IMIGRANTE?

GLOBALIZACIJA
IN PRODUKCIJA REVŠČINE

Dobro desetletje je že, odkar je »globalizacija« postala ključna beseda ne zgolj v družboslovni akademski tematiki (pojem so si prisvojile številne discipline od sociologije, politologije, mednarodnih odnosov, ekonomije, antropologije, kulturnih študij, pa še bi lahko naštevali), temveč tudi v množičnih medijih in v politični sferi oziroma v vsakdanjem pogovornem jeziku.

Prav zaradi svoje vseprisotnosti tako v strokovnem kot v laičnem govoru in vsaj na videz široke pojasnjevalne moči (globalizacija naj bi bila ideja oziroma koncept *par excellence*, s katerim razumemo in hkrati pojasnjujemo tranzicijo družbe v tretje tisočletje) je kratka, enotna definicija koncepta zelo otežena. Na prvi pogled se morda zdi, da gre za pojem, katerega razumevanje je neproblematično, vsebina pa dokaj jasna. Pa vendar že začetno proučevanje globalizacije odkrije, da nekateri avtorji – zlasti v novinarskih tekstih – globalizacijo uporabljajo kot pojem, ne da bi ga vsebinsko opredelili, ko da gre za samoumevno stvar. Nekateri pomembni družboslovci in družboslovke pa o njem govorijo v pomenu konceptov. A tudi tu se zaplete; obstajajo avtorji, ki zanikajo obstoj globalizacije ali pa menijo, da gre za površno, nejasno rabo pojma, ki je vsebinsko prazen ali vsaj še zelo nedorečen, drugi globalizacijo razumejo kot star fenomen, ki so ga sprožili kolonizacijski procesi in zgodnji kapitalizem, v dvajsetem stoletju pa utrdili obe svetovni vojni in tehnološko-komunikacijski razvoj, tretji pa menijo, da je globalizacija sodoben fenomen poznega kapitalizma in visoke moderne, katerega korenine ne segajo dlje kot v sedemdeseta leta 20. stoletja.

Pregled nekaterih pomembnejših teorij nam odkrije, da je mogoče globalizacijo obravnavati

iz različnih zornih kotov; avtorji navajajo različne dejavnike globalizacije in ji pripisujejo različne značilnosti. Vendar je mogoče pri vseh sodobnejših teorijah globalizacije najti vsaj en skupni imenovalec, to pa je razširjanje globalne ekonomije neoliberalnega kapitalizma. Če je tako, potem so tudi drugi morebitni dejavniki in značilnosti globalizacije podvrženi sistemskim učinkom dinamike politične ekonomije kapitalizma, čeprav ne vsi enako in ne na enak način. Zaradi tega lahko rečemo, da globalizacija ni totalizirajoč, ampak parcialen fenomen; po eni strani se globalizira ves svet, po drugi strani pa obstajajo obsežna področja, ki se jih globalizacija ni niti dotaknila. Rečemo lahko, da je globalizaciji imanentna dialektika vključevanja in izključevanja (Mittelman, 2001: 7).

Določili smo torej prvi in najpomembnejši konstituens globalizacije, svetovno razširjanje kapitalistične ekonomije, vendar je globalizacijo nujno obravnavati tudi v njeni kulturno-ideološki razsežnosti. Z ideologijo globalizacije mislimo na korpus vrednot, ki jim načeljujejo neoliberalna prepričanja o pomenu svobodnega trga in blagodejnosti konkurence, ekonomske učinkovitosti, profitabilnosti in individualizma. Globalizacija torej ni zgolj ekonomski, ampak je ekonomsko-kulturni proces.

Če sprejmemo definicijo globalizacije kot razširjanja globalne ekonomije neoliberalnega kapitalizma s hkrati potekajočo interpelacijo posameznikov v neoliberalni vrednostni korpus, se moramo obenem spoprijeti z nekaterimi miti¹ na tem področju. Najmočnejše vkoreninjen je mit o tem, da gre pri globalizaciji za nepovraten proces oziroma da je globalizacija nujen in neizogiben učinek razvojnih smernic, po katerih drvi demokratične družbe Zahoda, z večjim ali manjšim zamikom pa jim je – hote ali nehoti – za petami še ves preostali svet. Loic Wacquant in Pierre Bourdieu pojmujejo globalizacijo kar kot

[...] preoblačenje učinkov ameriškega imperia-
lizma v lišp kulturnega ekumenizma ali eko-
nomskega fatalizma in tako prikazovanje med-
narodnega razmerja ekonomske moči, da je
videti kot naravna nujnost. Preoblikovanje dru-
žbenih odnosov in kulturnih praks po ameriški
šabloni, ki je bila naprednim družbam vsiljena
skoz obubožanje države, spreminjanje javnih
dobrin v blago in skoz generalizacijo zaposlit-
vene negotovosti, je sprejeto z resignacijo, ko
da gre za dobesedno neogiben izid nacionalne
evolucije, kadar ga že ne slavijo z ovčjim navdu-
šenjem. Deindustrializacija, naraščanje neena-
kosti in omejevanje socialnih zavarovanj, ki so
daleč od tega, da bi bila – kakor nam nepre-
nehoma govorijo – neogiben rezultat rasti zu-
nanje trgovine, so rezultat *domačih političnih*
odločitev, ki odsevajo stanje ravnovesja raz-
rednih sil v prid lastnikov kapitala. (Bourdieu,
Wacquant 2003: 59.)

Svetovna kapitalistična ekonomija ni bila nikoli
le »nevtralni« mehanizem menjave dobrin in stor-
itev na globalnem trgu, ampak je veliko več kakor
to. Najprej in predvsem gre za to, da lahko neneh-
no reproduciramo, se pravi, obnavljamo forma-
tivno matriko, na podlagi katere deluje, to pa je
poblagovljenje delovne sile in reproduciranje raz-
rednih razmerij, v katerih delavci nimajo nadzora
nad proizvodnimi sredstvi. Drugače rečeno, kapi-
talistična globalizacija pomeni, da je treba neneh-
no reproducirati svetovno revščino.

V tem kontekstu je pomembna zlasti protiraz-
vojna strategija, ki so jo ZDA kot nosilke neolibe-
ralne politike sprožile sredi sedemdesetih let 20.
stoletja. Njihova gospodarska dominacija v sve-
tovnem sistemu namreč ni bila ogrožena le zaradi
ostre konkurence njenih najrazvitejših zaveznic,
pač pa še bolj zaradi razvojnih tendenc držav dru-
gega in tretjega sveta, svetovne polperiferije in
periferije, če rečemo z Wallersteinom. Šestdeseta
in sedemdeseta leta so bila obdobje množičnega
oblikovanja postkolonialnih držav, pred katerimi
so bile perspektive – na hitro rečeno – bodisi raz-
voja bodisi uničujočih notranjih in medsebojnih
spopadov. Združeni narodi so sedemdeseta leta
razglasili za »desetletje razvoja«, v tem času se je
veliko govorilo o »novem svetovnem gospodar-
skem redu«, UNESCO je izoblikoval strategijo
»novega mednarodnega informacijskega reda«. V
zgodnjih sedemdesetih letih sta se dogodili obe
naftni krizi, ki ju je sprožil OPEC s strmim zviševa-

njem cen surove nafte. ZDA so se na ta dogajanja
odzvale hitro in učinkovito: z neoliberalno notran-
jo in zunanjo gospodarsko politiko in washington-
skim sporazumom, s podreditvijo mednarodnih
gospodarskih združenj novi neoliberalni politiki,
GATT so spremenile v svetovno trgovinsko orga-
nizacijo (WTO), inavgurirale so festivale neolibe-
ralizma, kakršno je vsakoletno srečanje v Davosu,
in kulturno ideološko producirale sindrom TINA
(»There Is No Alternative«) (Wallerstein 2002).

Tudi obe najpomembnejši svetovni monetarni
instituciji, svetovna banka in mednarodni mone-
tarni sklad, neposredno delujeta v smeri »univer-
zalizacije« neoliberalne vrednostne globalizacije.
V sodobni dolžniški krizi na primer instituciji iz
Bretton Woodsa² podpirata države donatorke ta-
ko, da nikakor ni ogrožen svetovni monetarni red
in kajpak tudi ne nacionalna ekonomija bogatih
držav. Države dolžnice prejemajo pomoč obeh le,
če izpolnjujejo postavljene pogoje: povečanje izvo-
za, odpravljanje ovir za tuje investicije, zmanjšanje
proračunskih izdatkov in znižanje stroškov za so-
cialnopolitične, zdravstvene in izobraževalne pro-
grame³. Politična odločitev o širitvi ekonomske
globalizacije v nerazvite države navadno sovpade
z zmanjšano sposobnostjo (in voljo) teh držav, da
bi varovale, kaj šele razvijale najbolj marginalizi-
rana področja znotraj svojih meja. Vsa ta dogaja-
nja in procesi so zelo učinkovito demontirali raz-
vojne politike iz sedemdesetih, ki so se bile komaj
dobro rodile. Periferna območja svetovne ekono-
mije so tako ostala, kar so bila; v osemdesetih in
devetdesetih so vse bolj postajala poligon vojaških
in gospodarskih dejavnosti svetovnega centra in
bazen cenene delovne sile.

Realne globalizacijske procese prežema neo-
liberalna paradigma liberalizacije, deregularizacije
in privatizacije; kdor ji sledi, lahko pričakuje dobit-
ke in olajšave. Kdor ji ne zmore slediti ali jo ekspli-
citno zavrača, ima pred seboj težko pot: enklave
revščine tudi v razvitih državah, vrsta obubožanih
držav in celo ves kontinent – taka je danes videti
Afrika –, kjer se globalizacija, razen najvišjih slo-
jev, večine prebivalstva skoraj ni dotaknila.

Učinki neoliberalnega kapitalizma, ki se kažejo
predvsem v razgradnji socialne države in države
blaginje, ekonomski deregulaciji trgov in poveče-
vanju števila negotovih oziroma netrajnih oblik
zaposlovanja, obenem povzročajo vedno bolj in-
tenzivno konsolidacijo in kolaboracijo vladajočih
izkoriščevalskih razredov in njihovih pomočnikov
pri uporabi (novih) instrumentov prisile in moči,

s katerimi obvladujejo nezadovoljstvo in socialne nemire, ki nastajajo na spodnjem delu socialne strukture tako imenovanih razvitih družb.

Regulacija delavskih razredov s tistim, kar Pierre Bordieu imenuje »leva roka« in je simbolizirana z izobraževanjem, javnim zdravstvom, socialno varnostjo in socialnim reševanjem stanovanjskega vprašanja (Bourdieu, 1998), je *odpravljena* – v Ameriki – ali *dopolnjena* – v zahodni Evropi – z regulacijo njene »desne roke«, to je s policijo, sodišči in z zaporniškim sistemom, ki postajajo vedno bolj dejavni in vsiljivi v spodnjih predelih družbenega prostora. (Wacquant 2003: 66.)

Obenem se v vsakdanjo politično agendo v zadnjih letih vse bolj vključuje boj proti tako imenovanim antiglobalističnim skupinam, tj., borcem za pravičnejšo globalizacijo oziroma zagovornikom socialnih in ekonomskih pravic. Množične demonstracije, ki so v Združenih državah Amerike leta 1999 presenetile oblasti v Seattlu, v Evropi pa na demonstracijah med srečanjem vrha osmih najbolj razvitih držav sveta in Rusije (G-8) v Genovi leta 2001, so povzročile strah pred mobilizacijskim potencialom gibanja. Oblasti so reagirale z izrazito represijo⁴ in kriminalizacijo (pripadnikov) gibanja, dodaten »argument« pa so iznašle po napadih na newyorški WTC, ko se je razširila nenadna in obsesivna »pravica do varnosti«, zaradi katere so se nekatere organizacije in zlasti anarhistične skupine nenadoma znašle na listi terorističnih organizacij, njihovi pripadniki pa se soočajo z obtožbami terorističnega delovanja in ogrožanja varnosti države.

OD SOCIALNE K PENALNI DRŽAVI

Neoliberalna ideologija torej pelje v redefinicijo države, ki se umika iz ekonomske arene in zmanjšuje svojo socialno vlogo, po drugi strani pa prek represivnih aparatov postaja vse pomembnejša nadzorovalna in kaznovalna funkcija države, kar se najbolj kaže v skokovitem porastu števila ljudi, ki so v kazenskem postopku ali za zapahi. Wacquant (2003: 66, 67) govori o treh vrstah zapiranja in njihovem pomenu v neoliberalnem projektu⁵. Treba je namreč razlikovati med »zaporom zaradi varnosti«, na katerega so obsojeni posamezniki, ki so tako nevarni, da bi lahko povzročali

škodo, »zaporom zaradi diferenciacije«, katerega namen je izključitev družbenih kategorij, ki veljajo za nezaželene, in »zaporom zaradi avtoritete«, katerega cilj je uveljaviti prerogative in moči države. Te tri oblike zapiranja ne merijo na isto populacijo in družbi ne prinašajo enakega sporočila (Faugeron v Wacquant, 2003: 67).

V nadaljevanju se bom posvetila drugi obliki zapiranja, torej »zapiranju zaradi diferenciacije«, katerega primarni cilj je odstraniti z mestnih ulic najbolj ranljive in obenem najbolj vidne, izpostavljene družbene manjšine, namreč brezdomce in (ilegalne) imigrante.

»DIFERENCIRANI DRUGI«: BREZDOMCI IN (ILEGALNI) IMIGRANTI

Brezdomci na ulicah so najbolj manifesten primer spodletelega institucionalnega reševanja stanovanjskega problema na širšem področju socialne politike tudi v t. i. tranzicijskih državah.

V nasprotju s prejšnjim socialističnim sistemom, ko je bila odgovornost države za stanovanjsko oskrbo ranljivih skupin jasna – najbolj otipljivo se je izražala v dodeljevanju solidarnostnih stanovanj, v prednostnih kriterijih za dodeljevanje družbenih stanovanj in posojil, ki so upoštevali potrebe (upravičenosti), in v praktični odsotnosti brezdomstva in prisilnih izselitev brez nujnega nadomestnega stanovanja – so danes pristojnosti države na tem področju bistveno manjše. Razširjeno je namreč prepričanje, da je posameznik sam odgovoren za lastno stanovanjsko oskrbo, kar da je lastno kapitalizmu kot takemu, medtem ko sistemska odgovornost za obstoj primernih in zadostnih stanovanjskih priložnosti, torej ponudba cenovno dosegljivih stanovanj, ostaja spregledana. (Mandič 1999: 6.)

Pridobivanje neprofitnih in socialnih stanovanj je v Sloveniji skoraj v celoti zastalo. Leta 2000 je bilo zgrajenih le 650 socialnih in neprofitnih enot. Trenutno primanjkuje 8.500 neprofitnih stanovanj. Poleg tega ni možnosti za zasilno in začasno namestitve, ki bi začasno reševale stanovanjski problem ljudi brez strehe nad glavo. To povzroči začasno brezdomstvo in zahteva nujne ukrepe za preprečevanje ali vsaj ublažitev socialne izključe-

nosti, še zlasti ukrepe za zaščito družin. Ker manjka socialnih in neprofitnih stanovanj, ni prostora za začasno reševanje stanovanjskih problemov.

Stanovanj primanjkuje tudi za skupine prebivalcev s posebnimi potrebami, vključno s stanovanji za prebivanje v skupnosti, na primer za bivalne skupnosti, invalide in osebe s težavami v duševnem zdravju. Trenutno so v Sloveniji tri zavetišča, ki dajejo namestitev približno 60 brezdomcem. V druge programe, namenjene brezdomcem (dnevni centri za pomoč in svetovanje brezdomcem, razdeljevanje hrane in oblačil, ambulantna za brezdomce), je vključenih okrog 800 brezdomcev, veliko od teh pa potrebuje namestitev v zavetišču. Stanovanjski pogoji za Rome, ki jih je v Sloveniji od 7.000 do 10.000, so na splošno še precej slabši kot pri preostalem prebivalstvu. V nekaterih skupnostih so še vedno v rabi neprimerni stanovanjski objekti brez sanitarne opreme, elektrike, vodovoda, kanalizacije in odvoza smeti. Najemniki, katerih dohodki rahlo presežejo dohodkovni prag za upravičenost do denarne socialne pomoči, izgubijo pravico do nje in tudi do dodatka za najemnino. Zato lahko po plačilu najemnine razpolagajo celo z manj dohodka kot prejemniki denarne socialne pomoči (CNVOS 2005).

Raziskava, ki so jo v začetku devetdesetih let opravili v Združenih državah Amerike, je pokazala, da 82 % anketirancev meni, da so za problem brezdomstva krive psihiatrične klinike, ker na prosto spuščajo ljudi, ki niso sposobni za samostojno, normalno življenje, 90 % vprašanih pa je vzrok za brezdomstvo videlo v zlorabi drog in alkohola (Newman 1997: 365). Oba odgovora kažeta na prevladujoče mnenje, da so brezdomci duševni bolniki. Brezdomci so torej v očeh »zdravega dela družbenega telesa« najpogostejše stigmatizirani kot norci ali pa kot lenobe, ki se ne potrudijo poiskati dela kot vsi pošteni ljudje, temveč raje živijo na račun drugih. Družbena toleranca do brezdomcev oziroma brezdomstva postaja – predvsem v Združenih državah Amerike, ki so prežete z ideologijo, da lahko pridni in prizadevni posamezniki dosežejo vse, če se le dovolj potrudijo – vse manjša⁶, na problem brezdomstva pa so se odzvale tudi državne institucije, seveda ne z ustrežnejšo stanovanjsko oziroma socialno politiko, temveč s kaznovalno politiko. Britanski predsednik vlade Tony Blair se je leta 1997 zavzel za politiko »ničelne tolerance« do brezdomcev z besedami: »Pomembno je, da jasno pokažemo, da ne bomo dopuščali drobnega kriminala. Osnovno načelo tega

je, da lahko rečemo: da, lahko smo nestrpni do brezdomcev na ulicah« (Wacquant 2000). Številna mesta tako v skrbi za odstranjevanje brezdomcev z ulic uvajajo nelegalne uredbe proti beračenju, ki je tudi v Sloveniji označeno kot prekršek, za katerega je predvideno plačilo denarne kazni. Najbolj drastični ukrepi so zopet v Združenih državah Amerike. V Santa Barbari v Kaliforniji so oblasti prepovedale brezdomcem spati na javnih površinah. Leta 1996 so v Atlanti, ki je gostila poletne olimpijske igre, zaostriili ukrepe, s katerimi so z ulic pregnali brezdomce, ki bi kvarili podobo uspešnega mesta. Mestne oblasti so zato sprejele novo uredbo, ki je policiji omogočala aretirati ljudi, ki se na parkiriščih ter v garažah »ne obnašajo tako, kot to pritiče posameznikom, ki ubogajo zakon« (Smothers v Newman 1997: 367).

Druga »ciljna skupina«, proti kateri se represivni aparati države nadvse radi usmerjajo, so tujci oziroma (ilegalni) priseljenci. Boj proti kriminalu, zlasti pa proti terorizmu, ki je v zadnjih letih postal temeljni sestavni del političnih programov tako levih kot desnih strank, je neločljivo povezan z bojem proti (ilegalnim) migracijam oziroma kar neposredno proti (ilegalnim) imigrantom⁷. Odkrita nastopanje proti tujcem na podlagi njihove rasne, etnične ali verske pripadnosti lahko hitro prikljče nezaželene obtožbe rasizma, nacionalizma oziroma ksenofobije in s tem trči ob politično korektnost, ki je v zadnjih letih tako modna v državah »razvitega Zahoda«. Zato se politiki radi zatekajo k priročnemu povezovanju tujcev s kriminalom. Trditve, denimo: »Ogroža nas kriminal, tujci pa so tisti, ki ga povzročajo in spodbujajo, zato jih je treba poloviti, zapreti, še raje pa deportirati,« so dnevna govorica političnega nastopaštva. Zygmunt Bauman (2003: 120) omenja boj za glasove volilk in volilcev ob kampanji za predsedniške volitve leta 2002 v Franciji: »Dvoboj med Chiracom in Jospinom [...] je bil šele v povojih, ko se je že izrodil v javno dražbo, na kateri sta oba kandidata tekmovala za volilno podporo s pomočjo obljub o vse ostrejših ukrepih proti kriminalcem in imigrantom, predvsem pa proti imigrantom, ki rojevajo kriminal, in kriminalu, ki se redi na imigrantih.« Podobne primere srečamo po vsej Evropi; zlasti stranke skrajno desne politične usmeritve z agresivno antiimigrantsko kampanjo, cepljeno na podpihovanje občutka osebne ogroženosti, ogroženosti privatne lastnine in tudi ogroženosti »narodne biti«, dobivajo sedeže v parlamentih in položaje v vladah⁸.

ZAPORI ZA REVNE, TABORIŠČA ZA IMIGRANTE?

Tabela 1: Zaporniška populacija v državah Evropske unije, 1991–1995

Država	Št. zapornikov september 1991	Št. zapornikov september 1995	Št. zapornikov na 100.000 prebivalcev, 1995	D % 1991-95
Španija	36.562	40.157	122	9,8
Portugalska	8.092	11.829	119	46,2
Škotska	4.860	5.657	110	21,4
S. Irska	1.660	1.740	106	0,5
Anglija in Wales	44.366	51.265	99	15,6
Francija	48.675	53.178	86	9,1
Italija	32.368	49.102	86	51,7
Nemčija	49.658	68.408	84	37,8
Avstrija	6.913	6.180	77	- 10,6
Belgija	6.035	7.561	76	25,3
Nizozemska	6.662	10.329	67	55,0
Danska	3.243	3.421	66	0,5
Grčija	5.008	5.878	60	1,7
Švedska	4.731	5.794	66	22,5
Finska	3.130	3.132	61,8	0,06
Irska	2.114	2.032	60,8	- 0,2

Viri: Prison statistics, England and Wales, 1991: *The Prison Population in 1994* (Home Office Statistical Bulletin 8/95); Criminal Statistics, England and Wales 1995 (Cm 3421). V: Taylor (1999:188).

Krilatica »napovejmo vojno kriminalu«, ki gre z roko v roki z obljubami o več zaporih, daljših zapornih kaznih in večjem številu organov reda in miru, je v zadnjem desetletju povzročila inflacijo zaprte populacije, zapiranje pa je postalo tako rekoč rutinsko sredstvo za obvladovanje družbene negotovosti, nezadovoljstva in nemirov. V državah Evropske unije se je denimo število zapornikov v zgolj štirih letih (gre za obdobje 1991–1995) povečalo kar za 23,6 odstotka (Taylor 1999: 187).

Poleg skokovitega porasta števila zapornikov povsod po državah Evropske unije beležijo tudi porast tujcev med zaprto populacijo. Delež tujcev, (ilegalnih) imigrantov in zlasti mladostnikov iz druge generacije priseljencev, ki se jih nalepka imigrantov še naprej vztrajno drži, je v evropskih zaporih glede na celoten delež zaprte populacije nadpovprečen ter ga lahko v nekaterih državah primerjamo z nesorazmerno visokim deležem temnopoltih v zaporih Združenih držav Amerike, ponekod pa ga celo presega⁹.

V Veliki Britaniji, kjer so »tujci« postali tako rekoč sinonim za poulični kriminal, imajo temnopolte osebe sedemkrat več možnosti kakor belci, da bodo končale za rešetkami. V letu 1993 so osebe zahodnoindijskega, gvajanskega ali afriškega

rodu sestavljale 11 odstotkov vseh zapornikov, čeprav sestavljajo zgolj 1,8 odstotka vseh prebivalcev države med 18. in 39. letom. Nadpovprečen delež »tujcev« bije v oči zlasti v kategoriji zapornikov, obsojenih zaradi posedovanja ali razpečevanja drog, kjer je kar polovica vseh zapornikov temnopoltih, med tistimi, ki so obsojeni zaradi vlovov, pa se delež temnopoltih približuje dvem tretjinam. Podoben trend opažajo tudi v Nemčiji, kjer je zaprtih dvajsetkrat več Romov, ki izvirajo iz Romunije, osemkrat več Maročanov in tri do štirikrat več Turkov kakor domačega prebivalstva. Na Nizozemskem, kjer se je populacija zapornikov v petnajstih letih potrojila, leta 1993 pa je bilo kar 43 odstotkov vseh zapornikov tujcev, je denimo možnost za obsodbe za prvo kaznivo dejanje, četudi povsem enakega tipa, neprimerno večja, če je obtožena oseba severnoafriškega ali latinoameriškega porekla. Leta 2002 je nizozemski parlament na pobudo nekdanjega vodje urada za imigracije in tedanjega ministra za azilno politiko obravnaval predlog zakona, po katerem naj bi tistim tujcem, ki so pridobili nizozemsko državljanstvo in pozneje storili kriminalno dejanje, odvzeli državljanstvo, da bi jih lahko za kazni izgnali v državo, od koder izvirajo. V Franciji je tujcev 6

Tabela 2: Tujci v zaporih držav Evropske unije, 2003

Država	Št. zapornikov na 100.000 preb.	Št. zapornikov v zaporih	Delež tujcev
Avstrija	8.114	100	33 %
Belgija	9.147	88	40,9 %
Ciper	355	50	42,9 %
Česka	18.035	177	9,9 %
Danska	3.908	72	16,3 %
Estonija	4.458	330	35,8 %
Finska	3.719	71	7,9 %
Francija	56.957	95	21,4 %
Grčija	8.841	83	42,4 %
Irska	3.602	90	9,2 %
Italija	56.761	99	30,1 %
Latvija	8.150	351	0,5 %
Litva	8.063	234	1,6 %
Madžarska	16.700	165	4,4 %
Malta	283	73	35 %
Nemčija	79.135	96	29,9 %
Nizozemska	16.239	100	36,4 %
Poljska	80.693	211	1,7 %
Portugalska	14.060	134	12 %
Slovaška	8.891	165	2,3 %
Slovenija	1.099	55	15,3 %
Španija	58.299	142	25,4 %
Švedska	6.755	75	27,2 %
Anglija, Wales	75.324	143	10,8 %

Vir: International Centre for Prison Studies, School of Law, Kings College London (www.kcl.ac.uk)

odstotkov celotne populacije, delež tujcev v francoskih zaporih pa kar 26 odstotkov vseh obsojencev. Francoska sodišča za kršilce zakonov, ki nimajo francoskega državljanstva, praviloma odreja zaporne kazni, pogojne kazni in javna oziroma družbenokoristna dela pa večinoma doletijo zgolj »polnopravne« državljanke. Poglavje zase je kazensko pravo, ki zadeva ilegalen vstop na francosko ozemlje; tri četrtine ilegalnih imigrantov je zaradi kršitve člena, ki zadeva nelegalen prestop meje in bivanje v državi, obsojeno na zaporno kazen, število ilegalnih prehodov meje pa se je v zadnjih tridesetih letih povečalo skoraj za desetkrat. Rastoče število tujcev v zaporih je zato predvsem posledica zapiranja zaradi administrativnega prekrška in ne zaradi same kriminogenosti tujcev, kakor trdijo nekateri ksenofobni diskurzi v francoski javnosti (Wacquant 2003: 215, 216).

»ILEGALNI« IMIGRANTI V SLOVENIJI

V Sloveniji se je živahna javna razprava o imigrantski problematiki razvnela jeseni leta 2000, ko se je število »ilegalcev« in prosilcev za azil povzpelo na najvišjo raven dotlej. Policijske statistike so leta 2000 zabeležile 35.914 ilegalnih imigrantov, obenem je bilo vloženih 9.244 prošenj za politični azil, medtem ko se je v prvih letih po osamosvojitvi Slovenije število ilegalnih prehodov meje gibalo okoli 4.000 do 5.000 primerov letno, za odobritev političnega azila pa je v povprečju prosilo 110 ljudi (MNZ 2002). V sredstvih množičnega obveščanja se je – z redkimi izjemami – izoblikoval izrazito stigmatizacijski in diskriminacijski diskurz, ki je slovenski javnosti predstavil novo dimenzijo imigrantske problematike – tako imenovano »prebežniško krizo«. V poročanju so bili uporabljeni zlasti taki glagoli: (prebežniki) se gnetejejo, begajo,

navaljujejo, pritiskajo, oblegajo, preplavljajo ... Nasploh je bila zelo modna metaforika naravnih katastrof. Opisani so bili na naslednje načine: ogrožajo varnostne razmere, lulajo po blokkih in zelenicah, objemajo dekleta in jih grabijo za zadnjico, izdaja jih temna polt, nekateri kradejo po trgovinah, dobičkarji, med njimi je čedalje več vlomilcev in tatov, prenašalci bolezni ...

Medijsko poročanje pa je bilo zgolj povzetek drugih diskurzov – tako institucionalnega, ki se je kazal v izjavah za javnost nekaterih državnih uradnikov – kot tako imenovanega »glasu ljudstva«, ki so ga zastopale pobude nekaterih prebivalcev proti naseljevanju prebežnikov. Rezultat tega so bile številne javne ksenofobične izjave in zapisi sovražnega govora. Zanimivo novinarsko spregledovanje dejstev pa je bilo najti na področju, kjer ga nemara ne bi pričakovali. V članku »Vlada nad težave bolj sistematično« (Delo, 7. 2. 2001) so delavci ministrstva za notranje zadeve novinarju potožili, da se sami zaman borijo proti predsodkom. Ljudje naj bi bili namreč prepričani, da ilegalni prebežniki povečujejo kriminaliteto, ogrožajo starejše, otroke in dekleta. Po oceni uprave kriminalistične policije je odstotek kaznivih dejanj prebežnikov in azilantov zanemarljiv. »Ta dejstva naj bi po podatkih MNZ v svojih izjavah za medije predstavili tudi predstavniki policije, vendar pa žal niso bila objavljena« (ibid.).

Zaradi uvajanja schengenskega mejnega sistema oziroma poostrenega mejnega režima in novih dopolnil k zakonu o azilu, ki so dodatno zaostрила postopek za pridobivanje azila, se je število ilegalnih imigrantov in prosilcev za azil v naslednjih letih zmanjšalo in se zopet ustalilo na številki z začetka devetdesetih let, pozornost javnosti pa se je osredotočila na »novo vrsto« tujcev, ki ogrožajo Slovenijo, Slovenke in Slovence¹⁰.

Eden izmed sestavnih delov sodobnih (anti-)imigracijskih politik povsod po svetu je zapiranje (ilegalnih) imigrantov in prosilcev za azil v zbirne centre, prehodne domove in podobne totalne ustanove, katerih pglavilni namen se je konec devetdesetih let v slovenskem primeru slikovito izrazil v poimenovanju ene od teh institucij: center za odstranjevanje tujcev¹¹. »Prebežniška kriza« v Sloveniji je doživela vrh na prelomu leta 2000, predvsem v zvezi z dogajanjem v azilnem domu in centru za odstranjevanje tujcev na Celovski 166 v Ljubljani in nato še v podobnih centrih v Vidoncih, Prosenjakovcih, Črnomlju in Postojni. V ljubljanskem azilnem domu in centru za odstranjeva-

nje tujcev, katerega nastanitvene zmogljivosti so 250 oseb, se je v prvih tednih leta 2001 nahajalo med 400 in 800 ljudi. V času najhujše prostorske stiske je v spalnicah, namenjenih šestim osebam, prebivalo dvajset ljudi, v tako imenovani dnevni sobi, ki meri 20 kvadratnih metrov, se je drenjalo štirideset ljudi, ostali prebivalci doma pa so bili »nastanjeni« na stopniščih in po hodnikih. Novi prišleki so bili do zaslišanj in zdravniških pregledov tudi po tri dni nastanjeni v kletnih prostorih brez postelj in osnovnih sanitarij. Kletni prostori so zaradi takih razmer postali tudi neke vrste »prostor za kaznovanje«, kamor so zapirali prebivalce zaradi neustreznega vedenja. Prebivalci azilnega doma so lahko zaprosili za prost izhod, ki pa je bil omejen do 22. ure. Če so zamudili »*horo legalis*«, je sledila kazen: »Ker se nisem pravočasno vrnil v dom, so me policisti pretepli in me za tri dni s približno petdesetimi ljudmi zaprli v kletno sobo brez postelj« (Pajnik, Lesjak – Tušek, Gregorčič 2001: 51).

V nasprotju s prosilci za azil tako imenovani ilegalni migranti niso imeli prostega izhoda oziroma je bilo njihovo gibanje omejeno na prostore centra. Zanimiva je razlaga, zakaj prebežniki, ki so zaprosili za azil in so nastanjeni v prvem in drugem nadstropju stavbe, lahko zaprosijo za izhod, tisti iz tretjega in četrtega nadstropja pa ne. »Oni iz zgornjih prostorov niso obveščeni in ne vedo, da lahko zaprosijo za azil.« Na vprašanje, kako to, da nimajo teh informacij, je informant odgovoril: »Slovenija ni tako velikodušna država, da bi vsakogar seznanjala z njegovimi pravicami« (Pajnik, Lesjak – Tušek, Gregorčič 2001: 53).

Zgovoren je tudi primer imigranta, ki je zaradi poostrenih nadzornih ukrepov in neobveščenosti skočil s četrtega nadstropja centra za odstranjevanje tujcev ter se hudo poškodoval. Sogovornikom z Mirovnega inštituta je povedal, da je poskušal pobegniti, ker je bil prepričan, da ga bodo deportirali ali kako drugače odstranili. Policija se je na dogodek odzvala z mešanico ignorance in arogantnosti: »Očitno prebežnik ni bil dobro obveščen. Pravi razlogi za to dejanje niso znani, kot prosilec za azil bi namreč lahko zaprosil za dovoljenje za izhod« (Delo, 6. 2. 2001). Sprenevedanje in prevzetnost sta se kazali tudi v odnosu upravljalcev azilnega doma in centra za odstranjevanje tujcev do ljudi, ki so bili tam nastanjeni. Javnost je močno razburila domnevna arogantnost nekaterih prosilcev za azil in ilegalnih imigrantov, ki so odklanjali hrano. Šlo pa je za obroke, pripravljene iz svinj-

skega mesa, katerega uživanje je muslimanskim vernikom prepovedano. Poniževalen odnos do imigrantov se je kazal tudi pri tako imenovanem zdravstvenem pregledu ob prihodu v center, kjer v prvih nekaj mesecih sploh ni bilo zdravnika, temveč zgolj medicinska sestra; ta je imigrante povprašala po nalezljivih boleznih in jim pregledala roke, da bi preverila, ali se drogirajo, s tem pa je bil pregled končan. Tudi po uvedbi občasnega zdravniškega dežurstva ni bilo jasno, kakšno naj bi bilo osnovno zdravstveno varstvo, do katerega so imeli prosilci za azil in ilegalni migranti zakonsko pravico. Zakon o azilu je določal, da mora obseg, obliko in način zdravstvenega varstva določiti minister za zdravstvo, do česar pa nikoli ni prišlo (zvočni zapis oddaje Zeitgeist: »Resnične razmere za zidovi Celovške 166«, Radio Študent, 14. 1. 2001).

Naivno bi bilo nasedati sporočilom državnih birokratov iz represivnih resorjev (notranjega in pravosodnega ministrstva), da na tako imenovano »prebežniško krizo« Slovenija ni bila ustrezno pripravljena, zaradi česar naj bi prihajalo do »spodrseljave«.

TABORIŠČA ZA PREBEŽNIKE?

Tehnike popolne izključitve ljudi iz družbe so se najprej pojavile v kolonijah in to, kar je evropsko krščansko meščanstvo najbolj zamerilo nacistom, ni bil delikt genocida kot tak, pač pa to, da so pripeljali kolonialne metode v Evropo. Sodobnih načinov prostorskega omejevanja prebežnikov, beguncev in iskalcev azila v Evropi najbrž res ni mogoče primerjati z nacifašističnimi taborišči, a je represivna matrika precej podobna: zbirni centri so institucije »družbenega slačenja« (Agamben) in v njih se nahajajo ljudje ne po svoji volji in brez kakršnega koli sodnega procesa.

Prebežnike in zbirne centre, v katerih živijo, označuje temeljna ambivalentnost; so hkrati v družbi in zunaj nje, begunci/prebežniki/azilanti so nosilci človekovih pravic in hkrati potencialni kriminalci ali vsaj izkoriščevalci »našega« gostoljubja, so zunaj zakona in so mu hkrati podvrženi. Slednje velja celo za njihovo zasebno in intimno življenje tudi v državah, za katere naj bi veljali najvišji demokratični standardi. Na Danskem, denimo, od leta 2002 velja nova imigracijska zakonodaja, po kateri se prosilci za azil ne smejo poročiti v času trajanja azilnega postopka, kar lahko pomeni

leta dolgo. V centru za begunce Hanstholm na Danskem, ki ga upravljajo lokalne oblasti, so beguncem odtegnili vso finančno pomoč, do katere so zakonsko upravičeni, če niso obiskovali tečaja danskega jezika, kar je formalno prostovoljna dejavnost (Diken, Laustsen 2003: 2–4).

Novi zbirni center za begunce blizu britanskega letališča Heathrow upravlja francoska tvrdka Sodexo; novinarji so odkrili, da so begunci v tem centru za delo, ki ga opravljajo, plačani več kot desetkrat manj, kakor znaša minimalna britanska plača, kar je nezakonito. Britanske oblasti so pojasnile, da za francosko podjetje britanska zakonodaja ne velja, kar dejansko omogoča suženjsko delo beguncev (Diken, Laustsen 2003: 6). Begunska taborišča (centri, domovi ...) so posebni hibridi pravnih sistemov, kjer je razlikovanje med legalnostjo in ilegalnostjo delovanja zabrisano in težko določljivo. Zapori kot čiste oblike zapiranja in kaznovanja imajo bistveno jasnejši status, zato ni presenetljivo, da iskalci azila v avstralskem centru Woomera poskušajo storiti vse, da bi se prebili do kaznivega dejanja in s tem zapora, kjer bi imeli možnost obiskov in druge pravice, ki jih v Woomeri nimajo. Paradokso je, da zelo težko storijo kaznivo dejanje zaradi popolne geografske izolacije azilnega centra, zaradi česar je edina možnost, ki jim ostaja, da »solidarno« obračunavajo drug z drugim (Campbell 2002: 27).

Ne glede na raven represivne imobilizacije in ne glede na to, s kakšnimi imeni so označeni prostori za prebežnike, begunce, azilante (domovi, centri, taborišča ...), jim je skupno to, da jih lahko v sociološkem smislu označimo kot ne-prostore. Ne-prostori ne integrirajo drugih socialnih prostorov, pomenov, tradicij, običajev. Drugače rečeno, so nesimbolizirani, abstraktni prostori, konkretna je le dejavnost, ta pa je izolacijska in represivna.

Domovi za prebežnike se povsod in kajpak tudi v Sloveniji najpogosteje nahajajo na obrobjih mest ali še raje povsem zunaj urbanih prostorov. Strategija je tu preprosta: disperzija prebežnikov (begunccev, azilantov) v lokalno okolje je domala onemogočena in nadzor je bistveno lažji. Tudi če prebežniki niso prisilno konfinirani, so zaradi prevoznih stroškov omejeni v gibanju; tenzije in frustracije se zgoščajo med njimi samimi in v odnosu do okoliškega (podeželskega) prebivalstva.

Strategija je tudi ekonomsko utemeljena; ne-urbana taborišča so cenejša, cenejši je nadzor, stiki z zunajim svetom so minimalizirani, »center« postane steril in monofunkcionalen. Prostorska

strategija podeželskih begunskih getov je antiintegracijska strategija *par excellence*: otežen je dostop do vseh »zunanjih« segmetov življenja (npr. do trga dela, izobraževanja, kulture ...).

Sodobna begunska taborišča imajo štiri temeljne značilnosti:

- zelo nizke državne finančne podpore posameznikom in posameznikom, večinoma pa sploh nobenih¹²
- prepoved zaposlovanja ali otežen dostop do zaposlitve¹³, kar begunce potiska iz legalnega ekonomskega sistema v nelegalni črni trg dela
- kraj bivanja določajo vladne (redkeje lokalne) politike
- minimalna geografska mobilnost¹⁴.

Vsakdanje življenje beguncev, prebežnikov in azilantov zaznamuje radikalna izolacija, ne le fizična, temveč zlasti socialna in kultura. Njihovo življenje je znosnejše zgolj zaradi podpore in dejavnosti prostovoljk in prostovoljcev, kar zagotovo velja tudi v Sloveniji.

SKLEPNA MISEL

Bolj kot vsi statistični podatki je pomembna in problematična miselnost (nemara bi lahko rekli kar projekt), ki leži za procesom »skladiščenja« ljudi za zapahi in zidovi. Radikalna rast zaporniške populacije, povečevanje pristojnosti represivnih organov oziroma kar razcvet in vseprisotnost nadzorovalno-kaznovalne države niso neizogibna usoda sodobnih družb, kakor bi nas rade prepričale politične elite. Prav narobe, gre za zavestno politično odločitev vladajočih razredov. Zapiranje in socialna izolacija nista zgolj sredstvo za omejevanje in preprečevanje kriminala; sta najprej sredstvo, s katerim je mogoče regulirati tako imenovani »svobodni trg« (s pomočjo zapiranja revnih in brezposelnih) in nacionalno/rasno sestavo posamezne države (s konfiniranjem tujcev in »ilegalnih« migrantov).

OPOMBE

¹ Rastko Močnik se v tekstu »Globalizacijo u svako selo, granicu na svaku tarabu« (2004) posveča ravno dekonstrukciji mitov, na katere se opirajo zdravorazumske predstave oziroma razumevanja globalizacije. Te konstruirata dva medsebojno podpirajoča se mita: »Če hočemo razmišljati o globalizaciji, se moramo znebiti dveh mitov. Prvi pravi, da naj bi bila globalizacija nekaj novega. Drugi mit pa meni, da naj bi bila neizogibna. Logična struktura tega dvojnega mita sodobnosti je zanimiva. Skupaj, kakor delujeta v popularni misli, mita naturalizirata sedanja dogajanja: potapljata nas v nejasno in zato še toliko trdnjše prepričanje, da naj bi bila globalizacija posebnost in hkrati neogibnost naše epohe. A če ju zanikamo, kakor nam vелеva razsvetlenski refleksi, se znajdemo v protislovju: če je namreč globalizacija že od nekdaj z nami, potem se vsiljuje vsaj z nujnostjo tistega, kar je bilo že zdavnaj odločeno.«

² V letu 1944 je bila v Bretton Woodsu mednarodna konferenca zahodnih držav, kjer so prvič poskušali mednarodno reševati ekonomske težave. Dogovorili so se o vezavi zahodnih valut na zlato osnovo in ustanovili mednarodni monetarni sklad in svetovno banko. Vir: Webster's Encyclopedic Dictionary 1983: 184.

³ Izjemen zgled pavperizacije zapornikov je pravkar ponudila republika Slovenija. Doslej je bila vključitev zapornikov med zavarovance obveznega pokojninskega in invalidskega zavarovanja ustaljena, vendar je bil 24. člen zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, ki ureja obvezno pokojninsko in invalidsko zavarovanje zapornikov, poleti 2003 brez sleherne strokovne razprave razveljavljen, kar pomeni, da od 1. 7. 2003 zaporniki v Sloveniji niso več obvezno zavarovani. Črtanje 24. člena za zapornike ne pomeni le zmanjševanja pravic, ampak nenaden in popoln odvzem večine pravic pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Ta poseg je v popolnem nasprotju z načelom pravne varnosti. Izguba statusa zavarovanca za zapornike pomeni izpad obdobja opravljanja dela s polnim delovnim časom iz pokojninske dobe. Tak izpad v vsakem primeru povzroči nižjo odmero pokojnine, lahko pa celo onemogoči uveljavitev pravice do starostne pokojnine. To so dodatne posledice obsodbe, ki po prestani kazni znižujejo socialno varnost prizadetih. Ta vnebovpijoči primer diskriminacije ni imel v javnosti nikakršnega odmeva. »Izbris« zapornikov pomeni nevaren precedens; vključitev v Evropsko unijo in prevzem evra bosta povzročila zahteve za zmanjšanje javnofinančnih izdatkov. Verjetnost, da se s podobnimi gestami, ki prizadevajo najbolj ranljive in najbolj »neme« družbene skupine, bistveno ogrozi njihova socialna varnost, je velika. Način, kako je bilo to storjeno, pa kaže, da so državni organi spretnejši, saj se jim je očitno uspelo izogniti kritiki strokovne in druge javnosti. Več o tem v Kavar Vidmar 2004.

⁴ Spomnimo se le na vdor policijskih specialnih enot v šolo Armanda Diaza, v kateri je prenočeval del demonstrantov v Genovi. Povod za brutalen obračun z demonstranti naj bi bila molotovka in orožje, ki so ga našli v poslopju, za katere se je pozneje izkazalo, da jih je podtaknila policija sama. Podoben primer, pri katerem je šlo predvsem za diskreditacijo in pritisk na aktiviste, se je pred leti zgodil tudi v Ljubljani z »afero molotovka«, ob kateri je policija preiskala stanovanji dveh aktivistov, profesorjev na ljubljanski Univerzi, pod pretvezo, da sta pred italijansko veleposlaništvo »podtaknila« (?) molotovko.

⁵ Avtor sicer najprej opravi z mitom, da je zapor nepogrešljiva in nespremenljiva organizacija, ki obstaja že od vekomaj. Postavljanje ljudi za rešetke, da bi jih kaznovali, je nov zgodovinski izum – odvzem prostosti je postal kazen sama po sebi in kazenska razsodba *par excellence* šele, ko je nastopil moderni posameznik, ki naj bi užival osebno svobodo, prežeto z naravno pravico do telesne nedotakljivosti, ki je ne moreta odvzeti niti družina niti država, razen zaradi najresnejših motivov.

⁶ V Vermontu, ki sicer velja za eno najliberalnejših držav v ZDA, je skupina poslovnih ustanovila organizacijo z imenom »Westward, Ho!«, ki je lokalnim brezdomcem ponudila enosmerno letalsko vozovnico, s katero so bili varno dostavljeni zunaj meja lokalne skupnosti (Newman 1997: 367).

⁷ Primer tega, da politika uporablja tudi najbolj umazane in celo zločinske metode pri povezovanju (ilegalnih) imigrantov s kriminalom oziroma terorizmom, so dogodki, ki so konec aprila razburkali makedonsko javnost. Policija je namreč aretirala šest pripadnikov elitnih policijskih enot, odgovornih za smrt šestih Pakistancev in enega Indijca marca 2002, tožilstvo pa je izdalo obtožnico in mednarodno tiralico tudi za tedanjim notranjim ministrom. Pakistanci in Indijec so bili ubiti v okolici Skopja, policija pa je tedaj trdila, da so tujci načrtovali teroristične napade na več veleposlaništev v makedonski prestolnici. Tujce so policisti ustrelili, ko so zapuščali kombi, v katerem so kasneje zasegli več kosov orožja. Poznejša preiskava je pokazala, da so bili domnevni teroristi v resnici neoboroženi ilegalni migranti na poti v zahodno Evropo. Tedanji minister Ljube Boškoski in njegovi sodelavci so organizirali lažno akcijo, s katero naj bi pokazali zavzetost za boj proti terorizmu in tako pridobili naklonjenost Združenih držav Amerike (STA, 30. 4. 2004).

⁸ Zgovorni primeri so denimo Bossi jeva Severna liga v Italiji, Nacionalna fronta Jean Marie le Pena v

Franciji, Lista Pima Fortyna na Nizozemskem, Danska ljudska stranka Pie Kiersgaard in Progresivna stranka na Norveškem. V Sloveniji v tem pogledu izstopa sicer marginalna Nacionalna stranka dela Marjana Poljšaka, v kateri je našla svoje mesto tudi slovenska izpostava neonacistične skinovske organizacije *Blood and Honour*. Na njihovi spletni strani je mogoče med drugim prebrati, da »liberalne ideje dovoljujejo vsakemu izmečku ali parazitu enake pravice kot poštenemu, delavnemu in družbeno ter nacionalno/rasno zavednemu človeku [...] dejstvo je, da so pripadniki drugih ras po Evropi v glavnem kriminalci, narkomani, ali oboje« (Mladina, 10. 5. 2004).

⁹ Tu se je število temnopoltih zapornikov v obdobju med letoma 1985 in 1995 podvojilo (v letu 1985 je znašalo 3.544 zapornikov na 100.000 odraslih prebivalcev afroameriškega rodu, v letu 1995 pa 6.926 zapornikov na 100.000 prebivalcev) in je sedemkrat večje od števila belcev v zaporih. Statistiki pravosodnega ministrstva so na osnovi podatkov, zbranih leta 1991, izračunali, da verjetnost, da bo Afroameričan obsojen na vsaj enoletno zaporno kazen, presega 28 odstotkov, pri Latinoameričanih znaša 16 odstotkov, za belce pa zgolj 4 odstotke (Wacquant 1999: 215). ZDA so sicer v svetovnem merilu po številu zapornikov na prvem mestu; zaprtih je nekaj več kot dva milijona ljudi, kar je četrtnina celotne zaporniške populacije po svetu.

¹⁰ Že v izhodišču problema je, da tu v resnici ne gre za tujce, temveč za ljudi, ki so se rodili, živeli in delali v Sloveniji, pa ne morejo dobiti slovenskega državljanstva, ali za slovenske državljane, ki so jim zaradi »napačne vere« kratene pravice do verskih objektov; govorimo seveda o izbrisanih in o državljankeh in državljanih muslimanske veroizpovedi. Izbrisani se soočajo z obtožbami, da je med njimi – v najboljšem primeru – kakšna »nepismena snažilka ali natakar« (ko gre za bolj nedolžne in naivne primere), velika večina je špekulantov in prebrisancev, ki da želijo izmolsti slovensko državo oziroma živeti na njen račun in biti deležni socialnih beneficij, nekaj pa je celo kriminalcev in vojnih zločincev, ki so se v vrstah okupatorske jugoslovanske ljudske armade borili proti interesom Slovenije. Prebivalci in prebivalke muslimanske veroizpovedi, ki si prizadevajo za izgradnjo verskega središča, pa so tarča tako slaboumnih obtožb, kot je denimo tista, da »bi izgradnja džamije širila infrastrukturo Al Kajde in drugih terorističnih organizacij«, služila razpečevanju mamil in podobno.

¹¹ Naziv »center za odstranjevanje tujcev« zveni kot slaba šala. Državni uradniki, ki so si ime izmislili, so odkrito definirali bistveni element svojega odnosa do tujcev. Pojem »odstranjevanje« vezemo na neprijetne, nevarne, škodljive, nezaželene stvari, ki jih je treba umakniti iz »naše« bližine. Navadno namreč odstranjujemo plevel, škodljivce, umazanijo, jedrske odpadke in rakava tkiva. Tudi v primeru »centra za odstranjevanje tujcev« se nazorno kaže, da jezik nikakor ni nevtralen mehanizem označevanja.

¹² V Sloveniji beguncem pripadajo skromni osnovni dnevni obroki hrane, finančno pomoč dobijo le nekateri in le občasno od dobrodelnih organizacij (npr. Slovenska filantropija).

¹³ Urad za priseljevanje in tujce se ne ukvarja z zaposlovanjem beguncev (tujcev), te kompetence prepušča zavodu za zaposlovanje, ki pa do leta 2003 zanje ni našel niti ene same zaposlitve.

¹⁴ Nič čudnega torej ni, da dajejo begunci izrazito prednost lokacijam v mestnih okoljih tudi tedaj, ko so mestna taborišča (na primer tisto, ki se je nahajalo v barakarskem naselju na Viču v Ljubljani) bistveno slabše opremljena od podeželskih. Pred nekaj leti so se begunci iz Ljubljane dolgo, a neuspešno upirali preselitvam v podeželska okolja. A Slovenija tu ni nikakršna izjema; politike držav, kot sta Avstrija in Danska, so zelo nazorne. V obeh državah begunci (prosilci za azil) izgubijo vso podporo, vključno z zdravstvenim varstvom, če nočejo živeti v taboriščih.

LITERATURA

- AGAMBEN, G. (1995), *Homo sacer*. Einaudi: Torino.
- BAUMAN, Z. (1999), *In Search of Politics*. Cambridge: Polity Press.
- (2003), *Liquid Love*. Cambridge: Polity Press.
- BECK, U. (2003), *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma - odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krt.
- BOGOVIČ, A. (ur.) (1997), *Pravo in družbene resničnosti*. Ljubljana: KUD France Prešeren.
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L. (2003), Neoliberalni novorek: zabeležke o novi planetarni vulgati. *Družboslovne razprave*, XIX, 43: 57-63.
- CAMPBELL, D. (2002), In Woomera. *The Guardian Weekly*, 25. maj: 25-31.
- CNVOS (2005), Nacionalni akcijski načrt o socialnem vključevanju. <http://www.cnvos.si/mreza/clanki/?id=24&PHPSESSID=635e7713a349e3875f941cae7d2bc9f4>
- DICKEN, P. (2003), *Global Shift. Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE.
- DIKEN, B., LAUSTSEN, C. B. (2003), "Camping" as a Contemporary Strategy - From Refugee Camps to Gated Communities. AMID Working Papers Series, 32.
- KAVAR VIDMAR, A. (2004), »Izbrisani« zaporniki. *Socialno delo*, 43, 2-3: 61-64.
- KANDUČ, Z. (2003), *Onkraj zločina in kazni*. Ljubljana: Študentska založba.
- MANDIČ, S. (ur.) (1999), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
- MILOHNIČ, A. (ur.) (2001), *Evropski vratarji: Migracijske in azilne politike v Vzhodni Evropi*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- MITTELMAN, J. H., OTHMAN, N. (ur.) (2001), *Capturing Globalization*. London, New York: Routhledge.
- MNZ (2002), Statistika. <http://www.mnz.si/si/13334.php> (19. 5. 2005).
- MOČNIK, R. (2004), »Globalizacijo u svako selo, granicu na svaku tarabu«. *Art, Vijesti* (Podgorica), 19. 6. in 26. 6.
- NEWMAN, D. M. (1997), *Sociology: Exploring the Architecture of Everyday Life*. Thosand Oaks: Pine Forge Press.
- PAINIK, M., LESJAK - TUŠEK, P., GREGORČIČ, M. (2001), *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- STAPLES, W. G. (2000), *Everyday Surveillance: Vigilance and Visibility in Postmodern Life*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- ŠTRUKELJ, K. (2003), *Integracija beguncev v republiki Sloveniji z vidika države gostiteljice*. Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).
- TAYLOR, I. (1999), *Crime in Context: A Critical Criminology of Market Societies*. Cambridge: Polity Press.
- TOURAINE, A. (2001), *Beyond Neoliberalism*. Cambridge Polity Press.
- WACQUANT, L., "Suitable Enemies": Foreigners and immigrants in the prisons of Europe. *Punishment and Society: The international journal of penology*, 1, 2: 215-223.
- (2003), Penalizacija revščine in vzpon neoliberalizma. *Družboslovne razprave*, XIX, 43: 65-75.
- (2000), *How Penal Sense Comes to Europeans*. http://www.penalreform.org/english/frset_art_en.htm (19. 5. 2005).
- WALLERSTEIN, I. (2002), *America and the World: The Twin Towers as the Metaphor*. <http://www.ssrc.org/sept11/essays/wallerstein.htm> (19. 5. 2005).

Medijski viri:

Delo, 6. 2. 2001: Odgovornejša politika do prebežnikov.

Delo, 7. 2. 2001: Vlada nad težave bolj sistematično.

Radio Študent, 14. 1. 2001: Resnične razmere za zidovi Celovške 166.

STA: 30. 4. 2004, Makedonija: V zvezi z ubojem sedmih tujcev prijeli šest nekdanjih policistov.

TISKANI MEDIJI O NASILJU NAD ŽENSKAMI V DRUŽINI

UVOD

V skladu s temeljnim izhodiščem ciljno raziskovalnega programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*, ki si prizadeva za »sistemsko povečevanje blaginje prebivalcev Slovenije z uravnoteženim razvojem gospodarstva, socialne in okoljske sestavine razvoja« (MSZS 2003), je leta 2002 ministrstvo za šolstvo, znanost in šport v sodelovanju z drugimi ministrstvi in naročniki med številnimi topikalni v okviru tematskega področja »Človeški viri in socialna kohezivnost« razpisalo tudi temo »Nasilno vedenje v družinah (avtoagresivnost in heteroagresivnost)« (ibid.). Naslednje leto je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve naročilo projektno nalogo za izdelavo raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*. Na podlagi njihove evidence dotlej v Sloveniji še ni bila izvedena obsežnejša raziskava o nasilju nad ženskami, ki bi bila strokovna podlaga za oblikovanje primerljivih ukrepov na tem področju (razpisna dokumentacija ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, št. 14/2003, 20. 3. 2003). Tovrstna naloge sta prva izmed mednarodnih pokazateljev, ki kaže slovenske vlade po sistematiznem in koordiniranem preučevanju pojma nasilnega vedenja v družini v Sloveniji izvajalci obeh projektnih nalog so raziskovalci Inštituta za medicinske vede ZRC SAZU.¹

Priljubljeni prispevek je oblikovan na podlagi vsebinskega poročila *Analiza tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* (2004) v okviru ciljno raziskovalnega projekta *Nasilje in avtoagresivnost v družini*. Pri tem je najprej poudariti, da metodološko ne odstopa od raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*, v kateri so izvajalci projekta analizirali obstoječo slovensko znanstveno in strokovno literaturo in razpoložljive statistične podatke o nasilju nad žen-

skami v družini od leta 1998 do 2003.² Ena izmed temeljnih ugotovitev te ekspertne naloge je bila, da je v Sloveniji v obdobju med letoma 1998 in 2003 malo sistematičnih in koordiniranih empiričnih raziskav o nasilju nad ženskami v družini in da se nesistematičnost kaže tako na ravni uporabljenih teoretskih perspektiv kot tudi metodologije. Hkrati so raziskovalci ugotovili, da je število publikacij o nasilju nad ženskami začelo naraščati po letu 1999 (Šprah, Šušteršič, Rožman 2003: 107–108), najverjetneje kot posledica učinkov kampanje boja proti nasilju nad ženskami, ki je dosegla največjo odmevnost v letu 1999 (Kozmik, Dobnikar 1999: 6–7).

Temeljna hipoteza *Analize tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* je bila, da je število novinarskih zapisov o nasilju nad ženskami v družini prav tako začelo naraščati po letu 1999. Da bi bili izsledki obeh raziskav metodološko primerljivi, smo raziskovalci *Analize tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* preverjali skladnost medijskih višbin po zgledu raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*. Kot v slednji smo vsebino gradiva razvrstili v sedem delno preimenovalih kategorij, in sicer fenomenologija nasilja, zakonodaja o nasilju, varnostni ukrepi, pomoč žrtvam nasilja, pomoč storilcem nasilja, ozaveščenost strokovne in laične javnosti, statistična evidenca o nasilju in usposobljenost oz. izobraževanje strokovnjakov za nasilje v družini.

Za preverjanje vsebin tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini smo izbrali novinarsko dokumentacijo Dela zaradi razmeroma lahke dostopnosti, preglednosti in obsega časopisnih člankov, ki jih od leta 1968 dokumentalisti sistematično pregledajo in klasificirajo po sistemu UDK. Analizirali smo 113 člankov iz tematskih map *Nasilje nad ženskami*, *Nasilje v družini* in *Nasilje* –

Irena Rožman, Duška Knežević Hočevar

TISKANI MEDIJI O NASILJU NAD ŽENSKAMI V DRUŽINI

UVOD

V skladu s temeljnim izhodiščem ciljno raziskovalnega programa *Konkurenčnost Slovenije 2001–2006*, ki si prizadeva za »trajnostno povečevanje blaginje prebivalcev Slovenije z uravnoteženim razvojem gospodarske, socialne in okoljske sestavine razvoja« (MŠZŠ 2005), je leta 2002 ministrstvo za šolstvo znanost in šport v sodelovanju z drugimi ministrstvi in naročniki med številnimi topikami v okviru tematskega področja »Človeški viri in socialna kohezivnost« razpisalo tudi temo »Nasilno vedenje v družinah (avtoagresivnost in heteroagresivnost)« (*ibid.*). Naslednje leto je ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve naročilo projektno nalogo za izdelavo raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*. Na podlagi njihove evidence dotlej v Sloveniji še ni bila izvedena obsežnejša raziskava o nasilju nad ženskami, ki bi bila strokovna podlaga za oblikovanje primernih ukrepov na tem področju (razpisna dokumentacija ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, št. 14/2003, 20. 3. 2003). Tovrstna razpisa sta potemtakem med konkretnjšimi pokazatelji želje slovenske vlade po sistematičnem in kontinuiranem preučevanju pojava nasilnega vedenja v družini v Sloveniji; izvajalci obeh projektnih nalog so raziskovalci inštituta za medicinske vede ZRC SAZU.¹

Pričujoči prispevek je oblikovan na podlagi vmesnega poročila *Analiza tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* (2004) v okviru ciljno raziskovalnega projekta *Hetero in avtoagresivnost v družini*. Pri tem je nujno poudariti, da metodološko ne odstopa od raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*, v kateri so izvajalci projekta analizirali obstoječo slovensko znanstveno in strokovno literaturo in razpoložljive statistične podatke o nasilju nad žen-

skami v družini od leta 1998 do 2003.² Ena izmed temeljnih ugotovitev te ekspertne naloge je bila, da je v Sloveniji v obdobju med letoma 1998 in 2003 malo sistematičnih in koordiniranih empiričnih raziskav o nasilju nad ženskami v družini in da se nesistematičnost kaže tako na ravni uporabljenih teoretskih perspektiv kot tudi metodologije. Hkrati so raziskovalci ugotovili, da je število publikacij o nasilju nad ženskami začelo naraščati po letu 1999 (Šprah, Šoštarčič, Rožman 2003: 107–108), najverjetneje kot posledica učinkov kampanje boja proti nasilju nad ženskami, ki je dosegla največjo odmevnost v letu 1999 (Kozmik, Dobnikar 1999: 6–7).

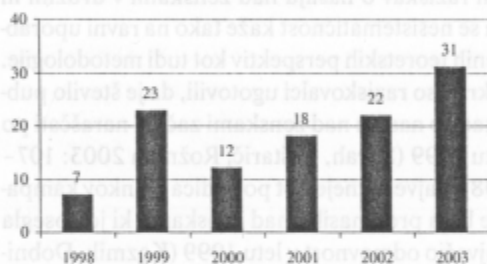
Temeljna hipoteza *Analize tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* je bila, da je število novinarskih zapisov o nasilju nad ženskami v družini prav tako začelo naraščati po letu 1999. Da bi bili izsledki obeh raziskav metodološko primerljivi, smo raziskovalci *Analize tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* preverjali skladnost medijskih vsebin po zgledu raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*. Kot v slednji smo vsebino gradiva razvrstili v sedem delno preimenovanih kategorij³, in sicer: fenomenologija nasilja, zakonodaja o nasilju, varnostni ukrepi, pomoč žrtvam nasilja, pomoč storilcem nasilja, ozaveščenost strokovne in laične javnosti, statistična evidenca o nasilju in usposobljenost oz. izobraževanje strokovnjakov za nasilje v družini.

Za preverjanje vsebin tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini smo izbrali novinarsko dokumentacijo Dela zaradi razmeroma lahke dostopnosti, preglednosti in obsega časopisnih člankov, ki jih od leta 1968 dokumentalisti sistematično pregledujejo in klasificirajo po sistemu UDK. Analizirali smo 113 člankov iz tematskih map *Nasilje nad ženskami*, *Nasilje v družini* in *Nasilje* –

splošno. Dokumentalisti natančneje obdelujejo le članke iz časopisov in revij časopisne hiše Delo, medtem ko članke iz drugih, zlasti regionalnih časopisov shranjujejo po lastni presoji in zgolj občasno. Tako je glavnina analiziranih člankov (59,3 odstotka) iz časopisov *Delo* (37,1 odstotka), *Slovenske novice* (15,9 odstotka) in torkove priloge časopisa *Delo*, revije *Ona* (6,2 odstotka). V luči slovenskih tiskanih medijev so zato rezultati zgolj indikativni.

PREDSTAVITEV REZULTATOV ANALIZE

Slika: Število analiziranih člankov o nasilju nad ženskami v družini po letih v obdobju 1998–2003

Iz slike je razvidno, da se je v petletnem obdobju število člankov na temo nasilja nad ženskami v družini letno povečevalo. Pravzaprav bi lahko govorili o dveh obdobjih, in sicer pred letom 1999 in po njem; po letu 1999 je bilo namreč objavljenih kar 106, t. j., 93,8 odstotka vseh člankov. Grafična podoba povsem realno odseva družbeno dogajanje, ki se nanaša zlasti na delovanje nevladnih organizacij za pomoč ženskam, žrtvam nasilja. Te so med drugim prve organizirale kampanjo boja proti nasilju nad ženskami; prvo že leta 1994, leta 1999 pa so njihove akcije v okviru kampanje po obsegu in odmevnosti dosegle vrh. Živahno družbeno dogajanje v tej smeri potrjuje tudi frekvenčna porazdelitev člankov po mesecih izida. Največja intenzivnost poročanja medijev o nasilju nad ženskami se ujema z mesecem kampanje (od 25. novembra do 10. decembra – 34,6 odstotka) in neposredno po njej (januar – 10,6 odstotka), se pa postopoma znižuje in doseže najnižjo stopnjo v poletnih mesecih (julij – 1,8 odstotka).

Po analizi splošnih kazalnikov, kot so delež publikacij glede na ime časopisa, mesec izida, disciplinarno ozadje referenčnih strokovnjakov in stru-

kturo besedila (vest, poročilo, komentar itd.),⁴ smo vsebino pregledanih člankov razvrstili v kategorije po zgledu naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*. Po vsebini časopisnih in revijalnih izrezkov, ki jih bolj podrobno razlagamo v nadaljevanju, smo v vseh pregledanih člankih za obdobje od 1998 do 2003 kar v 32,5 odstotka identificirali fenomenologijo nasilja, v 21,4 odstotka ozaveščenost strokovnjakov in laične javnosti, v 11,1 odstotka pomoč žrtvam nasilja, v 4,7 odstotka pomoč storilcem nasilja, v 12,5 odstotka zakonodajo, v 5,8 odstotka usposobljenost/izobraževanje strokovnjakov za področje nasilja nad ženskami, v 4,7 odstotka varnostne ukrepe in v 7,3 odstotka statistično evidenco o nasilju nad ženskami.

FENOMENOLOGIJA NASILJA⁵

Kot rečeno, so tiskani mediji najpogostejše poročali o vrstah nasilja, dejavnikih tveganja za nasilje pri žrtvi in storilcu, posledicah nasilja in dinamiki nasilja. Novinarji so omenjene vidike nasilja predstavili zgolj ilustrativno in nesistematično, največkrat v sklopu opisov anonimnih primerov nasilja. Prav ti primeri so jim rabili kot izhodišče za utemeljevanje večplastnosti nasilja nad ženskami, ki so ga praviloma povezovali s sistemskim nasiljem. O nasilju nad ženskami so pisali kot o perečem družbenem problemu, ki je najhujša oblika in posledica družbene diskriminacije žensk (Panorama 25. 11. 1999, *Ona* 12. 9. 2000, *Primorske novice* 31. 12. 2002).⁶ Prav tako so opozarjali na še vedno prevladujoče stereotipne razlage o nasilju nad ženskami (*Gorenjski glas* 16. 11. 1999, 7D 8. 3. 2000), ki navadno locirajo vzroke za nasilje v »problematiche posameznike«, npr. revne, duševno motene, odvisnike od alkohola, brezposelne in osebe drugih veroizpovedi ali nacionalnosti. Veliko piscev je poudarilo tudi neugodne osebnostne in družbene okoliščine žensk, žrtev nasilja (na primer ekonomsko odvisnost od partnerja, nizko samospoštovanje, neprimerno zakonodajo, neučinkovito pomoč žrtvam nasilja itn.), zaradi katerih se žrtev s težavo odloči, da bi poiskala primerno pomoč ali celo zapustila nasilnega partnerja (*Mladina* 26. 4. 1999, *Gorenjski glas* 16. 11. 1999, *Panorama* 25. 11. 1999). Povedano s primerom:

Po evropskem povprečju žrtev nasilneža od pet do sedemkrat zapusti, preden ga zares

zmore zapustiti. To se navadno interpretira, da »še ni imela dovolj«. [...] Če ženska ni dovolj močna, nima dovolj podpore in sredstev, se vrne k nasilnežu tudi potem, ko zapusti varno hišo. (Slovenske novice 14. 2. 2003.)

OZAVEŠČENOST STROKOVNJAKOV IN LAIČNE JAVNOSTI

Novinarji so »visoko toleranco do nasilja« utemeľjevali s specifičnim ideološkim ozadjem (Panorama 2. 9. 2003), kot je na primer »katoliško dojemanje sveta, ki na vrh lestvice vrednot postavlja odpuščanje« (Mladina 26. 4. 1999). Tako ozadje se najbolj manifestira v še vedno prisotni diskriminaciji žensk in v dopuščanju nasilja nad njimi (Delo 25. 11. 1999), v slabem poznavanju temeljnih človekovih pravic samih žrtev nasilja (Delo 28. 11. 1998, Večer 8. 3. 2003, Ona 20. 11. 2001) in v brezbriznosti bližnjega socialnega okolja do žrtve (Ona 21. 11. 2000, Nedelo 25. 11. 2001). To potrjuje tudi nenehno opozarjanje strokovnjakov v medijih, da se slovenski državljani sicer zavedajo skrb zbujajoče razširjenosti nasilja v Sloveniji, hkrati pa so, ko bi morali ukrepati, t.j., prijaviti nasilje, do nasilja nad ženskami brezbrizni (Ona 21. 11. 2000, Nedelo 25. 11. 2001).

Vzroke za slabo ozaveščenost javnosti o nasilju nad ženskami so novinarji pripisali odsotnosti primernih izobraževalnih programov o tovrstnih pojavih že pri osnovnošolcih (Gorenjski glas 16. 11. 1999, Večer 4. 12. 1999, Dnevnik 24. 12. 1999, Dnevnik 3. 4. 2003), premajhnemu številu organiziranih dejavnosti ozaveščanja javnosti o nasilju nad ženskami (Ona 20. 11. 2001, Jana 5. 11. 2002) in šibkemu sodelovanju med institucijami, pristojnimi za pomoč žrtvam nasilja. Slednje so razlagali kot posledico premajhne zavzetosti pristojnih državnih ustanov in zlasti pomanjkanja »politične volje« za učinkovito reševanje posledic nasilja nad ženskami (Večer 15. 6. 2000, Ona 20. 11. 2001, Delo 12. 8. 2002, Delo 31. 8. 2002, Panorama 2. 9. 2003). Priznanašali niso niti strokovnjakom, ki z neprimernim ravnanjem še dodatno viktimizirajo žrtve (Delo 21. 12. 2001, Delo 12. 8. 2002, Delo 24. 8. 2002, 7D 16. 4. 2003).

POMOČ ŽRTVAM NASILJA

Slaba ozaveščenost o nasilju se torej kaže zlasti v neprimerni oziroma neučinkoviti pomoči žrtvam nasilja, ki so zaradi tega vsaj dvakrat viktimizirane, prvič kot žrtve nasilja in drugič kot iskalke pomoči (Mladina 26. 4. 1999). Zato so novinarji, sklicujoč se na strokovnjake, apelirali na bralce, da je nujno čimprej sprejeti nacionalni načrt, ki bi pravno bolj zaščitil žrtve družinskega nasilja in ne njegove povzročitelje, kot je bila doslej običajna praksa (Delo 25. 11. 1999).

Pri razlaganju dejstva, da žrtve nasilja večino ne iščejo pomoči, so novinarji poudarili neprimerno pomoč socialnih delavcev centrov za socialno delo (Panorama 25. 11. 1999). Ti pri svojem delu še vedno upoštevajo doktrino, ki ne razlikuje žrtve od storilca (Večer 4. 12. 1999). Hkrati so opozorili, da od centrov za socialno delo »preveč pričakujemo« (Delo 2. 4. 2003). Neučinkovito rešujejo stanovanjski problem žrtev nasilja, med drugim tudi zaradi prezasedenosti zavetišč za žrtve nasilja (Nedeljski dnevnik 25. 4. 1999, Mladina 26. 4. 1999, Delo 25. 11. 1999, Primorske novice 8. 12. 2001) in njihove neenakomerne regionalne razporejenosti (Primorske novice 8. 12. 2001).

Mediji so opozarjali, da v Sloveniji določene skupine žensk s težavo pridobijo mesto v zavetiščih, kriznih centrih, materinskih domovih, varnih hišah in podobnih ustanovah. Mednje sodijo ženske, ki so odvisne od drog ali okužene z virusom HIV (Delo 2. 4. 2003), in take, ki še niso rodile in hkrati niso najstnice (Delo 2. 4. 2003, 7D 16. 4. 2003).

Tiskani mediji so precej prostora namenili informacijam o pomoči žrtvam nasilja. Največkrat so obveščali bralce o vrstah in naravi pomoči in o nastanku in delovanju nevladnih organizacij za pomoč, kot so Društvo SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja (Panorama 25. 11. 1999, Delo 26. 11. 2001), Društvo za nenasilno komunikacijo (Nedeljski dnevnik 25. 4. 1999), Zatočišče v Ljubljani (Mladina 26. 4. 1999), Krizni center v Ljubljani (Delo 19. 12. 2000), Ženska svetovalnica v Ljubljani (Primorske novice 8. 12. 2001) in Center za pomoč žrtvam kaznivih dejanj (Slovenske novice 11. 3. 2000). Bralci so tako izvedeli, kje lahko žrtve nasilja poiščejo pomoč, kdo so pristojne osebe za svetovanje in pomoč, kakšni so uradni postopki za pridobitev pomoči in kakšno vrsto pomoči lahko dobijo v določenih ustanovah (Nedeljski dnevnik 25. 4. 1999). Novinarji so pod-

robno poročali tudi o prednostih oziroma posebnostih nekaterih vrst pomoči, kot so telefonsko in neposredno individualno svetovanje, skupine za samopomoč in zagovorništvo (Mladina 26. 4. 1999, Panorama 25. 11. 1999).

POMOČ STORILCEM NASILJA

Novinarji so pogosto pisali, da je zmanjševanje nasilja nad ženskami odvisno tudi od organizirane pomoči storilcem nasilnega dejanja (Nedeljski dnevnik 25. 4. 1999, Gorenjski glas 16. 11. 1999). Pri tem so se sklicevali na mnenja strokovnjakov, ki se zavzemajo za zakonsko uvedbo programov za socialno učenje moških, ki imajo težave z nasilnim vedenjem (Dnevnik 24. 12. 1999, Večer 24. 8. 2002, Delo 12. 4. 2003). Taki programi so nujno potrebni, ker storilci nasilja po odsluženi zaporni kazni v večini primerov ne spremenijo nasilnega vedenja (Večer 24. 8. 2002, Delo 11. 4. 2003, Jana 11. 2. 2003, Delo 4. 12. 2001). Med institucijami, ki ponujajo pomoč storilcem nasilja, so omenili le Društvo za nenasilno komunikacijo in podrobno informirali o njegovem delovanju (Nedeljski dnevnik 25. 4. 1999, Gorenjski glas 16. 11. 1999, Svobodna misel 12. 11. 1999).

Na splošno pa so se ocenjevalci dejanskih učinkov institucionalne pomoči storilcem nasilnega vedenja sklicevali na mnenja socialnih delavcev, ki so opozarjali, da je v sosednjih državah učinek dejavnosti svetovanja storilcem nasilnih dejanj kljub veliki finančni podpori zelo majhen. Storilci velikokrat prekinajo ponujeno pomoč ali sprejmejo terapevtsko obravnavo le pogojno, če bi jim v zameno znižali zaporno kazen (Večer 20. 1. 2003). V uspeh prisilne ali z zakonom zapovedane terapije za storilce nasilja so dvomili tudi strokovnjaki iz Slovenije (Večer 8. 3. 2003).

ZAKONODAJA

Že bežen pregled novinarskih besedil o zakonskih podlagah za reševanje nasilnih dejanj pokaže, da slovenska zakonodaja prednostno obravnava osumljenca nasilnega dejanja in ne žrtve nasilja (Nedeljski dnevnik 25. 4. 1999, Svobodna misel 12. 11. 1999, Primorske novice 30. 11. 2002, 7D 4. 12. 2002, Delo 2. 4. 2003). Žrtve nasilja so dodatno viktimizirane zaradi odsotnosti eksplicitnega zakonskega reševanja stanovanjskega problema (Delo 23.

1. 1999, Delo 11. 7. 2001, Ona 3. 12. 2002), neprimerne metodologije zbiranja statističnih podatkov o nasilnih dejanjih v družini (Delo 15. 12. 2001, Delo 2. 4. 2003), nizkih pogojnih ali denarnih kazni za storilce nasilnih dejanj (Mladina 26. 4. 1999, Slovenske novice 5. 12. 2001, Večer 20. 1. 2003, Delo 12. 4. 2003), zakonskih pomanjkljivosti, ki so povezane z varnostnimi ukrepi prepovedi približevanja žrtvi (Mladina 26. 4. 1999, 7D 8. 3. 2000, Delo 27. 11. 2001, Delo 4. 12. 2002, Delo 12. 4. 2003), odsotnosti družinskih sodišč in dejstva, da se nasilje v družini na sodišču ne obravnava prednostno ter da mora žrtev pričati na sodišču, česar pogosto ne zmore in od tožbe odstopi (Mladina 26. 4. 1999, Panorama 25. 11. 1999, 7D 8. 3. 2000, 7D 4. 12. 2002, 7D 16. 4. 2003).

Hkrati pa so v zadnjih petih letih novinarji poročali tudi o »premikih« na področju zakonodaje. Tako so na primer bralce seznanili o zakonski spremembi kaznivega dejanja nasilništva po 299. členu kazenskega zakona (Mladina 26. 4. 1999, Dnevnik 25. 11. 2000, Večer 24. 8. 2002), ki po novem pod nasilništvo uvršča nasilna dejanja, ki povzročajo zgražanje in prestrašenost tudi v družini in ne samo v javnosti, kot je veljalo po starem zakonu. Poudarili so tudi nekatere pomanjkljivosti zakonske spremembe. V središču njihovih razprav je bila nenatančna opredelitev pojma družine oziroma njenega članstva (Večer 24. 8. 2002) in neenakovredna obravnava telesnega in psihičnega nasilja (Delo 26. 5. 1998). Kot največjo pomanjkljivost slovenske zakonodaje na področju nasilja so poudarili odsotnost celostnega sistemskega zakona za nasilje v družini; inkriminacija nasilja nad ženskami v družini je razpršena v kazenski, družinski, socialni, medicinski in celo šolski zakonodaji (Delo 23. 1. 1999, Dnevnik 3. 4. 2003).

VARNOSTNI UKREPI

V času, ki ga zajema naša analiza, je prišlo na področju kazenske in civilne zakonodaje do sprememb, s katerimi so slovenska sodišča dobila možnost izrekanja posebnih varnostnih ukrepov za zaščito žrtve nasilja. Leta 1999 je stopila v veljavo novela o kazenskem postopku, ki je uvedla tri nove varnostne ukrepe kot alternative priporu: prepoved približevanja določenemu kraju ali osebi (člen 195-a ZKP), javljanje na policijsko postajo (člen 195-b ZKP) in hišni pripor (člen 199 ZKP) (Filipič 1999: 127). Aprila leta 2003 je bila spreje-

ta novela zakona o policiji, ki je v zvezi z ukrepom prepovedi približevanja določenemu kraju ali osebi dala policiji dodatna pooblastila v postopkih intervencije v primerih nasilja v družini. Uvedbo obeh ukrepov prepovedi približevanja določenemu kraju ali osebi so novinarji interpretirali kot »konceptualni premik in napredek na področju reševanja nasilja«, ne samo zaradi večje varnosti žrtve nasilja, temveč zaradi jasne določitve krivca (Mladina 26. 4. 1999, 7D 8. 3. 2000, Delo 27. 1. 2003).

V interpretaciji ukrepa prepovedi približevanja so se razlagalci navadno sklicevali na mnenja pravnih strokovnjakov, ki so opozarjali, da ukrep ni v skladu s slovensko ustavo, ker krši človekove pravice storilcev, o čemer zgovorno pričajo že naslovi prispevkov: *Nasilnež mora iz stanovanja* (Delo 27. 11. 2001), *Kam z nevarnim nasilnežem? Saj lahko gre tudi pod most!* (Večer 20. 1. 2003), *Nasilnežu kratene človekove pravice?* (Delo 11. 2. 2003).

Ker je izrekanje varnostnih ukrepov mogoče le v primeru, ko kdo obvesti policijo o nasilnem dogodku, so novinarji pisali tudi o učinkovitosti policijskih intervencij. Prevladovali so zapisi, ki so ocenjevali, da so posegi policistov na zelo nizki ravni zaradi neprimernega znanja in predsodkov o nasilju, žrtvah in storilcih (Mladina 26. 4. 1999, Mladina 15. 11. 1999). Redki so bili zapisi, ki so pozitivno ocenjevali policijsko delo. Ti so omenjali predvsem težave policistov: da se od njih »preveč pričakuje« (7D 3. 3. 1999, Večer 20. 1. 2003), da imajo odgovorno nalogo in so sami pogosto tarče nasilja (Dnevnik 20. 9. 2002), da je postopek zbiranja podatkov zaradi težavnih okoliščin izjemno zahteven in da imajo ob posegu pogosto občutek nemoči (Večer 24. 8. 2002, Dnevnik 20. 9. 2002).

USPOSOBLJENOST IN IZOBRAŽEVANJE STROKOVNJAKOV ZA NASILJE

Neprimerna usposobljenost strokovnjakov, ki se pri svojem delu dnevno srečujejo z žrtvami nasilja, je posledica pomanjkljivega znanja o nasilju (Večer 30. 5. 1998, Mladina 26. 4. 1999, Večer 4. 12. 1999), njihove tolerance do nasilja (Slovenske novice 5. 12. 2001) in odsotnosti tradicije specialističnega študija o nasilju v Sloveniji (Večer 30. 5. 1998, Delo 27. 1. 2003, Večer 24. 5. 2003). Pomanjkljivo in neprimerno znanje o nasilju so mediji največ-

krat očitali policistom. Neuspešnost njihovega posredovanja v primerih nasilja v družini ni zgolj posledica omejenih zakonskih pooblastil, temveč njihove neprimerne strokovne usposobljenosti (Mladina 26. 4. 1999). Mediji so poudarili zlasti pomanjkljivo znanje policistov o dinamiki nasilja, značilnostih obnašanja žrtve in storilca nasilnega dejanja in primernih načinih posredovanja (Mladina 26. 4. 1999, Mladina 6. 12. 1999, Delo 12. 8. 2002). Hkrati pa so poročali o izobraževanju policistov na tečajih Društva SOS telefon za ženske in otroke – žrtve nasilja in Ženske svetovalnice v Ljubljani, ki so se pričeli izvajati že leta 1999 (Delo 25. 11. 1999, Delo 23. 1. 1999, Delo 31. 8. 2002).

V novinarskih zapisih najdemo tudi ocene o neprimernem poznavanju večplastnosti pojava nasilja večine socialnih delavcev na centrih za socialno delo. Očitani so jim predvsem zastarelo doktrino, na podlagi katere socialni delavci zagovarjajo ohranjanje družine »za vsako ceno« (Delo 27. 1. 2003). Hkrati zvemo, da se je stanje morda izboljšalo po uvedbi specialističnega študija o nasilju v družini in človekovih pravicah na fakulteti za socialno delo (Delo 27. 1. 2003, Večer 24. 5. 2003).

Mediji so pri pojasnjevanju neučinkovitega reševanja nasilja kot enega izmed razlogov omenjali odsotnost organizirane pomoči za storilce nasilnih dejanj. Pri tem so poudarili feminizacijo poklica socialnega delavca in nujnost, da se »v sistem izobraževanja in boja proti nasilju vključi čim več moških« (Svobodna misel 12. 11. 1999).

STATISTIČNA EVIDENCA O NASILJU NAD ŽENSKAMI

V pregledanih zapisih so novinarji osebne pripovedi o nasilju nad ženskami v družini radi opremili s podatki o razširjenosti nasilja v družini, a v večini primerov brez referenc, ki bi bralcem omogočile korektno interpretacijo statističnih podatkov. Zdi se, da so avtorji takih zapisov želeli s številkami prepričati bralce v »znanstvenost« svojih razlag, ki so bile velikokrat le povzemanje popularnih predstav o obsežnosti nasilja v družini oziroma insinuacije, da ga je še več, kot kažejo statistični podatki: »za temi številkami se razteza veliko črno polje; koliko je nasilništva v družinah, pri nas ne ve nihče« (7D 8. 3. 2000); »nasilja je gotovo več, kot ga kaže statistika« (Dnevnik 25. 11. 2000). Vendar so avtorji člankov mestoma tudi sami poudarjali, da zbiranje statističnih podatkov o nasilju v

družini pri nas še ni urejeno (Delo 15. 12. 2001, Delo 2. 4. 2003), da nimamo pregleda nad dejanskim stanjem nasilja v družini in da lahko zato le ugibamo o njegovi razširjenosti (7D 8. 3. 2000, Dnevnik 25. 11. 1999, Dnevnik 27. 11. 2001), da imamo na voljo maloštevilne statistične evidence, ki jih vodijo posamezne institucije (center za socialno delo, kriminalna statistika, policija, sodišče), vendar zaradi neenotnih definicij pojava ne omogočajo zanesljive primerjave (Delo 25. 11. 1998).

Zaradi pomanjkanja natančnejših statističnih evidenc o nasilju v družini so novinarji pogosto povzemali izsledke tujih empiričnih raziskav, pri čemer niso dosledno navajali virov. Zato bralec ne izve, na katero obdobje se objavljeni podatki nanašajo. Na primer:

V ZDA doživlja partnerjevo nasilje 31 odstotkov žensk, v Kanadi 25 odstotkov, na Novi Zelandiji 20 odstotkov [...]. Na Finskem je 40 odstotkov odraslih žensk žrtev fizičnega in spolnega nasilja. (Dnevnik 24.12.1999.)

Na koncu navedka avtorica članka navede vire takole:

Podatek za Finsko: Marrku Heiskanen, Minna Piispa: Faith, Hope, Battering, A Survey of Men's Violence against Women in Finland, Statistics Finland, 1998. Drugi podatki so povzeti po: Women in Transition, The Monee Project, CEE/CIS/Baltics, Regional Monitoring Report, UNICEF, 1999.

Ti podatki se nato pojavijo še v drugih člankih v različnih letih in navadno brez navedbe vira (Panorama 25. 11. 1999, Dnevnik 24. 12. 1999, Delo 26. 11. 2001, Delo 24. 8. 2002).

SKLEP

Temeljni sklep raziskave *Analiza tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* je ta, da je v obdobju med letoma 1998 in 2003 izšlo največ člankov (45, 2 odstotka pregledanega materiala) na temo nasilje nad ženskami v družini prav v času trajanja kampanje boja proti nasilju nad ženskami. Tudi intenzivnost poročanja o nasilju nad ženskami se je v slovenskih tiskanih medijih povečala v letu 1999, ko je kampanja dosegla največjo odmevnost, in po njem.

Podrobna analiza tipičnih vsebin o nasilju nad ženskami v družini pa ponuja tele sklepe. Novinarji so najpogostejše (32,5 odstotka pregledanih člankov) pisali o vrstah nasilja, dejavnih tveganja za nasilje pri žrtvi in storilcu, posledicah nasilja in dinamiki nasilja. Nasilje nad ženskami so prepoznali kot posledico družbene diskriminacije žensk in posledično pojav opredelili kot predvsem družbeni problem. V javnosti uveljavljene stereotipne predstave nasilja nad ženskami in splošno neobčutljivost ljudi do nasilja so medijski ocenjevalci pripisali zlasti katoliškemu moraliziranju in tabuizaciji govora o nasilju v Sloveniji. Premajhno občutljivost »slovenske družbe« do pojava nasilja so videli zlasti v odsotnosti osnovnošolskih izobraževalnih programov o nasilju, brezbriznosti socialnega okolja do žrtve in storilca nasilja, majhnem številu organiziranih dejavnosti ozaveščanja prebivalcev o nasilju, šibki povezanosti med institucijami, ki se ukvarjajo z nasiljem, in neprimernem ravnanju strokovnjakov v primerih nasilja.

Kljub dokaj razvejani mreži ustanov za pomoč žrtvam nasilja so novinarji ugotavljali, da ta ni učinkovita zlasti zaradi neprimerne zakonodaje o nasilju v družini in zastarele doktrine pomoči žrtvam nasilja. Sklicujoč se na argumente strokovnjakov za nasilje so poudarili, da je v Sloveniji nujno vpeljati celostni sistemski zakon in specialistični študij o nasilju.

¹Številka pogodbe enoletne raziskovalne naloge *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco* je 2611-03-010078, številka pogodbe triletnega (2003-2005) ciljno raziskovalnega projekta *Hetero in avtoagresivnost v družini* pa je 331-02-828800.

²Za to petletno obdobje so se raziskovalci inštituta za medicinske vede odločili na podlagi poročila raziskovalne naloge *Analiza baze podatkov o družini v Sloveniji*, ki so jo za obdobje od osamosvojitve Slovenije do leta 2001 opravili raziskovalci centra za socialno psihologijo fakultete za družbene vede. Njihova temeljna ugotovitev je bila, da je raziskav na temo družine v Sloveniji malo, da so naključne in nesistematčne (Ule, Renner, Kuhar, Filipović, Žakelj 2001). Tudi površinski pregled baz podatkov sistema COBISS je pokazal, da je število publikacij na temo nasilje v družini začelo naraščati šele po letu 1999.

³Več o metodi raziskave *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco* gl. končno poročilo iz leta 2003 avtoric Šprah, Šoštarič, Rožman.

⁴Več o rezultatih analize splošnih kazalnikov gl. vmesno poročilo *Analiza tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini* (Rožman, Knežević Hočevar 2004), ki je dostopno na inštitutu za medicinske vede pri znanstvenoraziskovalnem centru SAZU.

⁵V kategorijo »fenomenologija nasilja«, ki je po raziskavi *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco* inačica »individualnih in družbenih mehanizmov za nasilje«, smo uvrstili članke, ki so obravnavali dejavnike tveganja za nasilje pri žrtvah in storilcih, posledice nasilja za žrtve, storilce in družinske člane in dinamiko nasilja, ki jo strokovnjaki pogosto imenujejo krog nasilja. Prav tako smo v to kategorijo uvrstili članke, ki so obravnavali številne opredelitve nasilja.

⁶Zaradi preglednosti besedila tu navajava le temeljne vire. Vsi viri so navedeni v vmesnem poročilu *Analiza tiskanih medijev o nasilju nad ženskami v družini*.

LITERATURA

- K. FILIPČIČ (1999), *Nasilje v družini: kriminološki in kazenskoopravni vidiki*. Univerza v Ljubljani: Pravna fakulteta (doktorska disertacija).
- V. KOZMIK, M. DOBNIKAR (1999), *Dosje: Nasilje nad ženskami*. Ljubljana: Urad vlade Republike Slovenije za žensko politiko.
- MŠZŠ (2005), http://www.mszs.si/slo/aktualno/javni_razpis.asp?ID=829 (18. 5.).
- Novinarska dokumentacija Dela, mapa Nasilje nad ženskami, 179.8 (497.12):3-055.2.
- Novinarska dokumentacija Dela, mapa Nasilje v družini, 179.8 (497.12):347.61.
- Novinarska dokumentacija Dela, mapa Nasilje (splošno), 179.8 (497.12).
- L. ŠPRAH, M. ŠOŠTARIČ, I. ROŽMAN (2003), *Nasilje nad ženskami ali kako doseči ničelno toleranco*. Ljubljana: Inštitut za medicinske vede, Znanstvenoraziskovalni center SAZU (poročilo o raziskavi).
- M. ULE, T. RENER, T. KUCHAR, M. FILIPOVIČ, M. ŽAKELJ (2001), *Analiza baze podatkov o družini v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve RS (raziskovalna naloga).

Darja Kuzmanič Korva

CENTRI ZA SOCIALNO DELO – SPODBUJEVALCI SINERGIIJE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA

Področje socialnega varstva temelji na socialni pravičnosti, solidarnosti in načelih enake dostopnosti in proste izbire. Z ukrepi zagotavlja država dostojanstvo in enake možnosti ter preprečuje socialno izključenost. Z nacionalnim programom smo v državi opredelili programe in dejavnost socialnega varstva, ki se financira iz državnega proračuna ali iz drugih javnih sredstev. S sprejetjem v letu 2000 je država določila okvir za petletni strateški razvoj celotnega področja socialnega varstva.

Da bi zagotovil kvaliteto življenja posameznika, družine in skupin prebivalstva, je nacionalni program določil pet ciljev:

1. *Izboljšati kakovost življenja.* Gre za skrb za povezanost in skladen razvoj vseh tistih razvojnih področij, ki vplivajo na socialni položaj prebivalstva, kot so zaposlovanje, dohodkovna in davčna politika, zdravstvo in izobraževanje.

2. *Zagotoviti aktivne oblike socialnega varstva.* Prebivalcem, ki si sami ne morejo zagotoviti najnujnejših sredstev za preživetje, država s sistemom socialnovarstvenih pomoči zagotavlja preživetje in si prizadeva za preprečevanje njihove socialne izključenosti.

3. *Razvijati strokovne socialne mreže pomoči.* Vsem, ki ne morejo skrbeti za svoje osebne in socialne potrebe v okviru primarnih socialnih mrež, zagotavljajo strokovno podporo javne službe, ki je dopolnjena z dejavnostmi neprofitno-volonterskih organizacij, civilnih združenj, uporabniških gibanj in posameznikov. V mrežo javne službe se na podlagi koncesij in izdaje licenc vključujejo različni izvajalci. Z razvojem mrež se načrtno dopolnjuje mreža različnih storitev – posebni programi, ki dopolnjujejo in bogatijo ponudbo javne službe. V okviru tega cilja se postopno razvija sistem individualiziranega financiranja različnih storitev. S tem je zagotovljena večja izbira med različnimi storitvami in večji vpliv uporabnikov na

načrtovanje in izvajanje storitev. Poleg tega se je država zavezala, da bo skrbela za preoblikovanje dela obstoječih institucionalnih oblik pomoči v druge, ljudem prijaznejše oblike, ki omogočajo čim samostojnejše oblike življenja.

4. *Vzpostaviti in razvijati pluralnost izvajanja dejavnosti.* Na nacionalni ravni nastaja enovit sistem socialnega varstva, ki bo zagotovil možnosti za pluralen razvoj programov in izvajalcev. Z vzpostavitvijo enovitega sistema bodo zagotovljene informacije o možnih oblikah pomoči, s tem pa bo posamezniku dana možnost izbire. Na regijski ravni bodo vlogo koordinatorja pluralnih izvajalcev in novih programov v okviru javne službe zagotavljali centri za socialno delo. Njihova naloga bo strokovna podpora programom, ki jih bodo razvijali izvajalci neprofitno-volonterskih organizacij in zasebniki. Tako bodo CSD postali stičišče različnih izvajalcev in usmerjevalci v programe pomoči.

5. *Oblikovati nove prijeme za obvladovanje socialnih stisk.* Zaradi vedno novih oblik stisk in težav in sprememb v načinu življenja je nujno načrtno razvijati in uvajati nove razvojne (inovativne) projekte in jim po spremljanju in ob ugodnih rezultatih zagotoviti, da postanejo del redne dejavnosti.

V nacionalnem programu in njegovi operacionalizaciji so določeni obseg javne službe, s katero država zagotavlja storitve javne službe (socialno preventivo, storitev prve socialne pomoči, osebne pomoči, pomoči družini za dom in na domu, institucionalno varstvo v zavodu, drugi družini ali drugi organizirani obliki in vodenje in varstvo pod posebnimi pogoji), in izvajalci, ki so:

- javni socialno varstveni zavodi, ki jih ustanovi država ali občina
- neprofitno-volonterske organizacije, ki pridobijo koncesijo za opravljanje javne službe
- druge pravne osebe in/ali zasebniki, ki pridobijo koncesijo za opravljanje javne službe.

IZBOLJŠATI KAKOVOST ŽIVLJENJA

Kaj smo uresničili

- izvajamo razvojnih in preventivnih programov
- razvijamo in spodbujamo skupine za samopomoč
- sodelujemo z drugimi službami (zaposlovanjem, izobraževanjem, zdravstvom)

Kaj nam še ostaja do leta 2005

- vzpostaviti mrežo ponudbe različnih izvajalcev
- razvoj novih programov, ki dajejo odgovore na specifične težave v lokalnem okolju, kjer nastajajo, in ni drugih ponudnikov (programi za otroke in mladino, dnevni centri, šole za zdravo življenje, učenje medgeneracijskega sožitja ...)
- zagotoviti enako dostopnost do storitev in širitev možnosti izbire za uporabnike

ZAGOTOVITI AKTIVNE OBLIKE SOCIALNEGA VARSTVA

Kaj smo uresničili

- vzpostavitev neposredne povezave in sodelovanje z zaposlovanjem
- vzpostavitev informacijskega sistema CSD, prek katerega spremljamo rizične skupine
- zagotavljanje dostojnega preživetja vsakomur, ki nima dovolj sredstev za dostojno preživetje (minimalni dohodek)

Kaj nam še ostaja do leta 2005

- redno analiziranje socialne situacije na lokalnem nivoju in razvoj novih programov, ki bi jih v mreži izvajali različni izvajalci
- priprava strategije nastajanja novih programov in posredovanje pobud za razvoj novih programov z namenom, da bi zagotovili enako dostopnost do storitev in širili možnosti izbire za uporabnike
- podpora in načrtno usposabljanje izvajalcev novih programov in spodbujanje uporabnikov za sodelovanje pri načrtovanju
- organizacija in koordinacija različnih oblik skupnostnega dela v lokalni skupnosti

RAZVOJ STROKOVNIH SOCIALNIH MREŽ POMOČI

Kaj smo uresničili

- razvili smo različne storitve in dopolnili njihove vsebine
- sodelujemo v različnih skupinah za samopomoč kot strokovni sodelavci ali kot prostovoljci
- usposabljam strokovne delavce in sodelavce (prenos znanja na druge izvajalce)

Kaj nam še ostaja do leta 2005

- izdelava ponudbe informacij o socialnovarstvenih potrebah in prioritetah, ki bodo rezultat skupne ocene ključnih akterjev v skupnosti
- izdelava skupne ocene o potrebah in prioritetah in vzpostavitev sistema za zbiranje pobud o problemih in možnih rešitvah
- zbiranje informacij o ocenah socialnovarstvenih potreb, akterjev iz nevladnega sektorja, uporabniških organizacij in drugih javnih služb

VZPOSTAVITI IN RAZVIJATI PLURALNOST IZVAJANJA DEJAVNOSTI

Kaj smo uresničili

- skrb za uveljavljanje etike, strokovnih norm in vrednot z namenom zagotavljanja kvalitete storitev
- sodelovanje in izmenjava izkušenj z izvajalci mreže socialno varstvenih storitev v določenih lokalnih okoljih

Kaj nam še ostaja do leta 2005

- vzpostavitev informacijsko polja o potrebah in ponudbi storitev v lokalni skupnosti, kjer bi definirali vsebino, obliko in obseg baze podatkov ter izdelali predlog protokolov za izmenjavo podatkov o potrebah, ponudbi in načinu posredovanja podatkov
- določitev standarda kvalitete izvedbe storitve in evalvacija programov in podpornih mrež.

OBLIKOVANJE NOVIH PRISTOPOV ZA OBVLADOVANJE SOCIALNIH STISK

Kaj smo uresničili

- uvajanje novih metod dela, za katere je nujno vzpostaviti sistem »učee se« organizacije, ki pridobiva nova znanja in jih v praksi tudi takoj uporabi
- izdelali smo katalog nalog
- standardizacijo izvajanja javnih pooblastil in nalog po zakonu, ki prinaša nove načine in poglede na strokovno reševanje stisk in težav posameznika, družin in posebnih skupin uporabnikov socialnovarstvenih storitev

Kaj nam še ostaja do leta 2005

- redno dodatno (certifikatno) izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev
- povezovanje sistema na lokalnem nivoju in organizacija ter koordinacija skupnostnih timov za posamezna problemska področja
- prepoznavanje in utrjevanje vlog posameznih akterjev in neposrednih izvajalcev v pluralnem sistemu
- spodbujanje uporabnikov za vključitev in samoorganizacijo obveščanje in ozaveščanje javnosti v lokalni skupnosti za ustvarjanje pogojev za kolektivno akcijo v skupnosti
- predstavljanje problematike v javnosti in predstavitev možnosti reševanja; predstavitev rezultatov dosedanjega dela
- povezovanje akterjev in programov z namenom medsebojne izmenjave idej in izkušenj, sinergija sistema socialnega varstva
- priprava skupnih akcijskih načrtov in izdelava skupnih usmeritev in vizij

Mreža javne službe, ki jo sestavljajo različni izvajalci in je v programu opredeljena:

- s *količinskimi kriteriji*, katerih merilo je storitev na določeno število prebivalcev
- s *organizacijskimi kriteriji*, ki določajo storitve, ki se opravljajo na ravni lokalne skupnosti, storitve za območje ene upravne enote ali za območje več upravnih enot in storitve za območje države
- s *kakovostnimi kriteriji*, določenimi kot standard in normativ za izvajanje določene storitve.

Sama določitev obsega javne službe in možnih izvajalcev ne zagotavlja sprememb v dopolnjevanju mreže. Zato morajo biti izpolnjeni tudi drugi pogoji. V letih od 2000 do 2002 se je od štirih zastavljenih temeljnih načel (enake dostopnosti do storitev, pluralizacije izvajalcev in programov, možnost izbire za uporabnike in zagotovitev enake kvalitete opravljenih storitev za vse uporabnike) uresničilo le eno, in sicer pluralizacija izvajalcev in programov, ki pa med seboj niso povezani v enovit sistem socialnega varstva.

Večina obstoječe mreže še vedno deluje v okviru javnih zavodov in na nespremenjen način iz preteklosti. Neprofitno-volonterske organizacije in/ali zasebniki zagotavljajo storitve le določeni interesni skupini, način dela in storitve, ki jih po-

nujajo, njihova kvaliteta in drugo pa niso splošno znani. Centri za socialno delo, ki naj bi uporabnika (na podlagi njegove inicijative) usmerili k reševanju njegovega problema in ga seznanili z možnostmi v mreži (ki jih strokovni delavec v danem trenutku pozna), to le s težavo izvajajo. Da bi zagotovili enako dostopnost do javne službe, izbiro za uporabnike in enako kvaliteto storitve, bi morali izdelati enovit sistem socialnega varstva, ki bo zagotavljal:

- *povezovanje akterjev in programov* z namenom medsebojne izmenjave idej in izkušenj,
- *sinergijo sistema socialnega varstva*, kjer je nujno poudariti produkcijski vidik, s katerim različni izvajalci sodelujejo pri produkciji enakih storitev v kombiniranem sistemu blaginje, saj bi s tem zagotovili izbiro in posledično tudi višjo kvaliteto,
- *institucionalizacijo razmerij* med vsemi izvajalci in državo ali lokalno skupnostjo, kjer bi določili protokole izmenjave,
- *večjo dostopnost do programov* in tudi *enotne standarde in normative* za vse izvajalce,
- *delovanje partnerske mreže*, ki je lahko uspešna samo takrat, če je sposobna premostiti razlike v vsebini in konceptu reševanja skupnih problemov in če se izvajalci združijo zato, da bi skupno poiskali načine za oblikovanje in uresničevanje

skupne vizije in strategije delovanja na področju socialnega varstva.

Pričakovanja centrov za socialno delo so bila, da bomo ta vprašanja presegli z operacionalizacijo nacionalnega programa, v kateri bi opredelili postopke in vsebino sodelovanja ter določili načine koordiniranja dela med različnimi ponudniki. Po pregledu operacionalizacije nacionalnega programa (Ur.l. RS, št. 45/2002) na centrih za socialno delo ugotavljamo, kaj storitve izvajamo in kako oziroma kam je treba usmeriti pozornost (opredelila bom le tistih pet storitev, ki so dejavnost CSD):

1. *Socialna preventiva.* Centri za socialno delo izvajajo večje število preventivnih programov, ki predvsem zagotavljajo sekundarno preventivo, kar pomeni zgodnje odkrivanje določene socialne problematike in je usmerjena k aktiviranju samopomoči. To obliko v poročilih o delu prikazujemo kot storitev in je najpogostejše vezana na otroke, mladino, medgeneracijsko sožitje ipd. *Terciarna preventiva*, ki nujno zajema uporabo strokovnih metod dela in je usmerjena v rehabilitacijo in reintegracijo posameznika v njegovo okolje, je osnovna dejavnost centrov. Glede na letna poročila o delu centrov za socialno delo obsega celotno preventivno delo deset do dvajset odstotkov vse dejavnosti, se pa razlikuje v različnih okoljih in je vezano tudi na ponudbo drugih izvajalcev v lokalnem okolju, zato bi bilo smiselno načrtno razvijati vsaj primarno preventivno dejavnost v okviru drugih izvajalcev.

2. *Prva socialna pomoč.* Na centrih za socialno delo v zadnjih dveh letih pospešeno in načrtno razvijamo storitev prve socialne pomoči. Po našem mnenju gre za strokovno izredno zahtevno storitev in jo lahko zato izvajajo le najbolj usposobljeni strokovni delavci, ki poznajo mrežo in ponudbo in zmožnosti drugih izvajalcev. Po operacionalizaciji nacionalnega programa država razmišlja, da bi lahko to storitev v mreži izvajali različni izvajalci, kar pa je po našem mnenju vprašljivo. Centrom je naložena nova naloga koordinacije pluralnih izvajalcev dejavnosti na lokalnem nivoju, zato menimo, da bi lahko ob razvitem modelu in povezanosti vseh izvajalcev v enovit sistem še naprej le centri uspešno izvajali nalogo storitve prve socialne pomoči.

3. *Osebná pomoč.* Storitve zagotavlja občina. Čeprav jo zvečine izvajajo centri za socialno delo, se v mreži zadnje čase pojavljajo tudi drugi izvajalci. Občine plačilo storitve zagotavljajo zelo različno, prevladuje pavšalno financiranje, nekatere pa

plačujejo storitev glede na opravljeno delo. Zaradi težav, ki so se v zadnjem letu pojavile pri izvajanju te storitve, je skupnost CSD opravila na centrih za socialno delo evalvacijo njenega izvajanja. Poleg neenotnega izvajanja (predvsem zaradi neenake kadrovske sestave CSD) smo ugotovili, da imajo uporabniki vpliv na izvajanje, saj sodelujejo pri pripravi načrta in sami izbirajo cilje in poti reševanja. Nekoliko sporen je normativ v pravilniku, saj po preračunu presega letni delovni čas strokovnega delavca (en delavec naj bi izvajal osebno pomoč za 50 primerov v 25 srečanjih ali 1.250 urah, za 40 primerov v 55 srečanjih ali 2.200 urah in za 45 primerov v 20 srečanjih ali 900 urah, letni normativ delovnih ur na strokovnega delavca pa je 2.088 ur).

4. *Pomoč družini za dom.* Skupnost CSD je v letu 2001 opravila temeljito analizo izvajanja te storitve. Posebej so bili izpostavljeni programi dela z družino v primerih, ko ta potrebuje kontinuiteto in visoko podporo, da bi lahko samostojno funkcionirala. Gre torej za obliko stalnega vodenja, kot ga sicer pozna storitev osebne pomoči za posameznika. Na tak način so zlasti obravnavani novi pojavi (npr. področje zlorab), zato so centri izvedli inovacijo in izvajajo psihosocialne programe podpore družini. To pa pomeni, da je treba spremeniti standard in ga dopolniti z novimi vsebinami ter proučiti normativ izvajanja storitve in na tak način omogočiti vključevanje novih strokovnih in laičnih delavcev. Na tem področju bi lahko centri kot dopolnilo vključevali tudi druge izvajalce, zlasti tiste neprofitno-volonterske organizacije in zasebnike, ki izvajajo specializirane programe.

5. *Pomoč družini na domu.* Pomoč na domu se je na centrih za socialno delo dolga leta odvijala kot dodaten program (izvajanje prek javnih del), pozneje pa kot del redne dejavnosti. V zadnjem času se programi osamosvajajo, izvajanje prevzemajo novi javni zavodi ali organizacije. S stališča centrov in razvoja mreže je tako tudi prav. Poskrbeli smo za usposabljanje določenega števila izvajalcev in razvili program v okolju (pridobili tudi uporabnike), občine pa morajo ustvariti pogoje za redno izvajanje dejavnosti (z različnimi ponudniki) v celotni mreži.

Poleg storitev je najpomembnejša dejavnost centrov za socialno delo izvajanje javnih pooblastil in nalog po zakonu.

Skupnost CSD je izdelala katalog nalog, kjer je standardizirala postopke izvajanja posamezne naloge. Katalog je treba preveriti in dopolniti v

praksi. Na podlagi dopolnjenega in sprejetega kataloga nalog bomo dobili standard izvedbe posamezne naloge in tako bomo lahko določili vse ostale pogoje za izvajanje dejavnosti (organizacijske, kadrovske, normativ itn.).

Tako bomo prvič v štirideset letni zgodovini delovanja centrov za socialno delo prišli do dokumenta, ki opredeljuje izvajanje javnih pooblastil in strokovnega dela na CSD. To nam je bilo obljubljeno tudi v državnem zboru ob proceduri sprejemanja nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005.

Zavedamo pa se, da je poleg kataloga še množica nalog, ki jih moramo skupaj doreči vsi izvajalci na področju socialnega varstva. Gre zlasti za dogovorjene smernice strokovnega reševanja stisk in težav, za pretok informacij med vsemi izvajalci in za zadovoljitev uporabnika, njegovega vpliva, izbora, skratka, za enovit sistem socialnega varstva, ki temelji na sinergiji vseh izvajalcev.

Država se zaveda, da bo mogoče ohraniti doseženo raven socialne varnosti le s pluralizacijo področja, zato med najpomembnejša načela šteje komplementarnost in povezanost v enovit sistem (v organizacijskem in programskem smislu), glede na temo, ki jo obravnavam, pa ugotavljam, da je največja pomanjkljivost odsotnost vizije sodelovanja različnih izvajalcev v enovitem sistemu socialnega varstva.

Država bi morala ustvariti možnosti za dinamični trikotnik med izvajalci javne službe (javnimi izvajalci), neprofitno-volonterskimi organizacijami ali zasebniki s koncesijo in neformalnimi mrežami. Zato je pomembna naloga koordinacija, ki je v dokumentih določena, ni pa operacionalizirana. Sama menim, da bi lahko koordinacija potekala v okviru storitve javne službe socialne pomoči, če bi zdajšnji pomen te razširili z novimi nalogami

in pooblastili in pripravili koordinacijo med vsemi, ki naj bi pomagali, hkrati pa bi koordinator skrbel za pretok informacij med vsemi udeleženci. Za tak način dela je treba razviti standardizirane postopke sodelovanja, ki morajo biti zapisani v dokumentih o sodelovanju, v katerih so opisana tudi načela sodelovanja po fazah. Takega načina sodelovanja ne predvideva ne zakon ne nacionalni program oz. njegova operacionalizacija. Pri analizi ugotavljam, da oba dokumenta dajeta različnim izvajalcem na področju socialnega varstva zgolj možnost izvajanja različnih ali enakih programov, jih pa ne povezuje v enovit in pregleden sistem socialnega varstva. Zato pogosto nastanejo težave, zlasti na področju razmejevanja javne službe in programov in projektov drugega kroga mreže izvajalcev, ki so dopolnilo javni službi in jih zato država tudi financira.

Končni pogoj za uspešno in učinkovito izvajanje programov na področju socialnega varstva bo izpolnjen takrat, ko bodo vsi trije izvajalci storitev (če ne štirje – tudi neformalni sektor) uskladili svoje interese, najprej na lokalni in nato na državni ravni. Za sodelovanje vseh izvajalcev na področju socialnega varstva v javno in skupno korist uporabnikov mora vsak izmed njih poznati in prepoznati potencialne in pomanjkljivosti drugega. Gre torej za soočenje in oceno, ali imajo posamezni izvajalci dovolj spretnosti, znanja in virov – strokovnega osebja, prostovoljcev in menedžerskih (organizacijskih) sposobnosti za obvladovanje področja dela in ustvarjanja sinergije ponudbe.

S temi spoznanji lahko oblikujemo mrežo v sistemu socialnega varstva, ki bo zagotavljala raznovrstnost oblik izvajanja socialnovarstvenih programov z različnimi izvajalci in s paletto enakih ali različnih programov, ki bodo odvisni od okolja, kjer delujejo, in potreb uporabnikov.

LITERATURA

Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 (2000). *Ur. l. RS*, 31.

Načrt za izvajanje usmeritev in nalog iz nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005 (2002). *Ur. l. RS*, 45.

Pravilnik o normativih in standardih na področju socialno varstvenih storitev (1995). *Ur. l. RS*, 52.

Barbara Kobal, Nino Rode, Liljana Rihter, Jelka Zorn

PRIPRAVA EVALVACIJE IZVAJANJA PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA

UVOD

Naloga projekta »Oblikovanje sistema evalviranja izvajanja programov socialnega varstva« je izdelati sistem, ki bo omogočal evalviranje izvajanja programov socialnega varstva. Temelji za izvajanje evalvacij so opredeljeni v nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005 (NPSV 2000). Vendar so evalvacije eksplicitno predvidene samo za spremljanje učinkov sofinanciranih programov. Je pa med drugim predvideno, da je treba storitve javnih zavodov prilagoditi različnim (in novim) potrebam uporabnikov, da bi dosegli večjo učinkovitost, strokovnost in finančno racionalnost, ter vpeljati sistem za spremljanje kakovosti. Kot poudari Rode (2001: 8), je po nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005 naloga države, da omogoči delovanje integralnega sistema socialnega varstva. Sestavni del te naloge je »nadzor kvalitete in usmerjanje razvoja organizacij, ki bodo ponujale potrebne storitve in zadovoljevale različne potrebe na področju socialnega varstva. Za dobro opravljanje naloge mora imeti zanesljive informacije o delovanju teh organizacij« (*ibid.*). Informacije pa zagotavljajo evalvacije. Poleg tega je med temeljnimi usmeritvami za dograditev zakonodaje v prihodnosti v NPSV (2000) kot prioriteta zapisana tudi naloga vzpostavitve evalvatorjev programov.

Naloge v zvezi z izpolnjevanjem teh temeljnih usmeritev je ministrstvo, pristojno za socialno varstvo, podelilo inštitutu republike Slovenije za socialno varstvo, ta pa je k sodelovanju pri projektu »Oblikovanje sistema evalviranja programov socialnega varstva« povabil še fakulteto za socialno delo.

Raziskovalna skupina je vzela za izhodišče projekta, da je sistem evalviranja izvajanja programov socialnega varstva smiselno le, če bo omogočal, da

bodo rezultati evalvacije, uporabna podlaga za odločanje, v kolikšni meri evalvirani projekt zadovoljuje zastavljene zahteve in cilje, hkrati pa tudi za ovrednotenje teh ciljev skozi pogled vseh vpletenih. Sistem evalviranja bo smiselno, če bodo rezultati evalvacij uporabni.

Projekt je trileten. V prvem letu je raziskovalna skupina pripravila predlog sistema evalviranja na podlagi študija literature in področne zakonodaje. Najprej je pregledala programe in storitve na področju socialnega varstva in ocenila število izvajalcev teh programov. Oblikovala je tipologijo programov socialnega varstva, podala predlog kriterijev in merskih instrumentov za evalvacijo in nato predstavila še načrt za izvedbo evalvacije. V letošnjem letu je skupina oblikovala tipologijo programov socialnega varstva in možne splošne in posebne kriterije za evalviranje teh programov (Rihter, Rode, Kobal 2004) in predlagala potek evalvacije (Rode, Rihter, Kobal 2004).

Po oblikovanju in potrditvi splošnega modela evalviranja izvajanja programov socialnega varstva je treba za konkretno izvedbo evalvacije pripraviti ustrezne merske instrumente, ki naj bi odgovorili na vprašanja, ali so zastavljeni cilji posameznih socialnovarstvenih programov doseženi in kakšna je kakovost dela v teh programih. Zastavljeni cilji posameznih programov socialnega varstva so dvojni. Na eni strani so cilji, ki so splošno določeni po nacionalnem programu socialnega varstva do leta 2005 (NPSV 2000). Doseganje teh ciljev lahko merimo po splošnih kriterijih normalizacije, kvalitete življenja in perspektive moči (Rode, Rihter, Zorn, Kobal 2003). Druga vrsta ciljev so konkretni cilji posameznih organizacij, ki so zapisani v statutih ali drugih uradnih načrtih in dokumentih, in morebitni neformalni dodatni cilji. Te cilje, za katere predpostavljamo, da so v različnih skupinah programov različni, je mogoče odkriti z

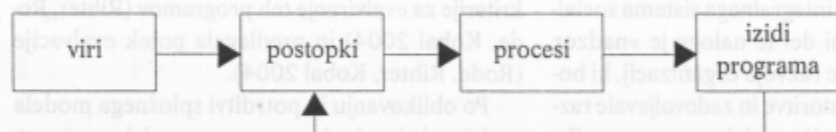
metodo fokusnih skupin. Najbolje bi bilo, da bi konkretne cilje posameznih programov socialnega varstva zbrali za vsako skupino programov posebej, vendar bi morali v takem primeru oblikovati najmanj 50 fokusnih skupin, kar je v času enega leta težko izvedljivo.

V članku predstavljamo model evalvacije Briana T. Yatesa (Yates 1999), načrt izvedbe fokusnih skupin po posameznih skupinah programov, katerih namen je bil prepoznati kriterije za evalvacijo, in glavne ugotovitve analize razprav v pilotskih fokusnih skupinah za programa Prva socialna pomoč kot krizni centri za intervencije in kratkotrajne namestitve in Storitve institucionalnega varstva starejših oseb. Iz analize informacij, pridobljenih v fokusnih skupinah, smo izluščili kriterije, ki jih je mogoče uporabiti za izvedbo evalvacije.

MODEL EVALVACIJE

Za potrebe evalvacije je treba analizirati vire programa, postopke, procese in izide programa ter ovrednotiti povezave med njimi, kar imenujemo model CPPOA (*cost-procedure-process-outcome analysis*). Osnovni model CPPOA prikazuje slika 1.

Slika: Osnovni CPPOA model (model analize virov, postopkov, procesov in izidov)

Vir: Yates 1999.

Po načelih modela CPPOA je treba pri evalvaciji usmeriti pozornost na te točke:

1. *Zbiranje in analiza podatkov o stroških.* Večina podatkov o stroških programa je načeloma že znana. Naloga evalvatorja je, da zbere informacije o dohodkih izvajalcev programa, o stroških, povezanih z najemom prostora, o stroških, povezanih z uporabo različnih pripomočkov, o potnih stroških, stroških zdravil ipd. Pri analizi stroškov je treba ugotoviti količino stroškov na posameznega uporabnika programa.

2. *Zbiranje podatkov o uporabnikih.* O uporabnikih je treba zbrati precej podatkov, ki so povezani z uporabo storitev. Podatki so načeloma na

voljo (razni obrazci, poročila ipd.), naloga evalvatorja pa je, da jih predstavi na enem mestu.

3. *Ugotavljanje stroškovne učinkovitosti uporabljenih postopkov in procesov.* Različne oblike izboljšanja uporabnikovega življenja kažejo na učinkovitost programa.

4. *Ugotavljanje razmerja med stroški in koristmi programa za celotno skupnost.* Na ta način lahko ugotovljamo, koliko program vpliva na zmanjšanje stroškov celotne skupnosti, na primer, za koliko se znižajo izključenost, kriminaliteta, brezposelnost in stroški zdravstvenega varstva.

5. *Kako izboljšati program.* Na podlagi opredelitev stroškov in učinkov programa in primerjave z drugimi podobnimi programi lahko oblikujemo oceno ustreznosti programa in predloge za njegovo izboljšanje (Yates 1999).

PRIPRAVA NA EVALVACIJO

Bistvenega pomena za evalvacijo je načrtovanje. Smiselno je izdelati čim natančnejši načrt nalog v določenem časovnem obdobju.

Treba je identificirati ključne osebe, ki bodo sodelovale pri procesu ocenjevanja, osebe, ki sodelujejo pri izvajanju posameznega projekta,

in koordinatorja dela. Opredeliti je treba zainteresirano javnost, torej skupine ljudi, ki jih projekt potencialno zanima, npr. uporabnike, zagovornike uporabnikov, policijo, sodstvo, izobraževalne ustanove, zdravstvene ustanove, ministrstva ipd.

Na začetku je treba jasno opredeliti načrt zbiranja in vrednotenja podatkov ter pri tem vsakomur dodeliti naloge.

Potek dela je treba časovno opredeliti. Roki so lahko sicer fleksibilni, vendar je nujno postaviti tudi skrajni rok, do katerega morajo biti zadeve opravljene.

V nadaljevanju je treba natančno opisati program in njegove pričakovane učinke, nato pa se

še le lotimo izbiranja podatkov in uporabe različnih analiz, od analize stroškov in analize učinkovitosti programa (v razmerju do stroškov) do analize skupnostnih koristi programa (ki se seveda tudi izraža v razmerju do stroškov). Ko so vsi ti koraki opravljeni, se lahko začne proces kontinuiranega spremljanja in vrednotenja programa v enakomernih časovnih intervalih (npr. enkrat mesečno) (Yates 1999).

VIRI, POSTOPKI, PROCESI, IZIDI IN POVEZAVE MED NJIMI

VIRI

Za potrebe evalvacije je treba opredeliti stroške programa. Da bi lahko izračunali celotne stroške programa, moramo določiti stroške vseh virov programa. Med vire programa štejemo vsa sredstva in osebe, potrebne za izvajanje programa. Z evalvacijo virov lahko ugotovimo, koliko česa je bilo vloženo v projekt. Učinkovitejši program bo s pomočjo danih sredstev dosegal boljše izide ali za določene izide porabil manj virov. Vire delimo na:

- osnovna sredstva, kamor uvrščamo stavbe in prostore, potrebne za izvajanje programa, opremo in tehnične pripomočke za izvajanje programa in
- obratna sredstva, kamor sodijo materialna sredstva in kadri, potrebni za neposredno delo z uporabniki in za individualno spremljanje uporabnikov, in obratna sredstva, ki niso neposredno povezana z uporabniki, kot so stroški za administracijo, spremljanje dela, predstavitev programa in stroški vzdrževanja.

Za potrebe evalvacije moramo opisati in ovrednotiti osnovna in obratna sredstva. Pri osnovnih sredstvih oziroma virih se osredotočimo na opis in vrednotenje stavb in prostorov in njihove vrednosti, zlasti pa stroškov, ki izhajajo iz najemnin in amortizacije opreme in tehničnih pripomočkov, potrebnih za izvajanje programa (vir so računovodski izkazi in podatki popisa sredstev, podatki o lokaciji in kvadraturi prostorov). Pri obratnih sredstvih pa se osredotočimo na opis in ovrednotenje materialnih sredstev, ki jih uporabljajo za neposredno delo z uporabniki (vir so računovodski izkazi), število, sestavo in usposobljenost kadrov, ki delajo neposredno z uporabniki (vir so podatki, ki jih priskrbi program oz. organizacija,

ki ga izvaja), opis in ovrednotenje materialnih sredstev, ki jih uporabljajo za individualno spremljanje napredka uporabnikov (vir so računovodski izkazi), opis, število in usposobljenost kadra, ki individualno spremlja napredek uporabnikov (vir so podatki, ki jih priskrbi program oz. organizacija, ki ga izvaja), opis in ovrednotenje obratnih sredstev, ki niso neposredno povezana z uporabniki, tj., sredstev za administracijo, spremljanje dela in predstavitev programa in sredstev za vzdrževanje (vir so računovodski izkazi), in opis, število in usposobljenost kadrov, ki ne delajo neposredno z uporabniki (vir so podatki, ki jih priskrbi organizacija, ki izvaja program) (Yates 1999).

POSTOPKI

Postopki programa so vse dejavnosti in storitve, ki prispevajo k uresničevanju ciljev programa. Zelo pomembno je, da program razdelimo na posamezne postopke, saj bo natančna evalvacija postopkov pokazala, ali je postopek primeren za ocenjevanje programa – ali je postopek smiselno ohraniti, ga je treba morda izboljšati ali celo opustiti. Za vsak postopek je treba določiti potencialne in dejanske učinke na uporabnika.

Evalvacija postopkov je usmerjena predvsem v ugotavljanje ustreznosti postopkov za doseganje nameranih ciljev. Učinkovitejši program bo usmeril čim več energije v uporabo postopkov, ki so ustrežnejši za doseganje zastavljenih ciljev in zagotavljanje ugodnih izidov. Za potrebe evalvacije je treba določiti in opisati vse postopke, ki jih izvajajo v programu, ter ugotoviti namen teh postopkov, se pravi, h katerim ciljem naj bi prispevali in kakšne učinke naj bi imeli.

Za potrebe evalvacije je treba zbrati te podatke:

- popis vseh postopkov, ki jih izvajajo v programu (vir so dokumentacija programa, intervjuji z izvajalci, spremljanje delovnega dneva – opazovanje);
- razlaga namena vsakega postopka (vir so dokumentacija programa in intervjuji z izvajalci);
- opis, h katerim ciljem naj bi prispeval in katere učinke naj bi imel (vir so dokumentacija programa in intervjuji z izvajalci) (Yates 1999).

PROCESI

Ker enak postopek sproža različne reakcije pri različnih uporabnikih oz. drugače vpliva na njihove psihosocialne in druge procese, je treba v luči postopkov spremljati tudi procese.

Procesi v programu so vse spremembe, dogajanja in reakcije uporabnikov, ki vplivajo na končni izid programa. Procesi, ki potekajo znotraj programa, lahko izboljšujejo izid, lahko pa ga tudi slabšajo. Učinkovitejši program bo spodbujal pozitivne procese in zmanjševal ali odpravljal negativne procese in tako izboljševal izid. Treba pa je razlikovati tudi procese, ki jih spodbujajo ali zavirajo v programu uporabljeni postopki, od procesov, na katere postopki v programu ne vplivajo neposredno.

Za uporabnike so izjemnega pomena psihosocialni procesi, zato je smiselno, da jim posvetimo posebno pozornost.

Pri evalvaciji procesov se je treba osredotočiti na nameravane in spremljane procese, se pravi, procese, na katere poskuša program vplivati s postopki, ki jih uporablja, na dodatne možne procese, ki niso eksplicitno povezani s postopki, ki jih izvaja program, vplivajo pa na izide, na procese, ki nastanejo kot stranski proizvod bodisi posameznih postopkov, na kombinacije postopkov ali drugih dejavnikov, na katere lahko izvajalci programa vplivajo, ter na procese, na katere izvajalci programa ne morejo vplivati, vendar spreminjajo izid programa.

Za potrebe evalvacije moramo zbrati te podatke:

- opis nameravanih in spremljanih procesov, na katere poskuša program vplivati s postopki, ki jih uporablja (vir: dokumentacija programa, zgodovine uporabnikov – dokumentacija uporabnikov, strokovna literatura, intervjuji z izvajalci, intervjuji z uporabniki);
- dodatni procesi, ki niso eksplicitno povezani s postopki, ki jih izvaja program, ki pa vplivajo na izide (vir: zgodovine uporabnikov – dokumentacija uporabnikov, strokovna literatura, intervjuji z izvajalci, intervjuji z uporabniki);
- opis procesov, ki nastajajo kot stranski proizvod bodisi posameznih postopkov, kombinacije postopkov ali drugih dejavnikov, na katere lahko izvajalci programa vplivajo;
- opis procesov, na katere izvajalci programa ne morejo vplivati, vendar spreminjajo izide programa (Yates 1999).

IZIDI

Izidi programa so psihična in socialna stanja, ki jih program spremeni, spretnosti in znanja za reševanje ali obvladovanje stisk, ki jih v programu pridobijo uporabniki, in/ali druge spremembe, ki nastanejo zaradi programa in so povezane z njegovimi cilji. Izide je mogoče ovrednotiti tudi skozi prizmo zmanjševanja stroškov, ki bi nastali, če programa ne bi bilo. Evalvacija omogoča ugotavljanje, kakšen učinek ima program in koliko dosega svoje cilje. Izidi uspešnega programa bodo ugodnejši in bolj v skladu s cilji, ki so si jih zastavili izvajalci programa in drugi vpleteni.

Izidi so vmesni in končni. Pri evalvaciji vmesnih izidov, ki nastajajo med samim potekom programa in na podlagi katerih izvajalci usmerjajo svoje postopke, razlikujemo vmesne izide, na podlagi katerih izvajalci ocenjujejo uspešnost svojih postopkov in/ali na podlagi katerih uporabniki napredujejo na naslednje stopnje programov, in vmesne izide, na podlagi katerih izvajalci in uporabniki ugotavljajo, kdaj so zastavljeni cilji doseženi in je program končan. Pri evalvaciji končnih izidov, ki kažejo na uresničenje ciljev, ki si jih je program zastavil, pa razlikujemo izide, ki nadaljujejo in utrjujejo vmesne cilje, in širše psihične in/ali socialne posledice, ki lahko nastanejo zaradi vmesnih izidov programa.

Za evalvacijo je treba zbrati podatke o vmesnih izidih, ki nastajajo med programom in na podlagi katerih izvajalci usmerjajo svoje postopke (vir so dokumentacija uporabnikov, strokovna literatura, intervjuji z izvajalci in intervjuji z uporabniki), in sicer:

- opis vmesnih izidov, na podlagi katerih izvajalci ocenjujejo uspešnost svojih postopkov in/ali na podlagi katerih uporabniki napredujejo na naslednjo stopnjo programa, in
 - opis vmesnih izidov, na podlagi katerih izvajalci in uporabniki ugotavljajo, kdaj so zastavljeni cilji doseženi in je program končan.
- Za evalvacijo je treba zbrati podatke tudi o končnih izidih, ki kažejo na uresničenje ciljev, ki si jih je program zastavil (vir so intervjuji z uporabniki, ugotavljanje in preverjanje z merskimi instrumenti – anketiranje uporabnikov, spremljanje trajanja doseženih ciljev s periodičnim anketiranjem ali z drugo obliko spremljanja), in sicer:
- preverjanje trajnosti doseženih vmesnih ciljev in
 - opis in ovrednotenje psihičnih socialnih in

ekonomskih posledic, ki so nastale zaradi izidov programa (Yates 1999).

POVEZAVE

Ko so določeni viri programa, postopki, ki se v njem izvajajo, procesi, ki v njem potekajo, in izidi programa, je nujno določiti tudi povezave med njimi. Vsak program za svoje delovanje uporablja določene vire, ki jih usmeri v izvajanje svojih postopkov. Postopki, ki jih izvajajo v programu, sprožajo, podpirajo, zavirajo ali preprečujejo različne procese bodisi pri uporabniku bodisi v njegovem okolju. Nekateri od teh procesov so predvideni, nekateri so stranski produkti postopkov ali njihove kombinacije ali drugih s programom povezanih dejavnikov (npr. okolja, motiviranosti izvajalcev ipd.). Vsi procesi vplivajo na izide in jih tudi določajo.

Izidi so lahko bolj ali manj skladni s cilji, ki si jih je zastavil program. Bolj ko so izidi programa skladni s cilji programa, bolj je program uspešen. Čim večji je uspeh programa pri določeni količini in kakovosti porabljenih virov ali čim manjša je poraba virov za doseganje določene stopnje sklad-

nosti izidov s cilji, tem učinkovitejši je program.

Za ugotavljanje povezav med viri, postopki, procesi in izidi je treba zbrati podatke iz dokumentacije programa, dokumentacije o uporabnikih, strokovne literature, intervjujev z izvajalci in intervjujev z uporabniki.

Evalvatorjem se mogoče ne bo posrečilo zbrati vseh informacij o procesih, ki oblikujejo povezavo med postopki in izidi. Pomembno je, da evalvacija ponudi jasno in realistično sliko programa, kako program deluje in kakšne spremembe programa je treba vpeljati, da bo program optimalnejši.

Tabela sumarno opredeljuje vire programa, postopke programa, procese in vmesne in končne izide programa, kar imenujemo tudi razširjeni CPPOA model.

FOKUSNE SKUPINE

Fokusne skupine so uveljavljena metoda za zbiranje relevantnih informacij in lahko pomembno prispevajo k izdelavi kriterijev evalvacije. Izvajalci storitev in programov in njihovi uporabniki so na ta način neposredno vključeni v oblikovanje sistema evalviranja.

Tabela: Razširjeni CPPOA model

viri	postopki	procesi psihosocialni	drugi	izidi vmesni	končni
1. stroški izvajalcev programa, volonterjev, administracije	1.individualno delo z uporabnikom (terapevt, zdravnik ipd.)	1. pridobivanje spretnosti: samokontrola, socialne spretnosti, iskanje zaposlitve, izogibanje ustaljenega načina življenja	1.značilnosti uporabnika: starost, spol, predhodna vključitev v programe, zaposlitev, morebitne psihične težave, morebitne fizične ovire, zdravstvene težave	1. izboljšanje odnosov z vrstniki, potomci, parterjem, sorodniki, delodajalci in drugimi	1.ohranjanje kratkoročnih izidov
2. materialni stroški - oprema	2. skupinsko delo z uporabniki (npr. terapije po spolu ipd.)	2. pričakovanja: povečana uporabnikova učinkovitost, težavnost dela z uporabniki ipd.	2. značilnosti terapevta: izkušnost, večšina, spol, starost	2. delo in zaposlitev	2. zniževanje stroškov za zdravstveno varstvo, za storitve ohranjanja duševnega zdravja, blaginja, zaposlovanje (pomoč, posebni programi, treningi za večanje zaposljivosti)
3. stroški različnih testov, namenjenih uporabnikom	3. izobraževalni postopki	3. medosebni odnosi: terapevt, družina, vrstniki, sodelavci, partner, drugi		3. neodvisno življenje	3. pozitivni zgled za druge
4. stroški objekta, prostora	4. ostalo: postopki, povezani z zdravjem, socialnimi službami,			4. izboljšanje fizičnega zdravja	4. izboljšanje družinske in socialne klime
5. transportni stroški, stroški komunikacij in financiranja	pravna pomoč, pomoč pri zaposlovanju ipd.			5. izboljšanje duševnega zdravja	

Vir: Yates 1999.

NAČRT IZVEDBE FOKUSNIH SKUPIN

Namen fokusnih skupin z izvajalci in uporabniki socialnovarstvenih storitev in programov je dobiti vpogled v njihove konkretne cilje in oblikovati kriterije za merjenje kakovosti dela oz. doseganja ciljev (Rode, Rihter, Zorn, Kobal 2004).

Načrt izvedbe fokusnih skupin je bil sestavljen iz dveh delov. Najprej smo opredelili programe, za katere je treba izpeljati fokusne skupine, nato pa konkretno opredelili sestavo fokusnih skupin, oblikovali ustrezna vprašanja in določili termine za izvedbo.

Ker za vsako vrsto socialnovarstvenih programov zaradi časovnih in finančnih omejitev ne bi bilo mogoče izvesti fokusnih skupin, se je raziskovalna skupina odločila, da nekatere programe združi v eno skupino.

V prvem poskusu združevanja so fokusne skupine ostale vezane le na eno vrsto programa, v nekaterih primerih pa je bilo več programov združenih v isto fokusno skupino. Gre za programe, ki bi lahko imeli podobne (skupne) cilje z manjšimi variacijami. Pomanjkljivost je v tem, da prvi poskus združevanja programov predpostavlja izvedbo še vedno precej velikega števila fokusnih skupin, saj bi bilo treba tako izpeljati 25 fokusnih skupin.

V drugem poskusu smo programe združevali na podlagi značilnosti uporabnikov (starejši, mladi, osebe s težavami v duševnem zdravju ipd.) in tako dobili 18 skupin, v tretjem poskusu pa smo združevali programe na podlagi bivanja (storitve institucionalnega bivanja, druge oblike bivanja ipd.) in dobili 12 fokusnih skupin. Vendar združevanje programov na podlagi značilnosti uporabnikov in na podlagi načina bivanja povzroči, da so v isti fokusni skupini zelo raznoliki programi, zaradi česar bi moderiranje fokusnih skupin prav gotovo postalo izjemno težko. Posledica kompleksno sestavljenih fokusnih skupin so lahko tudi neuporabni ali le delno uporabni rezultati. Če je namen fokusnih skupin odkriti konkretne cilje posameznih organizacij in identificirati kriterije in merila za preverjanje doseganja teh ciljev, si je težko predstavljati, kako bi to naredili v eni fokusni skupini za npr. šest precej različnih programov, ki imajo povezavo le v tem, da gre za storitve institucionalnega varstva.

Zaradi teh razlogov smo se odločili, da fokusne skupine izvedemo na podlagi prvega poskusa združevanja določenih vrst programov. Vseh foku-

snih skupin ni mogoče izvesti v kratkem času, zato smo za prvo fazo v letu 2004 predvideli izvedbo fokusnih skupin na področjih, ki pokrivajo skoraj celotno širino področja socialnega varstva (programi, usmerjeni v preventivo, programi, usmerjeni v terapijo, trajni in kratkotrajni programi):

- prva socialna pomoč kot krizni center za intervencije in kratkotrajne namestitve;
- storitev pomoči družini na domu;
- storitve institucionalnega varstva starejših oseb (varstvo in oskrba v varovanih stanovanjih za starejše osebe, varstvo in oskrba v domovih za starejše osebe in organizirano varstvo v dnevnih centrih);
- institucionalno varstvo oseb z motnjami v telesnem in duševnem razvoju, ki so vključene v programe storitev varstveno-delovnih centrov in potrebujejo organizirano oskrbo in varstvo; storitve vodenja, varstva in zaposlitve pod posebnimi pogoji;
- mreža ekip za svetovanje po telefonu otrokom, mladostnikom in drugim osebam v osebnih stiskah;
- mreža centrov za svetovanje in zagovornišvo za osebe z dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju;
- mreža terapevtskih skupnosti in drugih programov, ki omogočajo nastanitev za uživalce drog, in mreža centrov za svetovanje in socialno rehabilitacijo zasvojenih s prepovedanimi drogami, ki potrebujejo dnevno obravnavo.

Prvi dve (pilotski) fokusni skupini smo opravili z izvajalci programov »prva socialna pomoč kot krizni center za intervencije in kratkotrajne namestitve« in z izvajalci in uporabniki storitev »institucionalnega varstva starejših oseb«.

Kjer bo to mogoče, bomo za vsako navedeno skupino programov izvedli po dve fokusni skupini, in sicer eno z izvajalci programov in eno z uporabniki. Udeleženi naj bi bilo med 6 in 10 oseb, in sicer po ena ali dve osebi iz posamezne organizacije, pri čemer je smiselno, da so v posamezni skupini predstavniki največ petih organizacij. Razgovor z udeleženci predvidoma traja dve uri.

Cilj razgovorov je zapisati kriterije evalvacije in ugotoviti, na kakšen način bi najlažje zbrali potrebne podatke, kar v naslednjem koraku preoblikujemo v protokol za zbiranje podatkov.

VPRAŠANJA, NAMENJENA UDELEŽENCEM FOKUSNIH SKUPIN

Od izvajalcev socialnovarstvenih storitev, ki se udeležijo fokusnih skupin, je treba izvedeti, katere storitve izvajajo, kako sami opredeljujejo dobro oziroma slabo storitev in kakšna pričakovanja imajo v zvezi z evalvacijo. Izvajalcem socialnovarstvenih storitev je smiselno zastaviti ta vprašanja (*ibid.*):

1. Katere storitve opravlja vaša organizacija?
2. Kateri so cilji teh storitev?
3. Spomnite se na preteklega pol leta. Kdaj ste bili s svojim delom res zadovoljni? Opišite na primeru. Kateri so glavni razlogi za to, da se vam zdi določena storitev dobra?
4. Če spet pomislite na preteklega pol leta, kaj vam je povzročalo največ težav in kaj bi takoj spremenili, če bi bilo mogoče? Lahko navedete kakšen primer? Kateri so glavni razlogi, da se vam zdi določena storitev slaba?
5. Predstavljajte si, da ste naročniki evalvacije svojega programa. Kaj vse bi merili in ocenjevali?
6. Katere povratne informacije bi vam najbolj koristile?
7. Kaj vam še pride na misel v zvezi z določanjem kriterijev kvalitete storitve?
8. Če bi sami odločali o načinu izvajanja evalvacije in samoevalvacije v vaši organizaciji, kako bi organizirali ti dve dejavnosti?
9. Želite še kaj dodati?

Po vsakem sklopu vprašanj eden od moderatorjev fokusne skupine povzame temeljne ugotovitve in sproti z udeleženci preverja njihovo verodostojnost. Smiselno je, da drugi moderator vse temeljne ugotovitve vsakega sklopa vprašanj sproti zapisuje na tablo, saj je zelo pomembno, da se lahko udeleženci identificirajo z zapisanim.

Uporabnikov socialnovarstvenih storitev, ki se udeležijo fokusnih skupin, načeloma ne sprašujemo o morebitni evalvaciji storitev, ugotoviti pa moramo, kakšni so bili motivi uporabnikov, da so se obrnili na organizacije, ki izvajajo določene socialnovarstvene storitve oz. kakšna so njihova pričakovanja v zvezi s temi storitvami in kdaj so z njimi zadovoljni. Smiselno je, da pogovor z uporabniki poteka v skladu z temi vprašanji (*ibid.*):

1. Katere storitve so vam na voljo v organizaciji, katere uporabnik ste?
2. Kakšna so bila vaša pričakovanja, potrebe v zvezi s temi storitvami, ko ste se obrnili na to organizacijo?

3. Kaj ste želeli izboljšati v svojem življenju s pomočjo storitev te organizacije?

4. Spomnite se na preteklega pol leta. Kdaj ste bili s storitvami res zadovoljni? Opišite na primeru. Kateri so glavni razlogi za to, da se vam zdi določena storitev dobra?

5. Če spet pomislite na preteklega pol leta, kaj vas je pri izvajanju storitev najbolj motilo in bi takoj spremenili, če bi bilo mogoče? Ali lahko navedete primer? Kateri so glavni razlogi za to, da se vam zdi določena storitev slaba?

6. Želite še kaj dodati?

Tudi pri pogovoru z uporabniki je smiselno, da po vsakem sklopu vprašanj eden od moderatorjev fokusne skupine povzame temeljne ugotovitve in sproti z udeleženci preveri njihovo verodostojnost, drugi moderator pa temeljne ugotovitve vsakega sklopa vprašanj zapiše na tablo.

TEMELJNE UGOTOVITVE IZ ŽE IZVEDENIH FOKUSNIH SKUPIN

Raziskovalna skupina je v juniju leta 2004 v prostorih fakultete za socialno delo izvedla tri fokusne skupine od nameravanih štirih. Kot že omenjeno, sta bili izvedeni dve skupini z izvajalci socialnovarstvenih storitev, in sicer z zaposlenimi v kriznih centrih in z zaposlenimi v domovih za starejše, ena fokusna skupina pa z uporabniki socialnovarstvenih storitev, in sicer s stanovalkami doma za starejše. Na prvi fokusni skupini, ki je potekala v dveh delih, je bilo sedem izvajalcev iz petih kriznih centrov. Na drugi fokusni skupini je bilo pet izvajalcev iz štirih domov za starejše, na zadnji doslej izvedeni pa dve uporabnici enega doma za starejše, ki sta prišli v spremstvu socialne delavke. Vsi pogovori so potekali od devetdeset do sto dvajset minut.

Večjih težav pri izvedbi fokusnih skupin za izvajalce ni bilo. Težave so se pojavile pri izvedbi fokusnih skupin z uporabniki, saj uporabniki iz prve skupine niso prišli, iz druge pa sta bili navzoči samo dve uporabnici. Zato je bil podan predlog, da se naslednje fokusne skupine za uporabnike organizirajo v eni izmed organizacij, ki izvaja določen program, ker je tako lažje zagotoviti navzočnost uporabnikov.

Na podlagi razprave o kriterijih in načinih merjenja, ki je potekala na fokusnih skupinah, se je raziskovalna skupina odločila, da za pilotsko evalvacijo v kriznih centrih vključi te kriterije:

- prepoznavnost kriznih centrov v skupnosti (na podlagi deleža tistih, ki so se za vstop v krizni center odločili sami/bili napoteni – kriterij je uporaben za evalvacijo storitev kriznih centrov za mlade);

- sodelovanje z drugimi institucijami (s kom sodelujejo, ocena sodelovanja, največji problemi, prednosti – kriterij je uporaben za evalvacijo storitev kriznega centra za ženske);

- spremljanje zastavljenih ciljev in merjenje hitrosti reševanja problemov (iz individualnega načrta lahko razberemo, kateri in koliko ciljev je bilo zastavljenih, nato preverimo, koliko jih je bilo izpolnjenih, koliko modificiranih, koliko opuščenih in koliko neizvršenih);

- ocena svetovalnega razgovora (uporabnike po končanem svetovanju prosimo, da izpolnijo anketni listek in ga oddajo v za ta namen pripravljeno škatlo, saj je že delež tistih, ki dajo povratno informacijo, določen pokazatelj (ne)apatičnosti udeležencev svetovalnega razgovora);

- ocena, ki jo o delu v kriznem centru dajo uporabniki (ob odhodu iz kriznega centra damo uporabnikom dopisnico z anketo in jih prosimo, da jo v določenem času pošljejo nazaj);

- uporaba perspektive moči (informacije o tem je mogoče dobiti na podlagi individualnih in/ali skupinskih intervjujev z izvajalci).

Podatke bo v kriznih centrih torej mogoče dobiti na podlagi individualnih načrtov, z intervjuji z izvajalci in z anketnim vprašalnikom za uporabnike.

V tako imenovanih trenutnih oziroma kratko-

trajnih programih evalvacije ne bo mogoče izvesti po modelu »predhodni test – poznejši test«, ampak se bodo podatki zbirali samo enkrat. V tem primeru kriterija uspešnosti programa ne moreta biti sprememba v kvaliteti življenja in normalizacija.

Za pilotsko evalvacijo v domovih za starejše bomo vključili naslednje kriterije:

- perspektiva moči (intervju z izvajalci);

- normalizacija (na podlagi vprašalnika za uporabnike dobimo odgovore v zvezi z odnosi, možnostjo izbire);

- ravnotežje med varnostjo in samostojnostjo (deloma dobimo odgovore iz vprašalnika za normalizacijo);

- sodelovanje uporabnikov pri načrtovanju aktivnosti (način, kako poteka oblikovanje individualnih načrtov, ali se izvajanje individualnih načrtov spremlja);

- raznolikost aktivnosti, ki so na voljo (popis aktivnosti v zadnjem letu);

- sodelovanje navzven (povezava z okoljem – z različnimi institucijami, sorodniki);

- pritožbeni postopki (obstoj in načini pritožbenih postopkov);

- kvaliteta življenja (vprašalnik za merjenje kvalitete življenja);

- zadovoljstvo uporabnikov (intervjuji in/ali ankete z uporabniki).

Podatke bo tudi v domovih za starejše mogoče pridobiti na podlagi individualnih načrtov, z intervjuji z izvajalci ter z vprašalniki, namenjenimi uporabnikom.

LITERATURA

- NPSV (2000), Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005. *Uradni list Republike Slovenije*, 10, 31: 3777-3787.
- L. RIHTER, N. RODE, B. KOBAL (2004), *Izhodišča oblikovanja sistema evalviranja izvajanja programov socialnega varstva*. V tisku.
- N. RODE (2001), *Možnost evalvacije nevladnih neprofitnih organizacij na področju socialnega varstva*. Univerza v Ljubljani: Fakulteta za družbene vede (magistrsko delo).
- N. RODE, L. RIHTER, B. KOBAL (2004), *Uvajanje sistema evalvacije v socialnem varstvu - predlog poteka evalvacije*. V tisku.
- N. RODE, L. RIHTER, J. ZORN, B. KOBAL (2003), *Oblikovanje sistema evalviranja izvajanja programov socialnega varstva: poročilo za leto 2003*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- (2004), *Oblikovanje sistema evalviranja izvajanja programov socialnega varstva: prvo delno poročilo za leto 2004*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- B. T. YATES (1999), *Measuring and Improving Costs, Cost-Effectiveness, and Cost-Benefit for Substance Abuse Treatment Programs: A Manual*. National Institute on Drug Abuse, Maryland; US Department of health and Human Services: National Institutes of Health. Dostopno na: <http://www.drugabuse.gov/IMPCOST/IMPCOSTIndex.html>.

Tabela 1: Število razvez zakonskih zvez na 1.000 prebivalcev in število razvez na 1.000 sklenjenih zakonskih zvez v Sloveniji v letih od 1954 do 2003

Leto	Število razvez na 1000 prebivalcev	Število razvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez	Leto	Število razvez na 1000 prebivalcev	Število razvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez	Leto	Število razvez na 1000 prebivalcev	Število razvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez
1954	0,5	52,9	1971	1,1	138	1988	1	225,1
1955	0,8	81,8	1972	1,1	116,5	1989	1,1	221,1
1956	0,9	99,3	1973	1,2	133,5	1990	0,9	218,2
1957	0,9	106,1	1974	1,2	146,3	1991	0,9	223,7
1958	0,9	108,3	1975	1,2	143,4	1992	1	215,6
1959	0,9	106,8	1976	1,2	146,1	1993	1	217,5
1960	1	109,9	1977	1,3	160,1	1994	1	231,3
1961	1	108,2	1978	1,4	160,2	1995	0,8	192,9
1962	1	105,4	1979	1,2	156	1996	1	265,3
1963	1	108,6	1980	1,2	186,6	1997	1	266,1
1964	1	114,3	1981	1,3	201	1998	1	275,5
1965	1,1	121,8	1982	1,3	217	1999	1	268,8
1966	1,1	129,1	1983	1,4	238,2	2000	1,1	298,6
1967	1,2	141,1	1984	1,3	222,9	2001	1,1	327,9
1968	1,2	144,4	1985	1,1	239,8	2002	1,2	247,8
1969	1,2	142,3	1986	1,2	214,8	2003	(1,2)	(364,3)
1970	1,1	134	1987	1,1	209,9			

Vir: SURS 1995; 1997; 2001; 2003.

Žarko Tepavčević

RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE IN USPEŠNOST SVETOVANJA ZAKONCEM NA CSD LJUBLJANA – ŠIŠKA

STATISTIČNI PODATKI O RAZVEZAH ZAKONSKIH ZVEZ

Za Slovenijo so na voljo podatki o razvezah od leta 1954. Do leta 1983 je njihovo število naraščalo, potem pa se je do leta 1995 manjšalo, kar lahko zlasti pripišemo povečanju števila zunajzakonskih skupnosti na račun zakonskih zvez. Predvidevamo, da se bo trend števila razvez nadaljeval v večjih ali manjših ciklih naraščanja in upadanja. Število razvez v Sloveniji bom prikazal iz dveh zornih kotov, in sicer glede na število prebivalcev in glede na število sklenjenih zakonskih zvez. Na ta način

šele dobimo predstavo, kako se je gibal oziroma se giblje število razvez v Sloveniji.

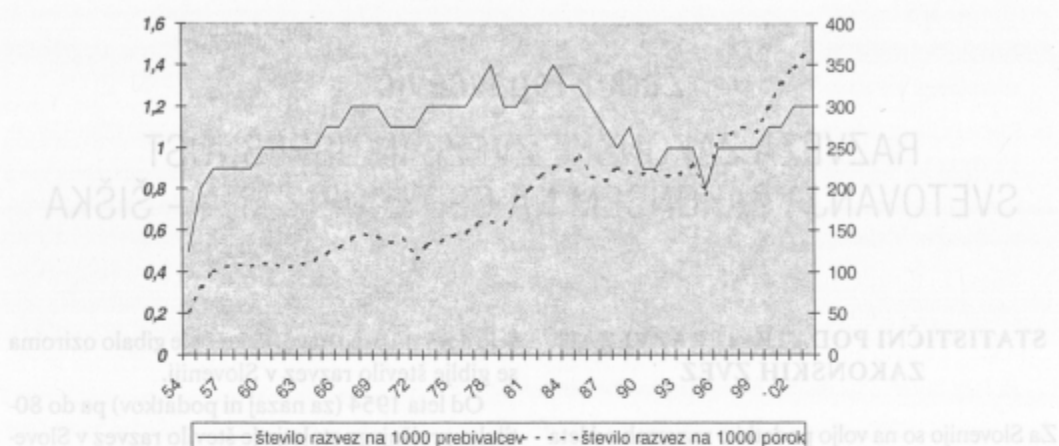
Od leta 1954 (za nazaj ni podatkov) pa do 80-tih let prejšnjega stoletja je število razvez v Sloveniji naraščalo in doseglo maksimum leta 1983, ko je bilo 2.710 razvez. Takrat se je trend obrnil, število razvez je padlo in doseglo minimum leta 1995, ko je bilo 1.585 razvez. Po letu 1995 pa se je trend obrnil v smeri naraščanja števila razvez zakonskih zvez v Sloveniji. Seveda pojav ne more rasti v nedogled, prej ali slej se bo trend spet obrnil navzdol. Pričakovati je, da se bo v naslednjih letih tako ciklično gibanje pojava nadaljevalo.

Tabela 1: Število razvez zakonskih zvez na 1.000 prebivalcev in število razvez na 1.000 sklenjenih zakonskih zvez v Sloveniji v letih od 1954 do 2003

Leto	Število razvez na 1000 prebivalcev		Leto	Število razvez na 1000 prebivalcev		Leto	Število razvez na 1000 prebivalcev	
	porok		porok		porok		porok	
1954	0,5	52,9	1971	1,1	138	1988	1	225,1
1955	0,8	81,9	1972	1,1	116,5	1989	1,1	221,1
1956	0,9	99,5	1973	1,2	133,5	1990	0,9	218,2
1957	0,9	106,1	1974	1,2	136,5	1991	0,9	223,7
1958	0,9	108,3	1975	1,2	143,4	1992	1	215,6
1959	0,9	106,8	1976	1,2	146,1	1993	1	217,5
1960	1	109,9	1977	1,3	160,1	1994	1	231,3
1961	1	108,2	1978	1,4	160,2	1995	0,8	192,9
1962	1	105,4	1979	1,2	156	1996	1	265,3
1963	1	108,6	1980	1,2	186,6	1997	1	266,1
1964	1	114,3	1981	1,3	201	1998	1	275,5
1965	1,1	121,8	1982	1,3	217	1999	1	268,8
1966	1,1	129,1	1983	1,4	228,2	2000	1,1	298,6
1967	1,2	141,1	1984	1,3	222,9	2001	1,1	327,9
1968	1,2	144,4	1985	1,3	239,8	2002	1,2	247,8
1969	1,2	142,3	1986	1,2	214,8	2003	(1,2)	(364,3)
1970	1,1	134	1987	1,1	209,9			

Viri: SURS 1995; 1997; 2001; 2003.

Graf 1: Število razvez zakonskih zvez na 1000 prebivalcev in število razvez na 1000 sklenjenih zakonskih zvez v Sloveniji v letih od 1954 do 2003

Delež zakonskih zvez, ki so se razvezale, je v povprečju naraščal v vsem opazovanem obdobju. V posameznih letih so bila večja ali manjša nihanja. Od leta 1981 do 1994 se delež razvez skoraj ustali med petino in četrtino sklenjenih zakonskih zvez. V letih 1996 in 2002 pa ta delež ponovno zelo naraste; v letu 2002 se razveže več ko tretjina zakonskih parov. Upoštevati pa moramo tudi podatek, da število sklenjenih zakonskih zvez pada na račun zunajzakonskih skupnosti.

Podobno ugotavlja tudi K. Boh (1989: 279) za evropske razmere, ko pravi:

Medtem ko so bile v preteklosti razveze zakonskih zvez težavne in jih praktično ni bilo, je v tem stoletju število razvez izjemno naraslo. Po relativno kratkem stabilnem obdobju takoj po drugi svetovni vojni je neizogibno nastopilo obdobje prilagajanja vsakdanjemu življenju, tako da so bile naslednje deкаде zaznamovane s pospešenim porastom razvez, višek pa je njihovo število doseglo v osemdesetih letih.

Število razvez zakonskih zvez je v zadnjih desetletjih naraščalo povsod po Evropi in tudi pri nas v Sloveniji. Menjala so se obdobja skokovitega porasta in obdobja stagnacije pojava. V zadnjih letih se je to število spet močno povečalo in v letu 2002 se razveže že več ko vsaka tretja sklenjena zakonska zveza. Ob tem postavlja K. Boh (1989: 280–281) zanimivo hipotezo: »čeprav ne bi bilo nobenih sprememb v zakonodaji v zvezi z razvezo, bi število razvez verjetno poraslo že zaradi demokra-

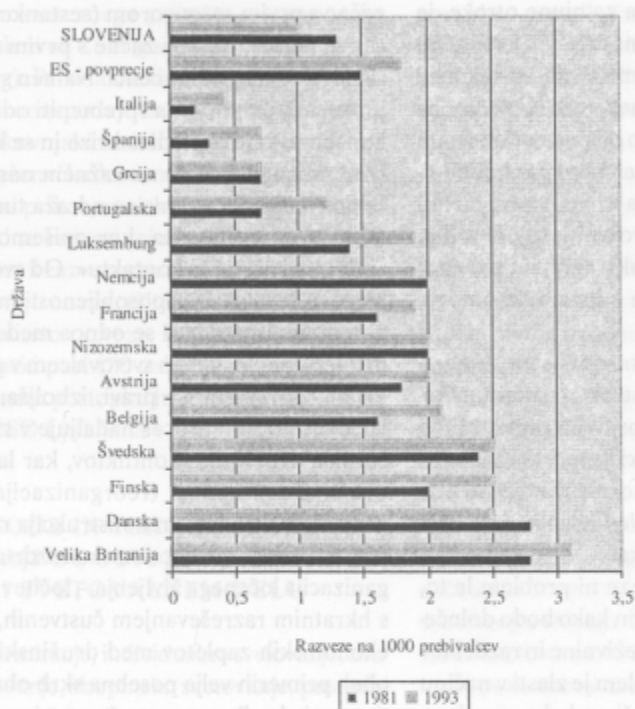
tizacije odnosov med partnerjema in naraščajoče neodvisnosti žensk.«

PRIMERJAVA ŠTEVILA RAZVEZ ZAKONSKIH ZVEZ MED DRŽAVAMI EVROPSKE SKUPNOSTI IN SLOVENIJO

Zanimiva je primerjava števila razvez zakonskih zvez na 1.000 prebivalcev med državami Evropske skupnosti in Slovenijo v letih 1981 in 1993. Podatki so prikazani v grafu 2. Število razvez zakonskih zvez je močno naraslo v obdobju, ko je prišlo do omogočanja in pozneje do olajšanja postopka razveze (ni več potrebno dokazovanje krivde enega od zakoncev), v zadnjem desetletju pa se stabilizira. Prvi zakon o razvezi »brez krivde« je nastal v nekaterih razvitih državah sredi 60-tyh let prejšnjega stoletja (v Sloveniji ZZZDR 1976).

Podatki o številu razvez zakonskih zvez za države Evropske skupnosti za leta 1981 in 1993 govorijo, da je povprečni koeficient števila razvez na 1.000 prebivalcev v omenjenih letih porasel z 1,5 na 1,8. Enak je ostal v Grčiji (0,7) in na Nizozemskem (2,0), zmanjšal pa se je v Nemčiji (z 2 na 1,9) in na Danskem (z 2,8 na 2,5). V istem obdobju opazimo v Sloveniji precejšnje zmanjšanje števila razvez (z 1,3 na 1).

Graf 2: Razveze zakonskih zvez na 1000 prebivalcev v državah Evropske skupnosti in v Sloveniji v letih 1981 in 1993

Vira: Giddens 1997: 148, Statistični urad Republike Slovenije 1996.

PROCES (STOPNJE) RAZVEZOVANJA

Ko se zakonca razvezujeta, se zanju začne prehodno obdobje – spreminjanje življenjskega stila in navad. P. Bohannon (1970, povzeto po Giddens 1993) razlikuje šest stopenj razveze (razvezovanja), ki se med seboj bolj ali manj prekrivajo in s katerimi se morata zakonca soočiti v tem procesu. Pri tem nastajajo težave in napetosti, ki vplivajo na zakonca, njune otroke in sorodnike in prijatelje. Te stopnje so:

- čustveno razvezovanje: naraščanje napetosti med partnerjema, ki v glavnem vodi v ločitev
- formalno-pravna razveza: podlaga, na kateri se zakonska zveza konča
- ekonomska razveza: delitev skupnega premoženja
- starševska razveza: določitev skrbništva nad otroki za enega in pravice do stikov za drugega roditelja
- družbena razveza: spremembe v odnosih s prijatelji in drugih družabnih odnosih, ki sta jih zakonca vzdrževala

- psihična razveza: vsak zakonski partner se mora otresti čustvene odvisnosti in se soočiti z zahtevami samskega življenja.

Zakonska zveza naj bi temeljila na enakopravnosti, spoštovanju, razumevanju, naklonjenosti in ljubezni obeh zakoncev. Do razvez prihaja zaradi neuresničenih pričakovanj in želja enega ali obeh zakoncev. Zaradi bolj tolerantnega odnosa razveza ne povzroča več slabšalnega družbenega etiketiranja. So pa razveze pogostejše zaradi številnih dejavnikov, ki so povezani s spremembami v družbi (smisel poroke ni več v večanju bogastva in pridobivanju statusa v družbi, ženske postajajo ekonomsko neodvisne, zato poroka izgublja ekonomski pomen, zakonska zveza dobiva pomen osebne satisfakcije). Kljub temu je razveza v emocionalnem pogledu skoraj vedno stresna. Proces psihološkega in socialnega prilagajanja poteka za oba spola podobno. Razveza pa lahko povzroči velike finančne probleme enemu ali obema zakoncema, v tem pogledu so zvečine prizadete ženske.

VPRAŠANJE KAKOVOSTI RAZVEZOVANJA

Za partnerja sama, zlasti pa za njune otroke, je zelo pomembno, da se zakonska zveza kvalitetno in humano razveže. To pomeni, da se zakonca razideta s čim nižjo stopnjo napetosti in medsebojnih konfliktov, kar je odvisno od partnerjev samih in tudi od širšega okolja, prav tako pa tudi od tipa skupnosti (partnerja sama ali prisotnost otrok) in tudi od usposobljenosti strokovnjakov, ki vodijo postopek razvezovanja. Po taki razvezi lahko partnerja ostaneta v tolerantnih odnosih, ki omogočajo zrelo starševstvo.

Kvaliteta razveze je odvisna od osebnostne zrelosti zakoncev in njune konstruktivne komunikacije. Zakonske zveze ni enostavno prekiniti. To je težko in odgovorno delo, ki ga morata zakonca vzeti resno. Če tega nista zmožna, razveza ni kvalitetna in ima lahko težke posledice za bivša zakonca in še večje za njune otroke.

Pri razvezi zakonske zveze ni problem le to, komu bodo dodeljeni otroci in kako bodo določeni stiki z njimi, plačevanje preživnine in razdelitev skupnega premoženja. Problem je zlasti v načinu reševanja teh vprašanj in načinu, kako se zakonska zveza konča. Pogosto se razveza spreobrne v boj za otroke, medsebojno obtoževanje, sovraštvo, nasilje in prepire za skupno premoženje.

Še dodatno zaplete situacijo, če zakonca ostaneta še naprej v isti hiši ali istem stanovanju. Izkušnje kažejo, da se tedaj konča še tisto minimalno sodelovanje, obzirnost in občutek pripadnosti družini, ki je obstajalo v času trajanja zakonske zveze, tudi če je bila nekvalitetna in nezadovoljiva za oba partnerja. Na ta način starši in otroci seveda le še bolj trpijo.

Če zakonca, ki se razvezujeta, nimata mladoletnih otrok ali otrok, nad katerimi je podaljšana roditeljska pravica, je postopek razveze bistveno poenostavljen, ker zakonca le razdelita skupno premoženje oziroma se, če je eden od zakoncev brez sredstev za preživljanje, določi preživnina.

PRIKAZ USPEŠNOSTI SVETOVALCEV PRI SVETOVANJU ZAKONSKIM PAROM V POSTOPKU RAZVEZE

Zakonski pari prihajajo na svetovanje v CSD na vrhuncu zakonske krize, ko so na sodišču že vložili

zahtevo (sporazumni predlog, tožbo) za razvezo zakonske zveze.

Splošno prepričanje je, da se svetovalni proces začne s prvim razgovorom (sestankom) z zakoncema, dejansko pa se začne s prvim stikom med svetovalcem in zakoncema. Namen svetovalnega procesa je postopoma spremeniti odnos med zakoncema, ki je posledica krize in se kaže v negativnem, pogosto celo sovražnem nastopanju. Ta odnos med zakoncema se odraža tudi v njunem odnosu do svetovalca, kar opišemo s pojmom »odnos v začetnem kontaktu«. Od svetovalca, od njegove strokovne usposobljenosti in izkušenj je potem odvisno, kako se odnos med zakoncema in odnos med njima in svetovalcem v procesu svetovanja spremeni, se pravi, izboljša, tako da se lahko svetovalni proces nadaljuje v smislu razreševanja družinskih konfliktov, kar lahko ohrani družinsko skupnost (reorganizacija skupnega življenja v družini – rekonstrukcija odnosov) ali pa v partnersko in ekonomsko razdruževanje (organizacija ločenega življenja – ločitev partnerjev) s hkratnim razreševanjem čustvenih, pravnih in ekonomskih zapletov med družinskimi člani. V obeh primerih velja posebna skrb ohranjanju aktivnega in kvalitetnega starševstva in zagotavljanju koristi in pravic mladoletnih otrok.

Po A. Kristančič (1995, 29–30) lahko razdelimo proces svetovanja na tri osnovne faze: inicialno ali zgodnjo fazo, srednjo ali k spremembam usmerjeno fazo in terminalno ali končno fazo. Med seboj niso strogo razmejene, vendar se objektivno razlikujejo, ker vsebujejo različne procese. Večjo učinkovitost strokovne pomoči zagotavlja usklajenost uporabe določenih spretnosti v posameznih fazah svetovanja.

Končna faza svetovanja je faza popuščanja ali spontana faza [*letting go phase*]. Odvisna je od predhodnih stopenj. Če sta bili inicialna in srednja faza uspešno končani, se bo končna faza pojavila spontano. (Freeman 1985: 65.)

Vse spremembe pri svetovanju zakonskim parom zahtevajo čas. Če sta zakonca zadovoljna z doseženim uspehom v svetovalnem procesu, se skupaj s svetovalcem odločajo o zaključku svetovanja.

Nosilec svetovalnega postopka zakonskim parom, ki se razvezujejo, je socialni delavec. Občasno se, glede na probleme, ki se pojavljajo v svetovalnem procesu, vključujejo tudi drugi strokovni delavci z različnih področij in poskušajo pomagati

pri rešitvi problemov zakoncev (timsko strokovno delo). Strokovnjaki, katerih mnenje in sodelovanje je potrebno pri razveznih postopkih glede na problematiko posameznega primera, so prav tako redno zaposleni na CSD (psiholog, pravnik, pedagog, sociolog). Pri določenih primerih pa se lahko vključijo oziroma podajo izvedensko mnenje tudi zunanji strokovnjaki različnih področij.

V pričujočem članku sem na majhni populaciji (kvantitativni prikaz) raziskal značilnosti zakonskih parov, ki se razvezujejo, posebno pozornost pa sem namenil razveznemu postopku in dejavnikom, ki vplivajo na razrešitev zakonske krize oziroma na kvaliteto razveze. Predmet raziskovanja so vsi zakonski pari (70 zakonskih parov), ki so bili v razveznem postopku in so šli skozi svetovalni proces na CSD Ljubljana - Šiška v letu 1995.

METODE IN TEHNIKE, KI SO NAJPOGOSTEJE V RABI PRI SVETOVALNEM DELU

Metode: informiranje, individualno svetovanje, družinsko svetovanje, skupinsko svetovanje, posredovanje - mirno reševanje sporov, vodenje, intervencije, namestitve, denarna socialna pomoč.

Modalitete: izkustvena družinska terapija, transakcijska analiza, integrativna terapija, realiteta terapija, vedenjska terapija, sistemska terapija, mediacija.

Skupine tehnik: opis in ocena problema, tehnike svetovalnega dela, tehnike posredovanja za mirno reševanje sporov.

Posamezne tehnike: vodenje intervjuja, postavljanje komunikacijskih pravil, aktivno poslušanje, opazovanje, pojasnjevanje, razumevanje, spodbujanje, povzemanje, umetnost postavljanja vprašanj, definicija problema, postavljanje in preizkušanje hipotez, sproščanje in odpiranje okvirjev (*reframing*), normaliziranje, vizualiziranje, usmerjanje na sedanjost, fokusiranje na prihodnost, ločevanje čustvene in stvarne ravni, preoblikovanje negativnega v pozitivno, izbiranje koristnih elementov razgovora, iskanje pozitivnih formulacij, razvijanje opcij in alternativ, strukturiranje, pogajanje (dogovarjanje), poizvedovanje, tehnika zbiranja in vrednotenja podatkov, tehnika dveh stolov, tehnika praznega stola, igranje vlog, feedback v komunikaciji (tehnika refleksije), osebno odzivanje, verbalna konfrontacija, neverbalna konfrontacija, ohranjanje varne, prijetne atmosfere, empatija, spoštovanje, spreje-

manje/upoštevanje, trening konstruktivne komunikacije in izražanja čustev, osvetlitev čustev, zrcaljenje, energično delovanje, humor kot pomoč za pomiritev napetih, čustvenih situacij, neposredno izbiranje fantazij in idej o možnostih rešitve problema, oblikovanje (socialnodelavskega) odnosa s sporočanjem svoje osebne izkušnje klientu, risanje, načrti, domače naloge, proučevanje, edukacija zakonskih parov oz. partnerjev ali posameznikov o zanje pomembnih psihosocialnih vsebinah, eksploracija.

Metode vodenega učenja in pomoči strokovnjakov: evalvacija, konzultacija, timska konferenca, supervizijska konferenca, intervizija, pripravništvo, praksa študentom, strokovni nadzor.

Naštete metode in tehnike sem dobil z analizo vprašalnika, ki so ga izpolnili vsi nosilci svetovalnega postopka (socialni delavci). Vprašalnik je vseboval dva sklopa vprašanj.

- ocene za posamezni zakonski par v procesu svetovanja pri razvezi zakonske zveze: odnos v začetnem kontaktu, stopnja zaupanja po fazah svetovanja, stopnja dvosmerne komunikacije po fazah svetovanja, kvaliteta razrešitve

- pomembne značilnosti, ki vplivajo na izid svetovalnega procesa pri razvezi zakonske zveze: ugotovitev glavnih vzrokov za razvezo zakonske zveze, število razgovorov s posameznim parom, metode dela oz. pristopi in tehnike, ki se uporabljajo pri svetovanju zakonskim parom.

V proučevani populaciji parov (vseh 70 zakonskih parov, ki so bili v razveznem postopku in so šli skozi svetovalni proces na CSD Ljubljana - Šiška v letu 1995) je glavni vzrok za razvezo zakonske zveze (po navedbah samih razvezujočih se partnerjev) neskladnost značajev (57,1 %), kar je zadosten razlog za razvezo. Poleg tega svetovalci poudarjajo še številne druge vzroke, med katerimi naj opozorim zlasti na alkoholizem moža (15,7 %) in na nasilje nad ženo (8,6 %), ki sta v stalnem porastu. Naj omenim še zanemarjanje družine (4,3 %) in nezvestobo moža (4,3 %), kar kaže, da je za moškega samoumevno, da si lahko prilasti več svobode in pravic v zakonski zvezi, ženski pa ostane dolžnost, da skrbi za družino. Sledijo še nezvestoba s strani žene (2,9 %) in problemi pri načrtovanju prostega časa (2,9 %). Drugi vzroki so zastopani v manjših deležih.

Iz tabele 3 je razvidno, da pri večini primerov v svetovalnem procesu zadostuje en razgovor (33 %), precej pogosta sta tudi dva (23 %). V teh razgovorih poskuša svetovalec sam ali s pomočjo tima

Tabela 2: Glavni vzroki za razvezo zakonske zveze

Glavni vzroki	Zakonski pari	Delež (%)
Neskladnost značajev	40	57,1
Alkoholizem moža	11	15,7
Nasilje nad ženo	6	8,6
Zanemarjanje družine	3	4,3
Nezvestoba moža	3	4,3
Nezvestoba žene	2	2,9
Problemi pri načrtovanju prostega časa	2	2,9
Vpliv sorodnikov	1	1,4
Alkoholizem žene	1	1,4
Drugo	1	1,4
Skupaj	70	100

strokovnjakov ugotoviti, kaj je pripeljalo do sprememb v medsebojnih odnosih zakoncev. Skupaj odkrivajo možnosti, kako poskrbeti za razvoj in vzgojo skupnih otrok. O tem poskuša dobiti svetovalec od zakoncev čimbolj podrobna mnenja z namenom, da vsaj v zvezi s prihodnostjo otrok najdeta skupen jezik.

Svetovalni proces se pogosto odvija zelo hitro in je lahko končan po enem samem razgovoru. Že navzočnost avtoritativne (profesionalne, strokovne, izkušene) tretje osebe, ki se vede nepristransko oz. enako zainteresirano za vse partnerje v konfliktu (vsestranska pristranskost – pozitivna nevtralnost), lahko pospeši odvijanje tega procesa. Dostikrat pa se svetovanje konča po dveh ali treh razgovorih. Več razgovorov je potrebnih le v težavnejših primerih, vendar se svetovalci v takih situacijah trudijo, da bi partnerja v čim krajšem času dosegla razvezo zakonske zveze, saj je kriza navadno že tako globoka, da pri zakoncih ni več

želje in tudi ne podlage za dogovor in še manj za dosego sprave. Ugoden rezultat svetovanja je v takih primerih kvalitetna razveza, kar pomeni, da sta se zakonca na nek način dogovorila o vseh bistvenih posledicah tega dejanja.

Tabela 4: Odnos v začetnem kontaktu

Odnos v začetnem kontaktu	Število parov	Delež (%)
Zelo slab	12	17
Slab	49	70
Nevtralen	9	13
Skupaj	70	100

Iz tabele 4 vidimo, da je odnos v začetnem kontaktu po oceni svetovalcev v večini primerov (70 %) slab, v 17 % primerov pa je zelo slab. V preostalih 13 % primerov je nekoliko boljši, vendar ne bi mogli reči, da je dober, zato sem uporabil izraz nevtralen. Svetovalec pa lahko ta odnos s svojo avtoritativnostjo, nepristranskostjo oziroma vsestransko pristranskostjo, znanjem in izkušnjami zelo hitro spremeni in je večina zakoncev že v prvi fazi svetovanja zaupljiva oziroma zelo zaupljiva in sposobna dobre oziroma zelo dobre dvostrmerne komunikacije.

Zakonca sta v prvi fazi svetovanja nezaupljiva drug do drugega in prav tako tudi do svetovalca. Svetovalec mora postopoma graditi višjo stopnjo zaupanja do sebe in prek tega povečevati stopnjo

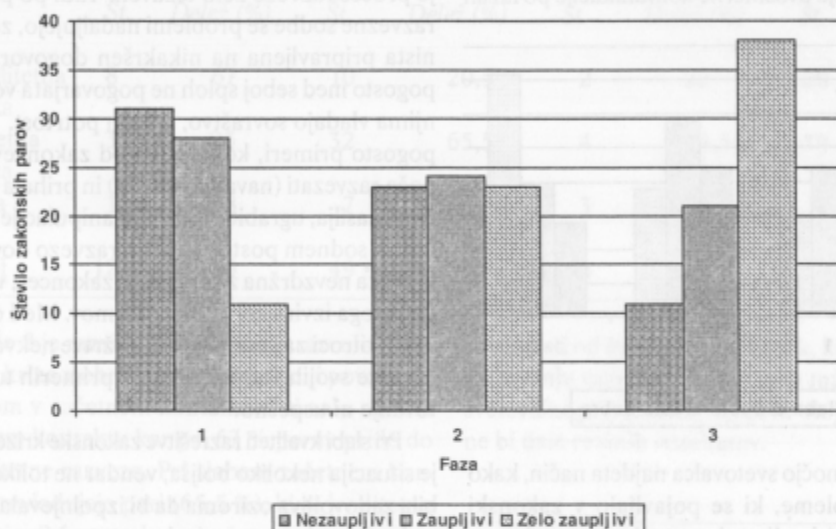
Tabela 3: Število razgovorov

Število razgovorov	Število parov	Delež (%)
1	23	33
2	16	23
3	9	13
4	5	7
5	8	11
6	6	9
7 ali več	3	4
Skupaj	70	100

Tabela 5: Stopnja zaupanja po fazah

Faza	Nezaupljivi		Zaupljivi		Zelo zaupljivi		Skupaj	
	Število	Delež (%)	Število	Delež (%)	Število	Delež (%)	Število	Delež (%)
1	31	44	28	40	11	16	70	100
2	23	33	24	34	23	33	70	100
3	11	16	21	30	38	54	70	100

Graf 3: Stopnja zaupanja po fazah

zaupanja med zakoncema. Od strokovne usposobljenosti, načina dela in izkušenj svetovalca je odvisno, kako hitro zbudi pri zakoncih zaupanje do sebe in končno tudi njuno medsebojno zaupanje.

Po navedbah svetovalcev je v prvi (inicialni) fazi svetovalnega več zakonskih parov nezaupljivih (44 %) kot pa zaupljivih (40 %), le malo je zelo zaupljivih (16 %). V drugi (srednji) fazi svetovalnega procesa se stanje izboljša; nezaupljivih je 33 %, zaupljivih 34 % in zelo zaupljivih 33 %. V tretji (končni) fazi svetovalnega procesa pa je stanje v primerjavi s prvo fazo ravno nasprotno; večina parov je zelo zaupljivih (54 %), manj je zaupljivih (30 %) in najmanj nezaupljivih (16 %).

Stopnja zaupanja se po fazah bistveno spreminja, kar je tudi posledica uspešnega dela svetovalcev v svetovalnem procesu.

Kakor se spreminja stopnja zaupanja po fazah svetovalnega procesa, tako se spreminja tudi stopnja dvosmerne komunikacije. Komunikacija je že sama po sebi dvosmerna. S besedo dvosmerna želim posebej poudariti, da mora priti pri komunikaciji med zakoncema do aktivnega poslušanja,

medsebojnega spoštovanja, sprejemanja in upoštevanja drugačnega mnenja. Da pa pride do take komunikacije med zakoncema, mora svetovallec vzpostaviti najprej tako komunikacijo med seboj in posameznim zakoncem, na tej podlagi pa postopoma gradi komunikacijo med zakoncema. Po ocenah svetovalcev je v prvi fazi največ primerov slabe dvosmerne komunikacije (47 %), v srednji so kvalitetni razredi bolj izenačeni, v končni fazi pa prevladuje zelo dobra dvosmerna komunikacija (51 %).

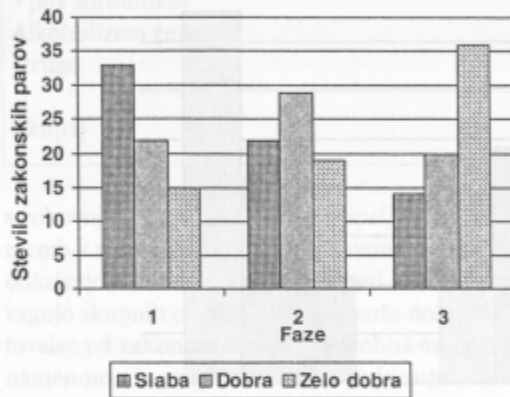
Pogoj za dobro in uspešno komunikacijo je, da zakonca doživljata, da sta v komunikacijskem procesu v enakovrednem položaju. Pri tem ni zanemarljiva vloga svetovalca, ki vodi svetovalni proces.

Iz tabele 7 se vidi, da so svetovalci CSD Ljubljana – Šiška večino postopkov končali v smislu zadovoljive (34 %), dobre (21 %) in zelo dobre (16 %) kvalitete razrešitve krize zakonske zveze. Pri tem naj pojasnim, da gre v primeru zadovoljive in dobre kvalitete razrešitve krize zakonske zveze (55 %) za kvalitetno razvezo, v primeru zelo dobre razrešitve (16 %) pa za spravo med zakoncema. Pri spravi

Tabela 6: Stopnja dvosmerne komunikacije po fazah

Faza	Slaba		Dobra		Zelo dobra		Skupaj	
	Število	Delež (%)	Število	Delež (%)	Število	Delež (%)	Število	Delež (%)
1	33	47	22	31,5	15	21,5	70	100
2	22	31,5	29	41,5	19	27	70	100
3	14	20	20	29	36	51	70	100

Graf 4: Stopnja dvosmerne komunikacije po fazah

zakonca s pomočjo svetovalca najdeta način, kako reševati probleme, ki se pojavljajo v zakonski skupnosti. Pri kvalitetni razvezi pa se zakonca sicer razideta, vendar se dogovorita o vseh pomembnih elementih – dodelitev otrok in višina preživnine, stiki med starši in otroki, delitev skupnega premoženja. To velja za dobro kvaliteto razrešitve krize zakonske zveze. Zadovoljiva pa je, kadar se dogovorita skoraj o vsem (ne moreta se npr. dogovoriti o višini preživnine, vendar se strinjata, da jo določi sodišče glede na njune dohodke in potrebe mladoletnih otrok).

V nekaterih primerih govorimo o zelo slabi kvaliteti razrešitve zakonske krize (13 %). Takrat

je proces razveze zelo težaven. Tudi po prejemu razvezne sodbe se problemi nadaljujejo, zakonca nista pripravljena na nikakršen dogovor, saj se pogosto med seboj sploh ne pogovarjata več, med njima vladajo sovraštvo, jeza in potrnost. Taki so pogosto primeri, ko se eden od zakoncev sploh noče razvezati (navadno moški) in prihaja do groženj, nasilja, ugrabitve otrok, manipulacije z njimi ipd. V sodnem postopku je za razvezo dovolj, da je zveza nevzdržna za enega od zakoncev, v praksi pa iz tega izvira cel kup problemov. Med drugim lahko otroci za vedno ostanejo žrtve nekvalitetne razveze svojih staršev. V takih primerih tudi svetovanje ni uspešno.

Pri slabi kvaliteti razrešitve zakonske krize (16 %) je situacija nekoliko boljša, vendar ne toliko, da bi bila zadovoljiva oziroma da bi izpolnjevala merila za kvalitetno razvezo (zakonca se sicer pogovarjata o problemih, vendar težko oziroma redko pristane na dogovor).

Svetoalec poskuša svetovati zakoncema, kako naj rešita nakopičene probleme, in ustvariti v pogovoru tako vzdušje, da bi bila zakonca čimbolj odkrita in zaupljiva. Pri tem poudari, da je kvaliteta pogovora in končna razrešitev situacije odvisna od njune pripravljenosti za sodelovanje. Svetovanje je uspelo, če se zakonca dogovorita za nadaljnje skupno življenje, in tudi, če se kulturno razideta in dogovorita o dodelitvi skupnih otrok, o tem, kako bosta v prihodnje sodelovala pri njihovi vzgoji in skrbela za njihovo zdravo življenje, če dosežeta soglasje o višini preživnine in če v kratkem času razdelita skupno premoženje.

Tabela 7: Kvaliteta razrešitve zakonske krize

Način razrešitve	Kvaliteta	Število parov	Delež (%)
Nekvalitetna razveza	Zelo slaba	9	13
	Slaba	11	16
Kvalitetna razveza	Zadovoljiva	24	34
Sprava	Dobra	15	21
	Zelo dobra	11	16
Skupaj		70	100

OVREDNOTENJE REZULTATOV

PRIMERJAVA ZAČETNEGA ODNOSA
Z NAČINOM RAZREŠITVE
ZAKONSKE KRIZE

vključena v proces. Uspešnost svetovalnega procesa je odvisna tudi od začetnega odnosa, a v posledičnem smislu. Začetni odnos ni odvisen od svetovalnega procesa, zato ga nisem vključil v IUS. Prav tako nisem vključil v indeks števila razgovorov, ker je bistveno bolj odvisno od zunanjih vpli-

Tabela 8: Primerjava začetnega odnosa z načinom razrešitve zakonske krize

Način razrešitve	Zelo slab		Odnos v začetnem kontaktu		Nevtralen		Skupaj	
	Št.	Delež (%)	Št.	Delež (%)	Št.	Delež (%)	Št.	Delež (%)
Nekvalitetna razveza	8	67	10	20,5	2	22	20	28
Kvalitetna razveza	3	25	32	65,5	4	44,5	39	56
Sprava	1	8	7	14	3	33,5	11	16
Skupaj	12	100	49	100	9	100	70	100

Iz tabele 8 je razvidno, da je način razrešitve zakonske krize v obravnavani populaciji povezan z odnosom v začetnem kontaktu. Pri zelo slabem začetnem kontaktu kar pri 67 % parov pride do nekvalitetne razveze. Pri slabem začetnem kontaktu prevladujejo pari (65,5 %), ki se kvalitetno razvežejo. Pri nevtralnem začetnem kontaktu pa je največ parov (44,5 %), ki se kvalitetno razvežejo, velik pa je tudi odstotek parov (33,5 %), pri katerih pride do sprave. Začetni odnos tako napove uspešnost svetovanja v svetovalnem procesu.

VKLJUČEVANJE SPREMENLJIVK
V SINTETIČNO SPREMENLJIVKO

Na uspešnost svetovalnega procesa in obenem tudi uspešnost svetovalca oziroma tima strokovnjakov, ki je sodeloval v procesu, kažejo stopnja zaupanja in stopnja dvosmerne komunikacije po posameznih fazah in končni način razrešitve. Te tako imenovane elementarne spremenljivke sem ovrednotil z vrednostmi 0, 1 in 2. Njihove vrednosti sem seštel in dobljeno vsoto poimenoval indeks uspešnosti svetovanja (IUS).

IUS zelo dobro diferencira obravnavano populacijo. Kot sem že omenil, so v IUS združene spremenljivke, ki so v večji ali manjši meri odvisne od sposobnosti in usposobljenosti svetovalca. V večji ali manjši meri pravim zato, ker so po drugi strani odvisne od osebnostnih lastnosti zakoncev, ki sta

vov (zlasti od števila spornih točk, ki jih je treba v svetovanju razrešiti) in le v zelo majhni meri od svetovalnega procesa. Njegova vključitev v IUS ne bi dala realnih rezultatov.

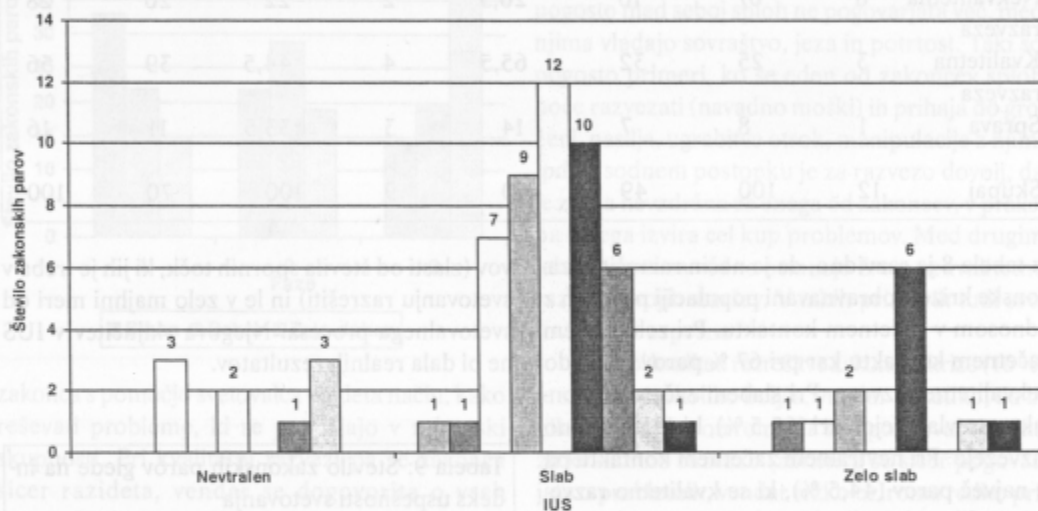
Tabela 9: Število zakonskih parov glede na indeks uspešnosti svetovanja

IUS	Število parov	Delež (%)
3	1	1,5
4	2	3
5	11	15,5
6	11	15,5
7	14	20
8	16	23
9	7	10
10	6	8,5
11	2	3
Skupaj	70	100

Tabela 10: Primerjava začetnega odnosa z IUS

IUS	Zelo slab		Slab		Nevtralen		Skupaj	
	Št.	Delež (%)	Št.	Delež (%)	Št.	Delež (%)	Št.	Delež (%)
3 - 5	2	16,5	9	18,5	3	33,5	14	20
6 - 8	8	67	31	63	2	22	41	58,5
9 - 11	2	16,5	9	18,5	4	44,5	15	21,5
Skupaj	12	100	49	100	9	100	70	100

Graf 5: Primerjava začetnega odnosa z IUS

PRIMERJAVA ZAČETNEGA ODNOSA Z IUS

IUS in začetni odnos vsak po svoje prispevata k rezultatu svetovalnega procesa. Med njima v obravnavani populaciji ni statistično pomembne povezave. Na začetni odnos skoraj izključno vplivajo osebnostne lastnosti zakoncev. Tem vplivom se tudi IUS kljub visoki profesionalnosti svetovalcev ne more izogniti. Svetovalni proces je uspešnejši v primerih, ko je začetni odnos na višjem nivoju.

DISTRIBUCIJA OBRAVNAVANIH ZAKONSKIH PAROV GLEDE NA INDEKS USPEŠNOSTI SVETOVANJA

Distribucija obravnavanih zakonskih parov glede na IUS je zelo blizu normalni, ker so vrednosti aritmetične sredine (7,2), modusa (8) in mediane (7,2) zelo blizu skupaj. Iz tega lahko sklepam, da sem IUS ustrezno definiral; prav tako pa so tudi dobro izbrane lestvice spremenljivk, ki

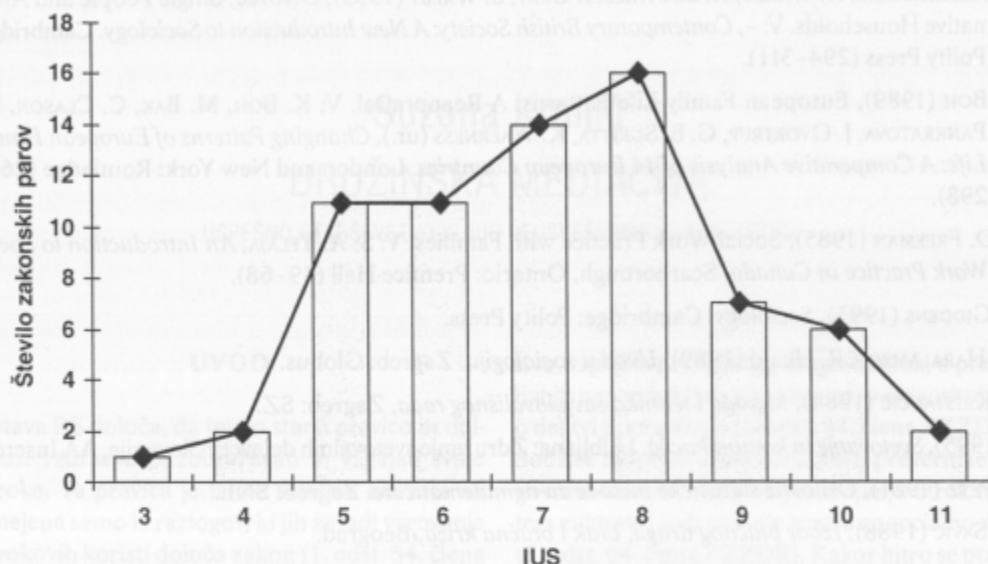
so vključene v IUS. Po drugi strani pa distribucija obravnavanih zakonskih parov glede na IUS kaže tudi, da je bilo svetovanje zakonskim parom v letu 1995 na CSD Ljubljana - Šiška uspešno.

Pogosto zakonci v postopku razveze zakonske zveze, ko se vključijo v svetovalni proces na CSD,

Tabela 11: Distribucija obravnavanih zakonskih parov glede na indeks uspešnosti svetovanja

IUS	Število parov	Število (f)
3	1	
4	2	
5	11	Mo=8
6	11	Me=7,2
7	14	$\bar{X}$ = 7,2
8	16	SD=1,6
9	7	IUS=7,2 ± 1,6
10	6	
11	2	
Skupaj	70	

Graf 6: Distribucija obravnavanih zakonskih parov glede na indeks uspešnosti svetovanja

preveč pričakujejo od tega procesa. Velikokrat ima vsak zakonec svojo predstavo o zaključku in rezultatu svetovanja, vsak ima drugačne želje v smislu cilja svetovanja, tako da zakonci v svetovalnem procesu doživljajo tudi razočaranja. Svetovalec ne sme podleči predstavam, željam ali celo zahtevam posameznega ali obeh zakoncev, ki se razvezujeta, ampak mora obdržati določeno mero distance in na ta način ostati nepristranski oziroma vsestransko pristranski.

Uspešnost svetovanja ni le v tem, o čemer so včasih zmotno prepričani nekateri zakonci, da svetovalec v svetovalnih razgovorih prepriča zakonca, da uredita medsebojne odnose in da potem ne pride do razveze zakonske zveze. Uspešnost svetovanja je prav tako v tem, da pomaga zakoncema preseči konfliktno situacijo do te mere, da se razvezeta na dostojen in kulturn način in ohranita toleranco v medsebojnih odnosih na nivoju, ki bo omogočal kvalitetno starševstvo.

Svetovalni proces v razveznem postopku je težko in odgovorno delo, katerega rezultat ima daljnosežne posledice za življenje zakoncev, ki se

razvezujeta, in bistveno vpliva na to, kako bosta kot starša funkcionirala v spremenjenih okoliščinah.

SKLEPNA MISEL

Iz teoretskih in empiričnih ugotovitev izhaja, da bi morale družbene institucije poiskati načine, poti in sredstva ne samo za reševanje že nastalih problemov, ampak tudi za njihovo preventivo v smislu poglobitve vzgoje in priprave mladih ljudi za zakonsko zvezo oziroma skupno življenje, ki vsebuje tudi skrb za otroke in prizadevanje za boljšo kvaliteto partnerskega in družinskega življenja. Če bi se ljudje poglobili v medsebojne odnose v svoji družini in prej zaznali prihajajočo krizo, bi preprečili poglobljanje nesporazumov in utrdili kvaliteto svojih zakonskih zvez oziroma zunajzakonskih skupnosti. In kadar ne bi bili sami kos zakonskemu konfliktu oziroma krizi, bi znali poiskati strokovno pomoč na začetku, ne pa šele na vrhuncu zakonske krize.

LITERATURA

- N. ABERCROMBIE, A. WARDE, K. SOOTHILL, J. URRY, S. WALBY (1995), Divorce, Single People and Alternative Households. V: -, *Contemporary British Society: A New Introduction to Sociology*. Cambridge: Polity Press (294–311).
- K. BOH (1989), European Family Life Patterns: A Reappraisal. V: K. BOH, M. BAK, C. CLASON, M. PANKRATOVA, J. QVORTUP, G. B. SGRITTA, K. WAERNES (ur.), *Changing Patterns of European Family Life: A Comparative Analysis of 14 European Countries*. London and New York: Routledge (265–298).
- S. D. FREEMAN (1985), Social Work Practice with Families. V: S. A. YELAJA, *An Introduction to Social Work Practice in Canada*. Scarborough, Ontario: Prentice-Hall (49–68).
- A. GIDDENS (1993), *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
- M. HARALAMBOS, R. Heald (1989), *Uvod u sociologiju*. Zagreb: Globus.
- A. KRISTANČIĆ (1984), *Metoda i tehnika savjetovališnog rada*, Zagreb: SZ.
- (1995), *Svetovanje in komunikacija*. Ljubljana: Združenje svetovalnih delavcev Slovenije, AA Inserco.
- B. PETZ (1981), *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Zagreb: SNL.
- M. SAVIĆ (1988), *Izbor bračnog druga, brak i bračna kriza*, Beograd.
- STATISTIČNI URAD REPUBLIKE SLOVENIJE (1996), *Rezultati raziskovanj št. 664: Prebivalstvo Republike Slovenije 1994*. Ljubljana.
- (1997), *Rezultati raziskovanj št. 685: Prebivalstvo Republike Slovenije 1995*. Ljubljana.
- (1998), *Statistični letopis 1997*. Ljubljana.
- (2001), *Statistični letopis 2001*. Ljubljana.
- (2003), *Statistični letopis 2003*. Ljubljana.
- K. ZUPANČIĆ (1993), *Zakonska zveza in družinska razmerja*. Ljubljana: Uradni list RS.

ZAKONSKIH PAROV SVETOVANJE IN SVETOVANJE INDEKS USPEŠNOSTI SVETOVANJA

Distribucija obravnavanih zakonskih parov glede na IUS je zelo blizu normalni, kar se veda na aritmetične sredine (7,2), modusa (8) in mediane (7,2) zelo blizu skupaj. Iz tega lahko sklepamo, da je IUS ustrezno definirani prav tako pa so tudi dobri obrabi lestvice spremenljivke, ki

5	11	Mo=8
6	11	Mo=7,2
7	14	$\bar{X}=7,2$
8	16	SD=1,6
9	7	IUS=7,2 ± 1,6
10	6	
11	2	
Skupaj	70	

Suzana Kraljić

DRUŽINSKA MEDIACIJA

USPEŠNO STARŠEVSTVO KLJUB NEUSPEŠNEMU PARTNERSTVU

UVOD

Ustava RS določa, da imajo starši pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica je lahko staršem odvzeta ali omejena samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon (1. odst. 54. člena ustave RS). S to ustavno določbo je podan temelj roditeljski pravici, ki je večplastna, saj zajema pravice in dolžnosti staršev, in med najpomembnejše pravice in dolžnosti sodi prav gotovo pravica staršev, da živijo z otrokom. Starši so glede izvrševanja roditeljske pravice enakopravni. Šele s prenehanjem skupnega življenja staršev je njihova enakopravnost okrnjena. Tisti od staršev, ki mu otrok ni bil dodeljen, ki torej ne živi z otrokom, ima pravico do osebnih stikov, kar pa je pogosto prav točka spora med staršema. Zato je zelo pomembno, da starša ob razvezi zakonske zveze poskušata rešiti vsa medsebojna razmerja. Če jih ne moreta sama, se lahko za pomoč obrneta na za to usposobljene institucije ali strokovnjake. Ena izmed takih možnosti je družinska mediacija.

POSLEDICE RAZVEZE S PRAVNEGA VIDIKA

Razveza zakonske zveze in razpad zunajzakonske skupnosti imata številne posledice: dodelitev otrok v varstvo in vzgojo, preživljanje otrok, osebni stiki, preživljanje zakonca in druge. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (Ur. l. SRS, št. 15/76; 30/86; 14/89; RS 13/94; 82/94; 29/95; 26/99; 70/2000; 64/2001) določa, da sodišče razveže zakonsko zvezo na podlagi sporazuma zakoncev ali na podlagi tožbe za razvezo zakonske zveze. Vsekakor je sporazumna razveza bolj human način, saj se zakonca sama dogovorita o var-

stvu, vzgoji in preživljanju skupnih otrok, o preživljanju nepreskrbljenega zakonca, o stanovanju in o delitvi premoženja (1. odst. 64. člena ZZZDR). Sodišče mora po uradni dolžnosti preveriti le dogovor o varstvu, vzgoji in preživljanju otrok ter o tem zahtevati tudi mnenje centra za socialno delo (3. odst. 64. člena ZZZDR). Kakor hitro se pojavi sum, da dogovor ne podaja optimalne rešitve, lahko sodišče tak predlog zavrne ter zakonca opozori, da predlog popravita ali dopolnita. Predlog mora biti torej v korist otrok. Pri razvezi na podlagi tožbe pa je zakoncema prav tako primarno prepuščeno, da se sama dogovorita, kako bo po razvezi urejeno varstvo, vzgoja in preživljanje ter kako bodo potekali osebni stiki. Če tega ne storita ali če dogovor ni v skladu z otrokovimi koristmi, odloči sodišče, ki lahko otroke dodeli enemu od staršev ali dodeli nekatere materi, druge očetu ali pa dodeli otroke v varstvo in vzgojo tretji osebi ali zavodu. Odločitev, da en otrok ostane pri enem, drug pri drugem od staršev ni najbolj ustrezna, saj lahko negativno vpliva na otrokov razvoj. Marsikdaj so otroci v času razveze drug drugemu opora in se med seboj zelo navežejo. Zato ločitev otrok ni najboljša rešitev. Sodišče naj bi izbralo to možnost le takrat, kadar res ne gre drugače, pri tem pa naj bi tudi upoštevalo želje otrok (Mitić 1980: 281; prim. tudi Kraljić 1997: 86 in sl.)

Ko sodišče odloča o dodelitvi otrok ob razvezi zakonske zveze ali razpadu zunajzakonske skupnosti, ugotavlja razmere, v katerih bodo živeli starši po razvezi oziroma razpadu zunajzakonske skupnosti. Ugotavlja stanovanjske, materialne, čustvene in intelektualne okoliščine. Ugotavlja torej, kateri od staršev je bolj primeren, da mu zupajo mladoletne otroke in otroke, nad katerimi je podaljšana roditeljska pravica. To za nadaljnje starševstvo ne bi bilo tako usodno, ko bi bilo »manj primernemu« staršu že od začetka in povsod omo-

gočeno, da se nemoteno vključuje v skupno skrb za otroke. V večini primerov ta starš ni motiviran ali je celo oviran pri izvajanju starševske vloge in tako počasi izgubi notranji, čustveni stik z otrokom ter pogosto tudi neha zanj skrbeti (Udovič 1997: 141). Kar v 95% je otrok ob razvezi dodeljen materam in zelo pogosto je podana obrazložitev, da otrok, zlasti mlajši, najbolj potrebuje mater. S to domnevo so očetje takoj postavljeni v drugo vrsto, saj že sama razveza pomeni fizično ločitev od otroka, ki ji nato piko na i postavi še sodna odločba.

Roditeljska pravica starša, ki mu otrok ni dodeljen, je marsikdaj zreducirana zgolj na plačevanje preživnine in na osebne stike. To ne pomeni, da je izgubil roditeljsko pravico, ampak da je omejen v njenem izvrševanju, kar je posledica prenehanja skupnega življenja staršev. Osebni stiki koristijo tako staršu kakor tudi otroku. Staršu je tako z osebnimi stiki omogočeno, da še naprej sodeluje v otrokovem razvoju ter da se ne pretrgajo čustveni vezi med njim in otrokom (Zupančič 1972: 402). Osebni stiki naj bi torej preprečili odtujitev otroka od starša. Vendar pa ne smemo pozabiti, da je primarna korist otroka in ne staršev. Osebni stiki torej ne smejo biti v škodo otroka.

Z dodelitvijo otroka v varstvo in vzgojo enemu od staršev se srečata dve samostojni pravici. Tako imamo starša, ki še naprej izvršuje roditeljsko pravico, in starša, ki ima pravico do osebnih stikov. Pravica do osebnih stikov pomeni omejitve pri izvrševanju roditeljske pravice, saj je gre za časovna obdobja, ki jih otrok preživi s staršem, ki mu ni dodeljen. Po drugi strani pa se mora starš, ki ima pravico do osebnih stikov, podrediti staršu, ki mu je otrok dodeljen, saj so osebni stiki namenjeni za stike z otrokom in ne vmešavanju v družino starša, ki mu je otrok dodeljen, in vnašanju odstopajočih vzgojnih metod (Coester-Waltjen 1994: 1065).

Pravica do osebnih stikov zajema pravico do obiska otroka, pravico do sodelovanja pri vzgoji, pravico peljati otroka na počitnice, pravico do kontaktiranja z otrokom (telefonski razgovori, pošta, email) itn. Ko se izvajajo osebni stiki, mora starš, pri katerem se otrok nahaja v okviru osebnih stikov, primerno poskrbeti za otrokovo varnost, varstvo, zdravje in oskrbo. V času osebnih stikov ta starš torej prevzame celotno funkcijo starševske pravice, kar vključuje tudi skrb za izvajanje otrokovih aktivnosti, morebitnih zadožitev, šolskih obveznosti, pomoč pri njih itn. (sodba vrhovnega

sodišča št. VS12017 z dne 6.3.1996 – računalniška baza vrhovnega sodišča RS).

Če osebni stiki niso v otrokovo korist, jih lahko sodišče odvzame ali omeji. Če otrok do osebnih stikov čuti odpor, je treba vsak primer posebej proučiti ter ugotoviti, kaj je razlog za otrokov odpor. Center za socialno delo je dolžan raziskati, zakaj otrok čuti odpor do osebnih stikov. Do odpora lahko pride zaradi otrokovih lastnih negativnih izkušenj, ki si jih je otrok pridobil v preteklosti (npr. strahu, spolne zlorabe, fizičnega nasilja, nezaupanja, razočaranja itn.). Marsikdaj pa se zgodi, da je odpor do starša, ki mu otrok ni dodeljen, pri otroku umetno sprožen. Starš, ki mu je otrok dodeljen, uporabi otroka kot orožje za maščevanje zoper drugega. Otroku vsadi lastne negativne izkušnje z zakoncem, kar se nato kaže kot negativna projekcija otroka do drugega starša. Tako ravnanje lahko pusti pri otroku dolgotrajne posledice. Pri osebnih stikih torej ni treba dokazati, da ima otrok korist od osebnih stikov s staršem, ki mu ni dodeljen, temveč je treba dokazati negativni vpliv stikov med staršem in otrokom, če je zahtevana prekinitev stikov (sodba vrhovnega sodišča št. VS11190 z dne 2. 3. 1995 – računalniška baza vrhovnega sodišča RS).

Drugi odst. 106. člena ZZZDR določa, da je tisti od staršev, pri katerem otrok živi, dolžan omogočiti osebne stike z drugim staršem. To pomeni, da je treba otroka duševno pripraviti na osebne stike (Zupančič 1995: 3). Starša, ki ne omogoča osebnih stikov, bi lahko bil neposredno prisiljen v izvrševanje osebnih stikov (npr. tako, da bi policija prišla po otroka in ga odpeljala k drugemu staršu, da bi lahko prišlo do osebnega stika). Vendar morajo biti osebni stiki v korist otroka, prisila pa to seveda ni. Zato se tudi ne izvršuje in se uporablja le denarne kazni, ki so učinkovito sredstvo le v primeru, kadar onemogočanje ali preprečevanje osebnih stikov izhaja iz sfere starša, ki mu je otrok dodeljen. Otrok pa lahko odklanja osebne stike tudi brez vpliva starša, ki mu je bil dodeljen (to je posebej opazno pri starejših otrocih, ki so že sami sposobni oblikovati in izraziti svoje želje in voljo). V takih primerih ni pravično, da je starš, ki mu je otrok dodeljen in bi moral omogočiti osebne stike z drugim staršem, kaznovan z denarno kaznijo. To lahko vpliva tudi na materialni status otroka. Pri višini zagrožene kazni je treba zato upoštevati načelo primernosti in socialne zaščite. Višina zagrožene denarne kazni naj bi bila taka, da je za zavezanca najmilejša, hkrati pa se z njo

doseže oziroma želi doseči namen izvršbe (sodba vrhovnega sodišča št. VS11826 z dne 5. 10. 1995 – računalniška baza vrhovnega sodišča RS). V skrajnem primeru lahko otrok zaradi neprestanega siljenja in prepričevanja v osebne stike tudi izgubi zaupanje do starša, ki mu je bil dodeljen. Zato je v takih primerih, kot rečeno, center za socialno delo dolžan raziskati razlog otrokovega odklonilnega ravnanja.

POSLEDICE RAZVEZE S PSIHOSOCIALNEGA VIDIKA

Družinskopravni spori izvirajo iz osebnih razmerij, ki so pogosto posledica čustvenih stisk in vplivajo na povečanje zaostrenosti v sporih. Družinskopravni spori vplivajo na vse člane družine, še zlasti na otroke. Starši žal marsikdaj uporabijo otroka kot orožje zoper drugega. Pri tem pozabljajo, da v taki situaciji najbolj trpi prav otrok, saj je njegova psihična in emocionalna sposobnost manj razvita kot pri starših. Otroci na ločitev staršev reagirajo različno:

- V obdobju od novorojenčka do treh let se otroci zelo intenzivno učijo, zato je še toliko bolj pomemben pozitiven in kontinuiran stik z osebo, na katero se otrok čuti vezanega. Pomembno je, da ima otrok reden stik, ki mu omogoči, da ohrani bližino in pozitivne izkušnje z navezno osebo.

- Otroci od treh do petih let starosti reagirajo na razvezo staršev s splošnimi strahovi, motnjami spanja, močenjem postelje, agresivnostjo in uporništvom. Čeprav so otroci v tej starosti na poti k večji samostojnosti, še vedno potrebujejo varnost in zaupanje. Tuja čustva iz okolja pogosto sprejmejo za lastna in se identificirajo s čustvi, ki jih imajo starši drug do drugega. Otroci se počutijo odgovorne za to, kar se dogaja v njihovem okolju, torej tudi za nesoglasje staršev. Otroci si pogosto želijo, da bi starša ponovno prišla skupaj. Starši jim lahko zelo pomagajo, če jim ločitev oziroma razvezo predstavijo na enostaven, njim razumljiv način, pri tem pa poskušajo ohraniti pozitivno razmerje do drugega starša.

- V starosti od šest do osem let otroci ne krivijo več sebe za razvezo staršev, a si kljub temu še vedno močno želijo stike z obema staršema. Ker staršev ne morejo več spraviti skupaj, pogosto reagirajo z žalostjo. Agresija je pogosto usmerjena zoper starša, pri katerem živijo. Svoje želje glede osebnih stikov lahko že zelo jasno izražajo, razen

kadar starši zahtevajo od njih odločitev, s katero se postavijo na stran enega od staršev (npr. izbira med počitnicami v gorah z mamo ali počitnicami na morju z očetom).

- Za otroke od devet do dvanajst let je značilno, da se ob razvezi zakonske zveze pogosto postavijo na stran enega od staršev. Navadno se postavijo na stran »slabotnejšega« in proti »močnejšemu in krivemu«.

- Čeprav mladostniki od trinajst do osemnajst let navadno zelo dobro poznajo spore med starši, reagirajo zelo čustveno, ko jih starši seznanijo z njihovo razvezo. Po eni strani se čutijo odgovorne, da pomagajo staršem v krizni situaciji, po drugi strani pa pogosto iščejo tolažbo v lastnih partnerskih zvezah. S težavo prenašajo finančne težave, s katerimi se srečajo starši ob razvezi (Haynes 1993: 134-138; Fischer 2000: 337).

Starši te reakcije otrok pogosto ne prepoznajo oziroma jo zaznajo, ko je že prepozno. Starši bi morali v sporih imeti vedno pred očmi, da še vedno lahko dobro sodelujejo na ravni starševstva, čeprav so odpovedali na ravni partnerstva. Čim uspešneje bodo v ločitvenem ali razveznem postopku sodelovali, tem bolje bo za otroke. Otroci so kljub svoji mladosti zelo dobri opazovalci najožjega okolja in zelo hitro zaznajo nepravilnosti. Ti negativni dogodki (prepiri med staršema, fizično nasilje) se v otrokovo zavest navadno vtisnejo zelo globoko in marsikaterega otroka spremljajo vse življenje, celo ko si ustvari lastno družino. Zato je pomembno, da starša sporazumno rešita medsebojne spore, saj je od njune odločitve marsikdaj odvisen otrokov razvoj. Svoj zakon naj končata na miroljuben in dostojanstven način. Prav družinska mediacija daje staršema priložnost, da se na dostojanstven način izogneta dolgotrajnemu pravljanju pred sodiščem, nadaljevanju konfliktnih situacij, sovraštvu, zlasti pa otroku prihranita vse to.

DRUŽINSKA MEDIACIJA

Mediacija je zunajsodna pot reševanja sporov, kjer tretja, nevtralna in nepristranska oseba (mediator), ki nima lastne moči sprejemanja odločitev, spodbuja stranke, da sklenejo pravnozavezujoč sporazum.

V okviru mediacije se družinska mediacija obravnava kot poseben primer. Metode in potek so identične kot pri mediaciji na drugih področjih

(npr. okoljevarstvena mediacija), vendar pri družinski mediaciji v fazi obdelave predmetov spora uporabljamo intervencijske tehnike iz sistemske družinske terapije, vendar ne s cilji družinske terapije, ampak z namenom odstranitve ovir komuniciranja (Bono-Hörler 1999: 29).

Cilji družinske mediacije so:

- sporazumna rešitev: cilj družinske mediacije je pravnozavezujoča rešitev, ki jo razvijeta sami stranki;

- ohranitev razmerja: cilji so oblikovati razmerje do bivšega partnerja po ločitvi oziroma razvezi, spodbujati razmerje med starši in otrokom ter jih pripraviti na posledice, ki izvirajo iz dogovorjenih ureditev partnerjev; ker starši pri razvezi marsikdaj niso sposobni komunicirati med seboj, jim mediator pomaga pri reorganizaciji družine;

- reorganizacija družine: prenehanje zakonske zveze ne pomeni tudi prenehanje razmerja med zakoncema, še zlasti če imata skupne otroke; cilj družinske mediacije je preprečiti psihične težave otrok in njihovo zlorabo otroka v postopku razveze (*ibid.*: 42-43).

Družinska mediacija je namenjena osebam, ki bodo kljub ločitvi ali razvezi še naprej v razmerju.

NAČELO VARSTVA NAJVEČJE OTROKOVE KORISTI KOT TEMELJNO NAČELO DRUŽINSKE MEDIACIJE

Evropska konvencija o uresničevanju otrokovih pravic (*European Convention on the Exercise of Children's Rights*, Ur. l. RS - MP, št. 26/99) je prva konvencija s področja družinskega prava, ki je določila uporabo mediacije, in sicer tako, da v 13. členu določa, da države pogodbenice spodbujajo mediacijo v zadevah z otroki, da bi preprečili ali rešili spore in se izognili postopkom pred pravosodnimi organi.

Načelo varstva otrokovih koristi je zajeto tudi v konvenciji ZN o otrokovih pravicah (Ur. l. RS - MP, št. 26/99). Pri vseh dejavnostih v zvezi z otroki, bodisi da jih izvajajo državne ali zasebne ustanove za socialno varstvo, sodišča, upravne oblasti ali zakonodajni organi, naj bodo glavno vodilo otrokove koristi (1. odst. 3. člen KOP). Prvi odst. 3. člena KOP ne določa nikakršnih izrecnih nalogov glede pravic otrok, priznanih v KOP. Domnevajo, da je 1. odst. 3. člena KOP uporaben v

povezavi z vsako določbo KOP in tudi z učinki, ki niso zajeti z izrazom dolžnosti v skladu s KOP (Detrick 1999: 90). Ta določba omogoča, da izraz *največja korist otroka* dobi konkretno vsebino v vsakem primeru posebej. Kaj je za otroka v določenih okoliščinah največja korist, je ocenjeno in določeno od primera do primera.

Eno izmed temeljnih načel mediacije je načelo nepristranskosti mediatorja v odnosu do strank. Ker pa so v družinskopravnih sporih pogosto prisotni tudi otroci, pride do stika dveh temeljnih načel, načela nepristranskosti in načela varstva otrokove koristi. Na prvi pogled pride do kolizije, vendar je treba načelo varstva otrokove koristi hierarhično dvigniti nad načelo nepristranskosti družinskega mediatorja, saj že iz priporočila R (98) 1 o družinski mediaciji izhaja, da mora mediator skrbeti za varstvo otrokove koristi. Če želi mediator zagotoviti varstvo največje otrokove koristi, ne more biti v odnosu do otroka nepristranski. Lojalnost mediatorja do otroka pomeni, da mora biti v razmerju do otroka pristranski. Mediator mora, poleg tega da skrbi za otrokovo največjo korist, ves čas mediacije opozarjati starše, da ustrezno poskrbijo za otroke. Mediator torej ves čas postopka spodbuja starše, da se osredotočijo na koristi otroka. Starše opozarja, da je njihova primarna odgovornost povezana z blaginjo otrok in s potrebo, da obvestijo otroke o dogodkih in se z njimi posvetujejo (8. tč. 3. člena priporočila R (98) 1 o družinski mediaciji). Mediator naj tako staršema kakor otroku pojasni, da se ločujeta oče in mama, ne oče, mama in otrok, in da starševstvo kljub prenehanju zakonske zveze traja naprej.

POLOŽAJ OTROK V MEDIACIJI

O vprašanju, ali naj bo otroka vključen v postopek mediacije ali ne, so stališča ločena. Zastopniki stališča, naj bo otrok vključen, navajajo, da lahko navzočnost otroka na posameznih mediacijskih srečanjih staršem neposredno pomaga, da se bolj zavejo svoje skupne odgovornosti. Udeležba v mediacijskem postopku tudi otroku daje priložnost, da izrazi svoje mnenje (Haynes 1993: 179). Tako stališče izhaja tudi iz KOP. Države članice KOP (torej tudi Slovenija) jamčijo otroku, ki je sposoben izoblikovati lastno mnenje, pravico prostega izrekanja o vsem, kar ga zadeva (torej tudi pri družinski mediaciji), o tehtnosti izraženih mnenj pa presojuje v skladu z otrokovo starostjo in zre-

lostjo (1. odst. 12. člena KOP).

Zagovorniki nasprotnega stališča, naj otroci ne bodo vključeni v postopek mediacije, pa ocenjujejo, da je lahko vpletanje otrok v dejanski postopek preveč občutljiva zadeva. Otrok naj bo zato zaščiten pred konflikti staršev. Kadar je v postopek mediacije vključen tudi otrok, je lahko mediator postavljen v položaj otrokovega odvetnika, kar ni združljivo z vlogo mediatorja. Mediator je tudi predstavnik otroka, saj njegova mnenja prenese staršem. Lahko se zgodi, da se mediator identificira s stališčem otroka, s tem pa tudi s stališčem enega od staršev. To pa je že vprašanje mediatorjeve nepristranskosti (Roberts: 141).

Tako eni kakor drugi pa so enotnega mnenja, da je treba otroka seznaniti z ločitvijo ali razvezo staršev na način, ki ustreza njegovi starosti, pri čemer naj sodelujeta oba starša. Namen mediacije je, da otroci spoznajo, da so starši kljub ločitvi ali razvezi še vedno sposobni komunicirati in sodelovati med seboj ter da so sposobni najti tako za starše kakor tudi za otroke najustreznejšo rešitev. Starši naj otrokom pojasnijo, da razveza ni krivda otrok in da ne bo vplivala na njihovo ljubezen, odgovornosti in dolžnosti do otrok (Proksch 1995: 150). Vzroke za razvezo naj otrokom pojasnijo na razumljiv in pošten način in tako, da otrok ne bo takoj padel v težke konflikte glede lojalnosti (Figdor 2000: 111). Ko starši seznanijo otroka z razvezo, se pri otroku pojavijo vprašanja, na katera želi imeti odgovore. Če mu starši tega ne pojasnijo na razumljiv in sprejemljiv način, si začne sam odgovarjati na svoja vprašanja. Tukaj stopi v igro otrokova domišljija: »Oče je odšel, ker me nima rad in ker nisem bil priden.« Če starši niso sposobni sami podati odgovore oziroma ustrezna pojasnila otroku, je to lahko narejeno s pomočjo mediatorja, ki vodi starše skozi mediacijski postopek, da sama sebi, zlasti pa otroku podata odgo-

vore na izrečena in neizrečena vprašanja.

Menim, da bi bilo treba vključiti otroka v mediacijo v tistih zadevah, ki se nanašajo nanj (npr. dodelitev otroka, ureditev osebnih stikov), medtem v zadevah, ki se nanašajo le na odnose med staršema (npr. delitev skupnega premoženja, ureditev preživljanja nepreskrbljenega zakonca), otrokova navzočnost ni potrebna.

SKLEPNE MISLI

Ko pride do razveze zakonske zveze, je to dogodek, ki vpliva na otroke in na zakonca sama, pa tudi na druge osebe, ki so povezane z njimi (npr. stari starši). Kaj je za otroka bolje? Je bolje, da živi v življenjski skupnosti, kjer so odnosi med staršema že tako skaljeni (npr. vsakodnevno fizično in psihično nasilje med starši), da ni mogoče pričakovati vzpostavitve normalnega družinskega življenja? Je bolje, da se taka življenjska skupnost staršev prekine in se starši razvežejo? Dokazano je, da razveza zakonske zveze na otrocih pusti manj škode kakor dolgotrajno kreganje staršev (Bono-Hörlner 1999: 46). Starši naj ne bi zlorabljali otrok kot orožje zoper drugega, da bi dosegli in izpolnili lastne cilje. Zato je zelo pomembno, da ob razvezi zakonske zveze postavijo v ospredje interese otrok. Za mnoge starše je to zelo težko. Po skaljenih medsebojnih odnosih jim je težko najti način komuniciranja, ki ne bo le nadaljevanje in zaostritev njunih odnosov. Otroci staršev, ki tudi po razvezi zakonske zveze obdržijo dobre medsebojne stike, zelo malo trpijo zaradi razveze zakonske zveze. Zato je zelo pomembno, da starša pozorno uredita vsa vprašanja, ki se nanašajo na roditeljsko pravico (komu bo otrok dodeljen v varstvo in vzgojo, preživljanja, urejanje pomembnih zadev, osebni stiki).

LITERATURA

- C. BONO-HÖRLER (1999), *Familienmediation im Bereiche von Ehetrennung und Ehescheidung: Eine interdisziplinäre Betrachtung unter besonderer Berücksichtigung der Rolle des Rechts und der Rechtsanwälte*. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag.
- S. DETRICK (1999), *A Commentary on the United Convention on the Rights of the Children*. Haag: Martinus Nijhoff Publisher.
- H. FIGDOR (2000), Die Rache der Geister: Über Abgrenzung und Miteinander von Mediation und Erziehungsberatung. V: E. TÖPEL, A. PRITZ (ur.), *Mediation in Österreich*. Dunaj: Orac (109–136).
- U. FISCHER (2000), Mediation in Familienrecht. V: M. HENSSLER, L. Koch Ludwig (ur.), *Mediation in der Anwaltpraxis*. Bonn: Deutscher Anwaltverlag (309–355).
- J. GERNHUBER, D. COESTER-WALTJEN (1994), *Lehrbuch des Familienrechts* (4. izdaja). München: C. H. Beck.
- J. HAYNES (1993), *Scheidung ohne Verlierer: Ein neues Verfahren, sich einvernehmlich zu trennen*. München: Kösel.
- S. KRALJIĆ (1997), Dodeljevanje otrok v vzgojo in varstvo ter urejanje osebnih stikov po ZZZDR in pravi držav bivše SFRJ. V: *Novejše tendence razvoja otroškega prava v evropskih državah: prilagajanje otroškega prava v Republiki Sloveniji*. Zbornik referatov in razprav z mednarodne znanstvene konference z dne 25. in 26. novembra 1996. Maribor: Inštitut za civilno, primerjalno in mednarodno zasebno pravo pri Pravni fakulteti Univerze v Mariboru (85–101).
- M. MITIĆ (1980), *Porodično pravo u SFRJ*. Beograd: Novinsko-izdavačka ustanova Službeni list SFRJ OOUR Knjige.
- R. PROKSCH (1995), Praxiserfahrung mit Vermittlung (Mediation) in streitigen Sorge- und Umgangsrechtsverfahren. V: *Mediaton: Die andere Scheidung*. Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- M. ROBERTS (1997), *Mediation in Family Disputes: Principles of Practice* (2. izdaja). Aldershot: Arena.
- F. UDOVIČ (1997), Z mediacijo do vzajemnega starševstva. V: *Novejše tendence razvoja otroškega prava v evropskih državah: prilagajanje otroškega prava v Republiki Sloveniji*. Zbornik referatov in razprav z mednarodne znanstvene konference z dne 25. in 26. novembra 1996. Maribor: Inštitut za civilno, primerjalno in mednarodno zasebno pravo pri Pravni fakulteti Univerze v Mariboru (140–150).
- K. ZUPANČIČ (1972), Nekatera vprašanja pravice staršev do osebnih stikov z otrokom. *Pravnik*, 10–12: 398–407.
- (1995), Nekateri problemi izvrševanja osebnih stikov med otrokom in starši. *Pravna praksa* 1: 2–4.

FRANCE KRESAL

SOCIALNA POLITIKA NA SLOVENSKEM DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

KOT VIR ZA ZGODOVINO SOCIALNEGA DELA

France Kresal je doktor zgodovinskih znanosti, znanstveni svetnik na inštitutu za novejšo zgodovino in sodelavec filozofske fakultete univerze v Ljubljani pri podiplomskem študiju za področje gospodarske in socialne zgodovine.

Socialna politika je umeščena v zgodovinski in gospodarskopolitični okvir. Na pregleden način so predstavljene ustanove za izvajanje socialne politike, socialnega zavarovanja, javnega zdravstva, socialnega skrbstva in delavske zaščite z navedbo njihovih osnovnih dejavnosti in pristojnosti. V obdobju liberalnega kapitalizma so se socialne razmere zaostrele, socialni problemi pa povečali do tolikšne mere, da jih država in družba nista mogli več reševati samo z metodami socialnega skrbstva in dobroteljnosti. Z izgradnjo socialnega zavarovanja in ustanov delavske zaščite se je razvila državna socialna politika, ki ni več samo reševala revščine, pomagala prizadetim in popravljala največje socialne krivice, ampak je tudi preventivno reševala socialne probleme, in socialna politika je postajala vzporedna gospodarski politiki. Metodološko so predstavljeni viri za zgodovino socialne politike na Slovenskem do druge svetovne vojne po ustanovah za izvajanje socialne politike, ki so bile ob svojem delovanju ustvarjalke arhivskih fondov. Nakazana so nahajališča pomembnejših arhivskih virov za zgodovino socialne politike v slovenskih arhivih.

Ključne besede: socialno zavarovanje, javno zdravstvo, socialno skrbstvo, delavstvo.

Ana Kralj

ZAPORI ZA REVNE, TABORIŠČA ZA IMIGRANTE?

Ana Kralj je doktorska študentka sociologije vsakdanjega življenja na fakulteti za družbene vede univerze v Ljubljani in mlada raziskovalka na znanstveno-raziskovalnem središču univerze na Primorskem.

Globalizacijo razumemo kot svetovno razširjanje neoliberalnega kapitalizma. To ni zgolj ekonomski, je tudi kulturno-ideološki proces, ki nenehno reproducira svetovno revščino tako v državah svetovnega centra kot – še toliko bolj – na svetovni periferiji. Eden od učinkov globalizacijskih procesov je kriminalizacija revščine (v centralnih državah svetovnega sistema) in konfinacija »ilegalnih« imigrantov (iz svetovne periferije). Diferenciacijo »odvečnega prebivalstva« opravljajo demokratične države zahodnega sveta, ki krepijo svojo nadzorovalno in kaznovalno funkcijo in slabijo svoje redistributivne socialnoblaginjske intervencije.

Ključne besede: globalizacija, revščina, ilegalne migracije, penalna država.

Irena Rožman, Duška Knežević Hočevar

TISKANI MEDIJI O NASILJU NAD ŽENSKAMI V DRUŽINI

Irena Rožman, dr. etnologije in kulturne antropologije; asistentka z doktoratom na Inštitutu za medicinske vede ZRC-SAZU. Duška Knežević Hočevar, doc.; dr. zgodovinske antropologije; znanstvena sodelavka na Inštitutu za medicinske vede ZRC-SAZU.

V Sloveniji je malo raziskav na temo družine. Navadno so nesistematične, celo naključne. Podobno je na področju raziskav, ki se ukvarjajo z nasiljem v družini. Šele od leta 1999 jih je več, kar časovno sovпада z dejavnostjo nevladnih organizacij, zlasti kampanje boja proti nasilju nad ženskami. V tem pogledu tiskani mediji niso izjema. Tudi večje število člankov zasledimo prvič leta 1999, v letu, ko je bila v Sloveniji tako v strokovni kot laični javnosti prav tako prvič razpoznana pomembnost kampanje boja proti nasilju nad ženskami. Med prednostnimi temami medijskih obravnjav v obdobju od 1998

do 2003 so bile take, ki so bralsko javnost obveščale o vrstah nasilja nad ženskami v družini, o dejavnih tveganja za nasilje tako pri žrtvi kot pri storilcu in o posledicah in dinamiki nasilja. Avtorji zapisov so med drugim presojali govor o nasilju nad ženskami v družini, pri čemer so poudarjali, da je ta v javnih razpravah še vedno tabuiziran. Razloge za to so videli zlasti v odsotnosti izobraževalnih programov o nasilju, šibki povezanosti pristojnih institucij, ki se ukvarjajo z nasiljem, in pomanjkanju celostnega zakona o nasilju.

Ključne besede: raziskovanje medijev, diskriminacija žensk, dinamika nasilja.

Darja Kuzmanič Korva

CENTRI ZA SOCIALNO DELO – SPODBUJEVALCI SINERGIJE NA PODROČJU SOCIALNEGA VARSTVA
Mag. Darja Kuzmanič Korva je sekretarka skupnosti CSD – vodja strokovne službe.

Uresničevanje nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005 je pomembna naloga centrov za socialno delo. Na podlagi tega dokumenta je bila izdelana vizija razvoja celotnega področja, ne le centrov. V strategiji razvoja je bila opredeljena nova, sodobna podoba centrov. Izoblikovan je bil standard izvedbe posameznih nalog, ki se opravljajo z javnim pooblastilom ali po drugih zakonih, opredeljene socialnovarstvene storitve in definirana vloga koordinatorja dejavnosti na lokalnem nivoju. V središče je postavljen uporabnik, ki mu je zagotovljen dostop do mreže vseh izvajalcev. Naloge koordinatorja socialnovarstvene dejavnosti v lokalni skupnosti so opredeljene kot dograditev sistema storitev. Z vizijo razvoja so centri stopili v novo obdobje. Z zakonom določenih nalog ni mogoče reševati samo s postopki, zato je poudarjen razvoj strokovnih metod in oblik dela, brez katerih ni mogoče opravljati javnih pooblastil. Koordinacija mreže na lokalnem nivoju pa je obudila skupnostni pristop in sinergijo vseh izvajalcev v socialno varstveni mreži.

Ključne besede: nacionalni program socialnega varstva, centri za socialno delo, standard izvajanja nalog, prenova.

Barbara Kobal, Nino Rode, Liljana Rihter, Jelka Zorn

PRIPRAVA EVALVACIJE IZVEDBE PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA

Mag. Barbara Kobal je višja raziskovalka na inštitutu RS za socialno varstvo. Mag. Nino Rode, dr. Liljana Rihter in dr. Jelka Zorn so asistenti na fakulteti za socialno delo univerze v Ljubljani.

Za konkretno izvedbo evalvacije na področju socialnega varstva je treba poleg modela pripraviti še ustrezne merske instrumente, ki naj bi odgovorili na vprašanje, ali so zastavljeni cilji posameznih socialnovarstvenih programov doseženi in kakšna je kakovost dela. Zastavljeni cilji so dvojni, na eni strani tisti, ki so splošno določeni po nacionalnem programu socialnega varstva, na drugi pa konkretni cilji posameznih organizacij. Zlasti zadnje, o katerih predpostavljamo, da so v različnih skupinah programov različni, je mogoče odkriti z uporabo metode fokusnih skupin. Za izvedbo evalvacij predlagamo model CPPOA (*cost-procedure-process-outcome analysis* – analiza virov, postopkov, procesov in izidov) Briana T. Yatesa. Za določanje kriterijev evalviranja v posamičnih vrstah programov smo razvili načrt izvedbe fokusnih skupin. Fokusne skupine smo izvedli za programe prve socialne pomoči kot kriznih centrov za intervencije in kratkotrajne namestitve ter storitev institucionalnega varstva starejših oseb. Na podlagi tako dobljenih rezultatov predlagamo posebne kriterije za evalvacijo na teh dveh področjih.

Ključne besede: kriteriji evalvacije, fokusne skupine, navodila za evalvacijo.

Žarko Tepavčević

RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE IN USPEŠNOST SVETOVANJA ZAKONCEM NA CSD LJUBLJANA – ŠIŠKA
Mag. Žarko Tepavčević, univerzitetni diplomirani socialni delavec, je višji svetovalec na področju družine na centru za socialno delo Ljubljana – Šiška.

Analiza populacije vseh zakonskih parov, ki so bili obravnavani na centru za socialno delo Ljubljana – Šiška v letu 1995, je pokazala, da je odnos med zakoncema (hkrati pa tudi med zakoncema in

svetovalcem) je v začetnem kontaktu v 70 % slab in se izboljšuje po fazah svetovanja. Svetovalci CSD Ljubljana – Šiška so večino postopkov končali v smislu zadovoljive (34 %), dobre (21 %) in zelo dobre (16 %) kvalitete razrešitve krize zakonske zveze. Avtor iz spremenljivk, ki so povezane z delom, sposobnostjo, strokovnostjo in angažiranostjo svetovalcev, sestavi sintetično spremenljivko – indeks uspešnosti svetovanja (IUS), ki zelo dobro distribuira (distribucija je blizu normalni) obravnavano populacijo (vrednosti aritmetične sredine, modusa in mediane so zelo blizu skupaj). Rabi mu kot kvantitativen kazalnik uspešnosti svetovanja zakonskim parom v razveznem postopku in na njegovi podlagi ugotavlja, da je bilo svetovanje zakonskim parom v letu 1995 na CSD Ljubljana – Šiška uspešno.

Ključne besede: kvaliteta, začetni kontakt, vzajemni odnos, faze procesa, zaupanje, komunikacija.

Suzana Kraljić

DRUŽINSKA MEDIACIJA

USPEŠNO STARŠEVSTVO KLJUB NEUSPEŠNEMU PARTNERSTVU

Mag. Suzana Kraljić je mlada razskovalka in asistentka za družinsko pravo in mednarodno zasebno pravo pri pravni fakulteti univerze v Mariboru

Ob razvezi zakonske zveze pride do različnih pravnih posledic. Še zlasti je pomembna ureditev razmerij med starši in otroci za čas po razvezi, saj razveza nima le pravnih posledic, temveč na otroke vpliva tudi s psihosocialnega vidika. Nevednost, nesposobnost in neobzirnost staršev lahko pri otroku pustijo trajne posledice. Družinska mediacija lahko pripomore k normaliziranju odnosov med staršema, še posebej v razmerju do otrok. Zato je treba seznaniti otroke z razvezo ter jim dati možnost, da tudi sami povedo svoje mnenje. Mediator pa mora ves čas postopka mediacije paziti na varstvo otrokovih koristi. Osrednji problem staršev po razvezi so pogostio prav osebni stiki. Namesto da bi z osebnimi stiki ohranjali pristne odnose, jih zlorablajo za lastne cilje. S pomočjo mediacije starši in otrok spoznajo, da starševstvo ne preneha z razvezo.

Ključne besede: družinska mediacija, razveza, otroci, osebni stiki.

Jana Rožman, Duška Knežević Ročevar

PRINTED MEDIA ON THE VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE FAMILY

Dr. Jana Rožman is an ethnologist and cultural anthropologist, and researcher at the Institute of Social Sciences of the Slovenian Academy of Sciences and Arts Scientific Research Centre. Dr. Duška Knežević Ročevar is an historical anthropologist and Research Fellow at the same Institute.

Studies on family are scarce in Slovenia, and even those are usually random and unsystematic. Consequently, there is little research that deals with violence in the family. Only since 1999, the number of studies on violence has increased, particularly in the months when the campaign addressing violence against women took place. The printed media are not an exception. Press clippings on violence in the family emerged in a greater number in 1999, when Slovenian professional and lay public acknowledged the importance of that campaign. In their discussions of violence against women in the family in the years 1999–2003, journalists gave priority to themes like types of violence, risk factors in the victim and the perpetrator, and the consequences and dynamics of violence. They stressed

Uredništvo revije *Socialno delo* je leta 2003 sprejelo pomembno nalogo: zagotoviti, da bi vsi strokovnjaki, ki delujejo na področju socialnega dela, imeli priložnost, da se izmenjujejo informacije o svoji strokovni dejavnosti. V ta namen je bilo potrebno ustvariti platformo, na kateri bi strokovnjaki iz različnih strok in regij lahko izmenjevali izkušnje, razpravljali o problemih in iskali rešitve. Revija *Socialno delo* je bila prva platforma, na kateri so strokovnjaki iz različnih strok in regij lahko izmenjevali izkušnje, razpravljali o problemih in iskali rešitve. Revija *Socialno delo* je bila prva platforma, na kateri so strokovnjaki iz različnih strok in regij lahko izmenjevali izkušnje, razpravljali o problemih in iskali rešitve.

Ključne besede: revija *Socialno delo*, strokovna dejavnost, izmenjava izkušenj, platforma, revija *Socialno delo*.

Uredništvo revije *Socialno delo* je leta 2003 sprejelo pomembno nalogo: zagotoviti, da bi vsi strokovnjaki, ki delujejo na področju socialnega dela, imeli priložnost, da se izmenjujejo informacije o svoji strokovni dejavnosti. V ta namen je bilo potrebno ustvariti platformo, na kateri bi strokovnjaki iz različnih strok in regij lahko izmenjevali izkušnje, razpravljali o problemih in iskali rešitve. Revija *Socialno delo* je bila prva platforma, na kateri so strokovnjaki iz različnih strok in regij lahko izmenjevali izkušnje, razpravljali o problemih in iskali rešitve. Revija *Socialno delo* je bila prva platforma, na kateri so strokovnjaki iz različnih strok in regij lahko izmenjevali izkušnje, razpravljali o problemih in iskali rešitve.

Editor's notes

This information should be published in the previous issue of *Socialno delo*: namely, that the major editorial work was done by Darja Zaviršek. The contributions of Lena Dominelli, Elena Iarskaia – Smirnova in Dietke Sanders were translated by Polona Mesec.

Our journal will change its design next year. The change is indicated here, although more because of the occasion than for aesthetic reasons. Namely, this year we celebrate the 50th anniversary of social work education in Slovenia, and the jubilee is marked with a special logo, which has replaced our usual logo on the cover (from which it is derived). This year, it will accompany all products of the educational institution that publishes this journal, and which has good reasons to celebrate, as it has grown from a two-year professional school first to a four-year technical college, and quite recently to a faculty.

Liljana Rüter in dr. Jelka Zorn so avtorici tega prispevka na konferenci o socialnem delu, ki jo organizira Univerza na Ljubljani.

Za konkretno izvedbo evalvacije na področju socialnega varstva je treba poleg modela pripraviti še ustrezne merilne instrumente, ki naj bi odgovorili na vprašanje, ali so zastavljeni cilji posameznih socialnih varstvenih programov doseženi in kakšno je takovost dela. Zastavljeni cilji so dvojni, na eni strani tiht, ki so splošno določeni po nacionalnem programu socialnega varstva, na drugi pa konkretni cilji posameznih organizacij. Zlasti zadnje, o katerih predpostavljamo, da so v različnih skupinah programov različni, se je mogoče odčitati z uporabo metode fokusnih skupin. Za izvedbo evalvacije predlagamo model CPPOA (cross-procedure-process outcome analysis) – analiza virov, postopkov, procesov in izidov (Briana T. Yates). Za določanje kriterijev evalvacije v posameznih vrstah programov, smo razvili načrt izvedbe fokusnih skupin. Fokusne skupine smo izvedli za programe prve socialne pomoči kot križnih centrov za intervencije in kratkotrajne namenske ter storitev institucionalnega varstva starejših oseb. Na podlagi tako dobljenih rezultatov predlagamo posebne kriterije za evalvacijo na teh dveh področjih.

Ključne besede: kriteriji evalvacije, fokusne skupine, navodila za evalvacijo

Žarko Tepavčević

RAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE IN USPEŠNOST SVETOVANJA ZAKONCEM NA CSD LJUBLJANA – ŠIŠKA
Mag. Žarko Tepavčević, univerzitetni diplomirani socialni delavec, je viši svetovalec na področju družine na centru za socialno delo Ljubljana – Šiška.

Analiza populacije vseh zakonitih parov, ki so bili obravnavani na centru za socialno delo Ljubljana – Šiška v letu 1995, je pokazala, da je odnos med zakonca (hkrati pa tudi med zakonca in

A B S T R A C T S

France Kresal

SOCIAL POLICY IN SLOVENIA UNTIL WW2 AS A SOURCE FOR A HISTORY OF SOCIAL WORK

Dr. France Kresal is a historian, a scientific consultant at the Institute for recent history, and an associate of University of Ljubljana Faculty of Arts' graduate studies in economic and social history.

Social policy is placed in an historical and economical-political frame. The institutions that carried out social policies, social insurance, public health, social security, and labour protection are surveyed, and their basic activities and competences are described. In the period of liberal capitalism social conditions aggravated, and social problems increased to the point where the state and the society could no longer solve them merely with the methods of social security and charity. Through building social security and the institutions of labour protections the state developed a social policy, which not only solved problems related to poverty, aiding the affected and rectifying the greatest social injustices, but also preventively solved social problems, and social policy became parallel to economical policy. A methodology is presented to examine sources for the history of social policy until WW2 in institutions whose tasks included maintaining archives. Finally, the paper indicates where more important archives containing pertinent material are located.

Keywords: social security, public health, social welfare, labour.

Ana Kralj

PRISONS FOR THE POOR, CAMPS FOR IMMIGRANTS?

Ana Kralj is a doctoral candidate in sociology of everyday life at University of Ljubljana Faculty of Arts and a junior researcher at University of Primorska scientific research centre.

'Globalisation' is understood as the global spreading of neo-liberal capitalism. It is not only an economical but also a cultural-ideological process, which continually reproduces global poverty, in Western countries no less than others. One of the effects of the processes of globalisation is the criminalisation of poverty (in the central countries of the world system) and the confinement of 'illegal' immigrants (in its 'periphery'). The differentiation of the 'redundant population' is carried out by democratic Western states, which strengthen their controlling and penalising functions and weaken their redistributive social welfare interventions.

Keywords: globalisation, poverty, illegal migrations, penal state.

Irena Rožman, Duška Knežević Hočevar

PRINTED MEDIA ON THE VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE FAMILY

Dr. Irena Rožman is an ethnologist and cultural anthropologist, and researcher at the Institute of Medical Sciences of the Slovenian Academy of Sciences and Arts Scientific Research Centre. Dr. Duška Knežević Hočevar is an historical anthropologist and Research Fellow at the same Institute.

Studies on family are scarce in Slovenia, and even those are usually random and unsystematic. Consequently, there is little research that deals with violence in the family. Only since 1999, the number of studies on violence has increased, particularly in the months when the campaign addressing violence against women took place. The printed media are not an exception. Press clippings on violence in the family emerged in a greater number in 1999, when Slovenian professional and lay public acknowledged the importance of that campaign. In their discussions of violence against women in the family in the years 1998-2003, journalists gave priority to themes like types of violence, risk factors in the victim and the perpetrator, and the consequences and dynamic of violence. They stressed

ABSTRACTS

that the public discourse on violence against women in the family is still a taboo. The journalists mainly attributed it to the absence of suitable educational programmes on violence in Slovenia, and to poor connections among the institutions that have jurisdiction over, or are dealing with, violence in the family. They pointed out that in Slovenia needs a comprehensive legislation on violence.

Keywords: media research, discrimination of women, dynamic of violence.

Darja Kuzmanič Korva

CENTRES OF SOCIAL WORK – STIMULATORS OF SYNERGY IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION

Darja Kuzmanič Korva, M. A., is Head of the technical service of Community of Centres of Social Work.

An important task of centres of social work is the accomplishment of the National Programme of Social Protection until 2005. On the basis of this document a platform for the development of the whole field (not only of the centres) was elaborated. The developmental strategy defined a new, contemporary image of the centres. Standards were designed for the achievement of individual tasks that are carried out by public mandate or by law, and social protection services were defined, as was the role of local coordinator. The user has come become central and is granted access to the network of all providers. The task of the coordinator of social protection in the local community is defined as the completion of the system of services. With the platform, the centres entered a new period. The tasks specified by the law cannot be accomplished by procedures alone; hence, the development of methods and techniques is emphasised, without which the public mandate cannot be carried out. Furthermore, the idea of coordination of the network on the local level promotes community approach and the synergy of all providers of social protection.

Keywords: national programme, centres of social work, standards of achievement, reform.

Barbara Kobal, Nino Rode, Liljana Rihter, Jelka Zorn

PREPARATION FOR THE EVALUATION OF THE ACCOMPLISHMENT OF SOCIAL PROTECTION

Barbara Kobal, M. A., is a senior researcher at Republic of Slovenia Institute for Social Protection. Nino Rode, M. A., Dr. Liljana Rihter and Dr. Jelka Zorn are assistant lecturers at University of Ljubljana Faculty of Social Work.

What the task of evaluation in the field of social protection calls for, beside a model, are suitable instruments of measurement, which should reveal whether the aims of individual social protection programmes are achieved, and what is the quality of their work. The aims are of two kinds: on the one hand are those that are generally determined in the National Programme of Social Protection, and on the other hand are the concrete aims of each organisation. The latter, supposed to differ from one group of programmes to another, may be recognised by the use of focus groups. The paper presents how focus groups were planned, and sums up the main points from the analysis of discussions in focus groups for the programmes of first social aid, crisis centres for interventions and short-term placing, and the service of institutional care of the aged.

Keywords: evaluation criteria, focus groups, instructions for evaluation.

Žarko Tepavčević

DIVORCE AND THE EFFECTS OF SPOUSAL COUNSELLING AT THE CENTRE OF SOCIAL WORK LJUBLJANA – ŠIŠKA

Žarko Tepavčević, M. A., is a social worker and a senior family counsellor at the Centre of Social Work Ljubljana – Šiška.

The analysis of the population of all married couples in crisis that were counselled at the Centre of Social Work Ljubljana – Šiška shows that the relationship between the spouses (as well as between the spouses and the counsellor) is initially bad in 70 % of cases, but it improves in the later stages of

counselling. Counsellors at the Centre have concluded the majority of cases with satisfactory (21 %), good (21 %) and very good (16%) solution of the marital crisis. From the variables related to the work of counsellors the author composes a synthetic variable, the index of the efficiency of counselling, which distributes the discussed population very well (the values of arithmetic mean, modus and median are very close together). It is used as a quantitative indicator of the effects of marital counselling in the process of divorce.

Keywords: initial contact, phases, index of efficiency.

Suzana Kraljić

FAMILY MEDIATION

SUCCESSFUL PARENTHOOD DESPITE UNSUCCESSFUL PARTNERSHIP

Suzana Kraljić, M. A., is a junior researcher and an assistant lecturer in family law and international private law at University of Maribor Faculty of Law.

Divorce has many legal consequences. Amongst them, regulation of the relationship between parents and children is especially important, because divorce also has psychosocial consequences for children. Family mediation can help normalise the relationship between parents, and particularly their relation to children. Children should be fully informed about the divorce, and they should have an opportunity to express their opinion. The mediator must pay attention to the child's best interests throughout the process. Contacts with children are often the central problem of divorcing parents. Instead of maintaining genuine relations with their children, they may abuse them for their own purposes. Mediation helps parents and children realise that parenthood does not end with divorce.

Keywords: divorce, children, personal contact.

UNIVERSITÄT SIEGEN
Prof. Dr. Sabine Hering,
Dr. Kurt Schilde,
Dipl. Päd. Dagmar Schulte

UNIVERSITEIT UTRECHT
Prof. Dr. Berteke Waaldijk

Welfare beyond the "Iron Curtain"
History of Social Work in Eastern Europe 1900-1960
17th – 18th September 2005
Haus Annaberg, Bonn - Bad Godesberg

Saturday 17/9/2005

- 14.30 Opening of Conference
- 15.00 Prof. Dr. Sabine Hering and Prof. Dr. Berteke Waaldijk:
 - Comparing the Welfare History of eight Eastern European Countries
 - Reinterpretation of the "whole" European Welfare History
- 16.00 Coffee break
- 16.15 - 18.30 Guided tour through the exhibition: "Never stop looking at the Needy" - Welfare in Eastern Europe
- 19.00 Academic Banquet. Dinner Speech: Prof. Dr. Walter Lorenz, Bozen

Sunday 18/9/2005

- 9.30 – 12.30 Focus Eastern Europe
 - Session 1: Child Care and Child Relief
 - Session 2: Women's Movement and Welfare Education
 - Session 3: Gender Aspects in Social Work
 - Session 4: Different Religions – different Charity-Models
 - Session 5: Welfare in Rural Districts
 - Session 6: Health Care and Social Care
 - 12.30 – 13.30 Lunch
 - 13.30 – 14.30 Dr. Kurt Schilde/Dipl. Päd. Dagmar Schulte
 - Presentation of the Publications
 - 14.30 – 15.00
Prof. Dr. Sabine Hering/Prof. Dr. Berteke Waaldijk
 - Future perspectives
 - 15.00 Coffee and Farewell
- For further information please contact: schulte@werknetz.com

Keywords: evaluation criteria, focus groups, instructions for evaluation.

Zarko Tepavčević

DIVORCE AND THE EFFECTS OF SPOUSAL COUNSELLING
AT THE CENTRE OF SOCIAL WORK LJUBLJANA - ŠIŠKA

Zarko Tepavčević, M. A. is a social worker and a senior family counsellor at the Centre of Social Work Ljubljana – Šiška.

The analysis of the population of all married couples in crisis that were counselled at the Centre of Social Work Ljubljana – Šiška shows that the relationship between the spouses (as well as between the spouses and the counsellor) is initially bad in 70 % of cases, but it improves in the later stages of

KAKO NAJ BO UREJENO BESEDILO ZA OBJAVO V ČASOPISU SOCIALNO DELO

ODDAJA

Prispevek, poslan za objavo v *Socialnem delu*, ne sme biti v postopku za objavo v drugi reviji ali drugem mediju.

Besedilo je treba oddati v elektronski obliki. Zapisano naj bo v formatu WORD ali RTF. Oddate ga lahko na disketi (standardni 3,5-palčni), ali še bolje, pošljete kot pripenko po elektronski pošti.

FORMAT

Teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije naj bodo dolgi okoli ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki vred). Druga besedila (poročila, recenzije) naj imajo okoli pol avtorske pole. Pisma naj bodo kratka in naj takoj preidejo k stvari.

Besedilo naj ima dvojen razmik med vrsticami in enotno velikost črk 12 pik. Biti mora neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številčenja odstavkov! Pri alinejah na začetku vrstice ne uporabljajte »bulitov«, črnih pik, temveč samo navadne pomišljaje!

Vmesni naslovi lahko imajo največ tri nivoje. Oštevilčite jih na standarden način (1., 1.1., 1.1.1. ...), in sicer ročno – ne uporabljajte avtomatičnega številčenja naslovov!

Citate označite z narekovaji in NE z ležečo pisavo! Ležečo ali podčrtano pisavo (ki sta ekvivalentni) uporabljajte samo za poudarjeno besedilo, za naslove knjig in revij (gl. spodaj) in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove razdelkov v besedilu ipd.

Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, *et al.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: ... igra [play] ...; s tem zaznamujete tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: »... [družina] ima funkcijo ...«, »... vse tuje besede [...] in latinske ...«.

Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Tega pravila se ni treba držati le, če citirate besedilo, ki rabi velike črke.

OPOMBE

Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene na konec besedila pred bibliografijo. Ne uporabljajte računalniškega formata opomb! V glavnem besedilu označite opombo z njeno zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript* (»nadpisano«). V taki pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe. Opombo dodajte samo, če je res nujno. Bibliografskih opomb (tj. takih, katerih poglavitna vsebina je navedba vira) ne sme biti.

Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov urejevalnikov besedil!

VIRI

Avtor/ica mora sam/a zaprositi za dovoljenje, če prispevek vsebuje gradivo, ki zapade avtorskim pravicam, in a vse tako gradivo mora biti opremljeno z navedbo vira.

Na koncu besedila postavite (neostevelčen) seznam uporabljene literature, razvrščen po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden). Zajema naj samo v besedilu navedeno literaturo!

Seznam naj bo urejen kakor tile zgledi:

M. Ambrož (2002), *Alternative razvoja humane paradigme post-industrijske organizacije*. Univerza v Mariboru: Fakulteta za organizacijske vede (doktorska disertacija).

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, Men and Ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), *The innate and the experiential*. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

– (1991), *Sadomasochism in the Perversions: Some Thoughts on the Destruction of Reality*. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), *Družina: pravica do lastne stvarnosti*. *Socialno delo*, 32, 1-2: 54-60.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

Pri reviji navedemo strani, na katerih se nahaja članek, za dvopičjem, pri zborniku pa v oklepaju. Podnaslov pišemo za dvopičjem po glavnem naslovu. Z dvema črticama na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru. Avtorjevo lastno ime lahko tudi izpišete.

REFERENCE

Reference v besedilu naj bodo urejene po temle zgledu: »... (Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Čačinovič Vogrinčič 1993) ...«, in sicer enako, če gre za avtorje ali za urednike (brez »ur.« ipd.). Kadar citirate, navedite tudi stran v viru, npr. »... (Miller 1992: 121) ...«. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. »... (Chasequet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87) ...«. Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, njegovo ime v oklepaju izpustite, npr. »... po Millerjevi (*ibid.*) je ...«. Če navajate zaporedoma isti vir, uporabite »*ibid.*«, kadar navajate isto stran kakor pri prejšnji navedbi, ali »*op. cit.*«, kadar navajate isto delo, a drugo stran v njem, npr.: »... (*op. cit.*: 121) ...«

PRILOGE

Glavno besedilo prispevka naj se začne z naslovom prispevka brez navedbe imena avtorja/avtorice. V glavnem besedilu ne sme biti nikjer navedeno, kdo je njegov avtor/avtorica.

Prvi list natisnjene besedila, v elektronski obliki pa posebna datoteka naj vsebuje povzetek, ključne besede in kratko informacijo o avtorju, avtorici. Omembe avtorja, avtorice naj bodo vedno v tretji osebi.

Povzetek naj obsega 10-15 vrstic in v njem naj bodo zapisane najpomembnejše ugotovitve (sklepi) prispevka. Ne uporabljajte formulacije tipa »Prispevek predstavlja rezultate raziskave ...« ipd., temveč te rezultate (ali sklepe ipd.) na kratko obnovite.

Ključnih besed naj ne bo manj ko tri in – če ni nujno – ne več ko šest. Ne ponavljajte besed iz naslova!

Informacija o avtorju, avtorici naj vsebuje samo najosnovnejše podatke (npr. »Dr. X Y je docentka za sociologijo na Fakulteti za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.«).

Če je mogoče, priložite prevod povzetka, ključnih besed in opombe o avtorju/avtorici v angleščino. Obvezno pripišite svoj naslov, telefonsko številko in elektronski naslov, če ga imate!

RECENZIJA

Vaše besedilo bo recenziral/a strokovnjak/inja s področja, s katerim se ukvarja vaše besedilo. Recenzija je anonimna na obe strani. Čeprav se trudimo, da bi bil postopek kratek, lahko traja kar dolgo. Če dobite predloge za popravke, jih obvezno upoštevajte in popravljeno besedilo vrnite v predvidenem roku.

DOBRODOŠLI SO PRISPEVKI VSEH VRST!

Za kratka poročila, mini raziskave, razmisleke ipd., namenjene informiranju o praksi, izmenjavi izkušenj ali stališč ipd., ta navodila niso zavezujoča, saj želimo dati priložnost tudi ljudem (delavcem/delavkam in uporabnikom/uporabnicam), ki niso večji akademskega pisanja. Vendar tudi zanje, kakor za vse prispevke za revijo *Socialno delo*, velja splošno načelo, naj se izogibajo kopičenju tem, dolgim uvodom, ki niso neposredno povezani s temo, o kateri govori prispevek, in ponavljanju že znanega, temveč naj čimprej preidejo k stvari ter jo obdelajo pregledno, a zgoščeno.

social work

Vol. 44, June 2005, Part 3

Published by University of Ljubljana School of Social Work – All rights reserved

Editor-in-Chief

Bogdan Lešnik

Editorial Board

Srečo Dragoš

Mojca Urek

Darja Zaviršek

Consultant Editor

Jo Campling

Advisory Board

Vika Bevc Blaž Mesec

Gabi Čačinovič Vogrinčič Mara Ovsenik

Bojan Dekleva Jože Ramovš

Vito Flaker Pavla Rapoša Tajnšek

Andreja Kavar Vidmar Tanja Renner

Zinka Kolarič Bernard Stritih

Anica Kos Marta Vodeb Bonač

Marjan Vončina

The Editor's Address

Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone (+386) 1 2809260, fax (+386) 1 2809270

email socialno.delo@fsd.si, Internet www.fsd.si/sd

selected contents

France Kresal

SOCIAL POLICY IN SLOVENIA UNTIL WW2 AS A SOURCE FOR A HISTORY OF
SOCIAL WORK

161

Ana Kralj

PRISONS FOR THE POOR, CAMPS FOR IMMIGRANTS?

173

Irena Rožman, Duška Knežević Hočevar

PRINTED MEDIA ON THE VIOLENCE AGAINST WOMEN IN THE FAMILY

187

Darja Kuzmanič Korva

CENTRES OF SOCIAL WORK – STIMULATORS OF SYNERGY IN THE FIELD OF
SOCIAL PROTECTION

195

Barbara Kobal, Nino Rode, Liljana Rihter, Jelka Zorn

PREPARATION FOR THE EVALUATION OF THE ACCOMPLISHMENT OF SOCIAL
PROTECTION

201

Žarko Tepavčević

DIVORCE AND THE EFFECTS OF SPOUSAL COUNSELLING AT THE CENTRE OF
SOCIAL WORK LJUBLJANA – ŠIŠKA

211

Suzana Kraljić

FAMILY MEDIATION: SUCCESSFUL PARENTHOOD DESPITE UNSUCCESSFUL
PARTNERSHIP

223

EDITO'S NOTES & ENGLISH ABSTRACTS

232

članki**France Kresal**SOCIALNA POLITIKA NA SLOVENSKEM DO DRUGE SVETOVNE VOJNE KOT VIR
ZA ZGODOVINO SOCIALNEGA DELA

161

Ana Kralj

ZAPORI ZA REVNE, TABORIŠČA ZA IMIGRANTE?

173

Irena Rožman, Duška Knežević Hočevar

TISKANI MEDIJI O NASILJU NAD ŽENSKAMI V DRUŽINI

187

Darja Kuzmanič KorvaCENTRI ZA SOCIALNO DELO - SPODBUJEVALCI SINERGIJE NA PODROČJU
SOCIALNEGA VARSTVA

195

Barbara Kobal, Nino Rode, Liljana Rihter, Jelka Zorn

PRIPRAVA EVALVACIJE IZVAJANJA PROGRAMOV SOCIALNEGA VARSTVA

201

Žarko TepavčevićRAZVEZA ZAKONSKE ZVEZE IN USPEŠNOST SVETOVANJA ZAKONCEM
NA CSD LJUBLJANA - ŠIŠKA

211

Suzana KraljićDRUŽINSKA MEDIACIJA: USPEŠNO STARŠEVSTVO KLJUB NEUSPEŠNEMU
PARTNERSTVU

223

povzetki

SLOVENSKI

229

ANGLEŠKI

233